

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

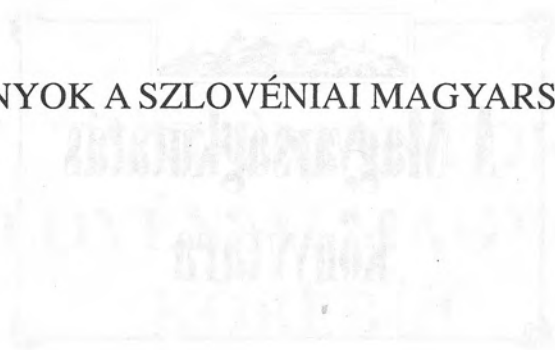

TANULMÁNYOK
A SZLOVÉNIAI
MAGYARSÁG
KÖRÉBŐL

Budapest

TANULMÁNYOK A SZLOVÉNIAI MAGYARSÁG KÖRÉBŐL

Felolvasás

MAGYAR NYELV

Magyar nyelv és irodalom

Magyar nyelv és irodalom

Magyar nyelv és irodalom

A Magyarságkutatás könyvtára

• XIV •

Felelős szerkesztő

JUHÁSZ GYULA

Sorozatszerkesztő

DIÓSZEGI LÁSZLÓ
FEJŐS ZOLTÁN

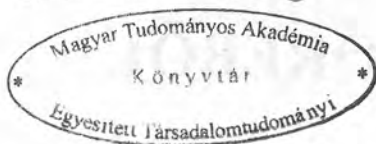
**TANULMÁNYOK
A SZLOVÉNIAI MAGYARSÁG
KÖRÉBŐL**

Teleki László Alapítvány
Budapest
1994

Szerkesztette
GRÁFIK IMRE

Leltári szám:

2453

Helyszám:

57.989

ISSN 0865-3925
ISBN 963-8105-15-1

Tartalomjegyzék

Gráfik Imre: Magyarságkutatás a regionalitás jegyében	7
Kerecsényi Edit: Radamos benépesedése, gazdasági és társadalmi viszonyai a XVIII—XIX. században	19
M. Kozár Mária: Kölcsönhatások	91
Pivar Ella: Kót, a legkisebb szlovéniai magyar falu	115
Varga Sándor: A zsidók története a lendvai községben 1773— 1944 között	145
Összefoglalók	179

Magyarságkutatás a regionalitás jegyében

Jelen tanulmánykötet a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága (VEAB) Magyarságkutatási Munkabizottságának tevékenységét hivatott dokumentálni. Meggyőződésünk, hogy tudománytörténeti szempontból — különös tekintettel a regionális kutatástörténet nyugat-magyarországi törekvéseire — tanulságos felidézni az előzményeket s azt az utat, mely e kötet megjelenéséig vezetett.

Vas megye társadalmi-politikai tényezői, kulturális, oktatási és tudományos intézményei már az 1970-es évek végétől kiterjesztették figyelmüket a határos országok: Ausztria és Jugoszlávia hasonló szervezeteivel és intézményeivel való kapcsolatfelvétel lehetőségeire. Az 1980-as évek elejétől pedig már határozott és fokozott figyelmet fordítottak az együttműködési kapcsolatok kiépítésére. Az 1980-as évek közepétől — a kölcsönös érdeklődés jegyében — a figyelem kiemelten irányult a nemzetiségek, a kisebbségek iránt; így a szomszédos tartomány (Burgenland), illetve köztársaság (Szlovénia) területén élő magyarságra.

Ez utóbbi törekvés Burgenland tartománnyal és Muravidék érdekközösségével kétoldalú együttműködési megállapodások kidolgozásához vezetett, melyek alapjaivá váltak a közvetlen, folyamatos kapcsolatoknak. E megállapodások az államközi, országos egyezmények mellett kialakították a területi, regionális együttműködés kereteit, lehetőségeit. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül felidézzük azokat a fontosabb kutatási profilokat, illetve a fenti törekvéseket szolgáló szakmai rendezvényeket, melyeknek alakító-formáló hatása inspiráló háttérként volt jelen a regionális magyarságkutatás programjának kialakításában. Mindenekelőtt a Mogensdorfról elnevezett művelődéstörténeti szimpóziumra kell utalnunk, amely 1969 óta folyamatosan adott, illetve ad teret és lehetőséget a pannon térség múltjának és a múlt közös vonásainak feltárására, a szakmai (főként történetész és levéltáros), valamint az emberi kapcsolatok elmélyítésére.¹

E szimpóziumoknak immár két évtizedes történetében feltétlenül megemlítendő, hogy a regionális kezdeményezésű és szervezésű program — mintegy eredményességét elismerve — 1986-tól bekerült az osztrák—magyar és a jugoszláv—magyar kulturális államközi szerződésbe is.² Az előzmények között kell nyilvántartanunk a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató konferenciáit is, melyeket 1975 óta ötévenként Békéscsabán rendeznek. Az előadások körében — többek között — visszatérő téma a Jugoszláviában (Szlovéniában) és Ausztriában (Burgenlandban)

- 1 Lásd a Századok és a Vasi Szemle című folyóiratok 1971-től, ill. 1973-tól, több-kevesebb folyamatossgal jelentkező beszámolóit, ill. ismertetéseit, valamint a szimpóziumok előadásait tartalmazó köteteket.
- 2 Vörös K. 1987., 268.

élő s mind kisebb létszámú magyarság népi műveltsége, kultúrája.³ A Néprajzi Társaság és a TIT Országos Választmánya az 1970-es évek elején vizsgálta meg a határainkon túli magyar néprajzi kutatások kérdéskörét, s vállalkozott az addigi eredmények áttekintésére a Valóság című folyóirat hasábjain.⁴

A TIT Országos Néprajzi Választmánya 1982-ben elérkezettnek látta az időt egy kifejezetten a határainkon kívüli néprajzi kutatásokat felmérő tanácskozás megszervezésére. A Magyar Néprajzi Társasággal közösen rendezett konferenciát 1982. november 19—20-án tartották Debrecenben, s több elhangzott előadás, illetve tanulmány foglalkozik a nyugat-magyarországi régióhoz kapcsolódó, határon túli magyarság népi kultúrájával.⁵

Időközben Vas megye tudományos műhelyei, intézményei is mind aktívabbak:

A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár megjelenteti az Őrség bibliográfiáját, mely kitekint — sajnos, csak 1920-ig — a történeti Őrségnek a trianoni békekötés után Ausztriához és Jugoszláviához került településeire vonatkozó irodalomra is.⁶

A Vas megyei levéltár is fokozatosan terjeszti ki vizsgálódását a történeti Vas vármegyére vonatkozó források elemzésére és közzétételére, különösen 1984 óta, megteremtve az évenkénti levéltári napok fórumát, melyre a szomszédos országok nagyobb területi levéltárainak (pl. Maribor és Kismarton) kutatóit is meghívja.⁷

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszéke a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődésügyi Minisztérium támogatásával, továbbá Vas és Zala megye múzeumi szervezeteinek néprajzos muzeológusaival 1985-ben egy hosszabb távú néprajzi vizsgálatot indított „Mikrorégiók kutatása a Délnyugat-Dunántúlon” címmel. A program célját a témavezető a következőkben jelölte meg: „A nagyjában Zala és Vas megye területére kiterjedő kulturális mezozóna belső struktúráját, térszerkezetét, mikrorégióit kívántuk felderíteni... Figyelmünket később a mezozóna Somogy és Veszprém megyei, s az országhatáron túli részére is ki kívántuk terjeszteni.”⁸ A kérdőívre alapozott kutatás első fázisa lényegében az adatfelvételre szorítkozott, néhány téma mikroelemzése azonban már megtörtént, s következtetni enged a várható eredményekre, a vizsgálatok további lehetőségeire.⁹

A szigorúbb értelemben vett magyarságtudomány hazai szakmai bázisa az 1985 októberében Budapesten megalakult Magyarságtudató Csoport lett, mely azóta már önálló tudományos intézetként működik. Feladata hármas: *a)* a határainkon kívül élő magyarság társadalmi és kulturális viszonyainak teljes körű kutatása, *b)* a nemzeti, illetve nemzetiségi kérdés elvi-elméleti és gyakorlati problematikájának vizsgálata, *c)* a nemzeti identitás, a nemzettudat tudományos programjának kidolgozása. E feladatok lényegében a regionális magyarságtudomány számára is iránymutatók.¹⁰

Az intézet megalakulása óta egyidejűleg végez alapkutatásokat, továbbá szervezi és koordinálja más intézményekkel, kutatói csoportosulásokkal együttműködve a ma-

3 Krupa A. 1984., továbbá lásd a konferenciák előadásait tartalmazó köteteket.

4 Valóság 1975/6.

5 Máténé Szabó M. R. 1984.

6 Kőbölkuti K.—Nagy I. 1983.

7 Lásd a Vas megyei Levéltár Levéltári Évkönyv és Levéltári Füzetek című kiadványait.

8 Barabás J. 1990. 10.

9 Barabás J. 1989.

10 Magyarságtudományi Csoport 1986. 7.

gyarságkutatás körében végzett tudományos tevékenységet; térségünkben a szombathelyi Tanárképző Főiskola, a győri Tanítóképző Főiskola, és a Vas megyei múzeumi szervezet munkatársait bevonva.¹¹

Az 1980-as évek közepén rendhagyó módon háromszor egymás után is Magyarország adott otthont a nemzetközi Ethnographia Pannonica konferenciának. 1985. november 11. és 13. között a Vas megyei Velemen rendezték a hetedik tanácskozást, melynek témája az „uradalmi cselédek és idénymunkások” kérdésköre volt. A tanácskozás különleges jelentőségét az a tény adta, hogy erre az alkalomra jelentette meg a Vas megyei Múzeumok Igazgatósága Gaál Károly kétnyelvű munkáját a burgenlandi uradalmi béresek elbeszélő kultúrájáról.¹² Fogalmazhatnánk úgy is, hogy az események fokozatosan felgyorsultak, legalábbis ami a nyugat-magyarországi regionális magyarságkutatást illeti.

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola a Burgenlandi Magyar Kultúregyesületnek és a Maribori Egyetem magyar tanszékének közreműködésével 1986. január 27—38-án a burgenlandi és a szlovéniai magyarság anyanyelvi, néprajzi problémáinak megvitatása céljából hungarológiai napokat rendezett. Az ülésszakon elhangzott előadások önálló publikációban jelentek meg.¹³

Még ugyanezen évben, 1986. május 15—16-án ugyancsak Szombathelyen rendeztek egy tanácskozást „Az őrvideki magyarság néprajzi-szociológiai kutatásáról” címmel. A tanácskozás — melyet a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya kezdeményezett és szorgalmazott — minden szervezési fogyatékosága és a túlzott várakozások ellenére is igazolta, hogy indokolt és célszerű a kibontakozó magyarságkutatás terén is a regionalitás elvének és gyakorlatának érvényesítése.¹⁴

A Dunántúlon 1986 óta fejt ki szervező és összehangoló tevékenységét a Veszprémi Akadémiai Bizottság Néprajzi Munkabizottsága. Az egyik legaktívabban működő munkabizottság tevékenysége főként a Dunántúl északi felén folyó táj kutatásokra összpontosult, de a Dunántúli Néprajzi Napok című rendezvényein már bizonyos kitekintés történt a határainkon túli magyarság néprajzára, népi kultúrájára is.¹⁵

1986. október 9—10-én Szombathelyen tartották azt a jubileumi rendezvénysorozatot, mely ismételten Pável Ágoston személyiségére és munkásságára irányította a figyelmet. Az ő tevékenysége, a térségben ható szellemisége egyaránt alkalmas arra, hogy a nemzetiségi kultúra általános, elvi-elméleti és a különböző nemzetiségek egymás mellett élésének, egymásra hatásának konkrét vizsgálatára nézve tanulságokkal szolgáljon. Tudományos hagyatéka folyamatos ébrentartója és inspirálója a nyugat-magyarországi térség nemzetiségi kultúrák iránti érzékenységnek, érdeklődésnek.¹⁶

A Vas megyében élők számára természetes, mondhatni „kézenfekvő”, hogy a határainkon túl élő magyarsággal a legrendszeresebb és intenzívebb kapcsolatokat a hozzájuk legközelebb fekvő megyék építsenek ki: ennek keretében a területükön élő nemzeti

11 Lásd a Magyarságkutatási Csoport, ill. Intézet kiadványait.

12 Gaál K. 1985., továbbá: Balázs G. 1986/1/3 —4., valamint: Bockhorn O.—Slapinsky W. 1990.

13 Szalay L. 1986., továbbá: Lukács L. 1986/1/5 —6.

14 Kutatóközpont Szombathelyen. Vas Népe 1986. május 16/8., ill. Paládi-Kovács A. 1991/1/23.

15 Lásd VEAB Értesítő 1987/145—146., 1988/160—162., 1989/159—160., 1990/135—136., 1991/107—108., ill. 1991/101—102.

16 Székely A. B.—Mukics F. 1986., továbbá Tilosikné Pásztor Á. 1986., valamint a Vasí Szemle 1987/1. Pável Ágoston emlékszám.

kisebbségek számára is biztosítják az anyanemzetükkel való érintkezés sokféle formáit. Ezekből a megfontolásokból megyénk évtizedekre visszanyúlva kezdeményezője volt a Jugoszláv Szocialista Köztársaság Szlovéniával, illetve Ausztria burgenlandi tartományával létesítendő és megvalósítandó sokoldalú együttműködésnek. A fentiek szellemét kiteljesítő legszerveesebb kapcsolódási pontok a kultúra, az oktatás és a tudományos kapcsolatok terén találhatók; ezért már eddig is ezeken a területeken értük el a legfigyelemreméltebb teljesítményeket. A kor követelményei, a célirányosabb és tervszerűbb munka igénye azonban napirendre tűzték a tevékenység irányainak, mértékének és az együttműködés színtereinek írásbeli megállapodásokban való rögzítését.” Mindezekre 1987 májusában került sor, mindkét megállapodásban három évre szólóan.¹⁷

A felvázolt érlelő előzmények után, nem kis részben dr. István Lajos és dr. Gonda György kezdeményezésére került sor Veszprémben az MTA VEAB székházában egy megbeszélésre 1988. június 2-án a „Magyarságkutatás” című interdiszciplináris téma indításáról az érdekeltek egy körének részvételével. Ez alkalommal Juhász Gyula akadémikus, a Magyarságkutató Intézet igazgatója ismertette a magyarságkutatás történetét, a kutatás tárgyát, majd az intézet jelenlegi kutatásairól adott tájékoztatást. A megjelent kutatók bemutatták munkásságukat, elképzeléseiket. Ezek alapján körvonalazódtak a VEAB-régióban indítható interdiszciplináris magyarságkutatás lehetőségei.

E szándék, illetve törekvés határozottan tükröződött az 1988. október 10—22-én Szombathelyen megrendezett Dunántúli Néprajzi Napok rendezvényén. A szakmai tanácskozáson Selmeczi Kovács Attila a VEAB Néprajzi Munkabizottsága elnökeként megnyitójában a hungarológiai kutatások és a nemzetközi kapcsolatok ápolásának fontosságára mutatott rá. A megnyitó kapcsán a Néprajzi Társaság Ethnographia Pannonica Szakosztályának (akkori és a Magyar Néprajzi Társaság mai) elnöke, dr. Andrásfalvy Bertalan szolt a Pannon-térség tudományos kutatásának nemzetközi együttműködési formáiról, melyek között fontos helyet kap a csaknem két évtizede rendszeresen megrendezett Ethnographia Pannonica konferencia. Ezt a fontos nemzetközi rendezvényt 1989 nyarán Károlyvárosban (Karlovac) tartották.

A hazai regionális programokon túlmutató, korábban felvállalt határon túli magyarságkutatás témakörében is elhangzott egy összefoglalás a burgenlandi magyarság kultúrájának néprajzi vizsgálatáról. Az előadáshoz kapcsolódó hozzászólások, melyek között dr. Wolfgang Gürtler muzeológusé (Kismarton) is szerepelt, a burgenlandi magyarság szisztematikus néprajzi kutatásának megindítását sürgették.¹⁸

A tanácskozás résztvevői burgenlandi tanulmányi kiránduláson vettek részt. Felső-őrben dr. Galambos Ferenc plébános ismertette a magyar nyelv ápolására tett sokrétű fáradozását, és kalauzolta az érdeklődő csoportot a helybeli könyvtár gazdag gyűjteményében, valamint a parókián kialakított hungarológiai kutatóközpontban. Figyelmet érdemlő törekvése a fentiekén kívül egy magyar falumúzeum és néprajzi gyűjtemény létrehozása, amire Őriszigeten mutatkozik lehetőség a településközpont hagyományos építészeti jellegének megmentésével összehangolva.¹⁹

17 Szabó L. 1987/2/1.

18 Selmeczi-Kovács A. 1988/2/58—59.

19 A Magyar Intézet megnyitása. Őrség 24/1989/12—14., valamint e sorok írójának Őrisziget — egy in situ népi műemlékegyüttes és történeti-néprajzi gyűjtemény című, sajtó alatt levő tanulmánya. — Itt hívjuk fel a figyelmet a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület sokoldalú tevékenységére.

A nyugat-dunántúli régió magyarságkutatással foglalkozó munkatársainak a végzett munka és a feladatok áttekintésére újabb lehetőséget adott a TIT Országos Néprajzi Választmánya és a Magyar Néprajzi Társaság által Egerben 1988. október 17—28-án megrendezett országos konferencia. Itt a nyugat-magyarországi régióval kulturális kapcsolatot tartó burgenlandi, szlovákiai, horvátországi tájékozódáson felül részletes áttekintést kaphattunk az egyik legilletékesebb kutatótól, dr. Kerecsényi Edittől, a szlovéniai magyarság körében végzett néprajzi, történeti vizsgálatokról és publikációkról.²⁰

Az előkészületek és a felvázolt inspiráló szaktudományos rendezvények, muzeológiai események eredményeként 1989. május 19-én az MTA VEAB székházában tartotta a VEAB „Magyarságkutatás” című témabizottsága alakuló ülését. Az előadói program a burgenlandi, örvidéki magyarságra összpontosított:

- dr. Gyenge Imre: A burgenlandi magyarok kétnyelvűségének elemzése;
- dr. Galambos I. Ferenc: A burgenlandi magyarok kultúrája;
- Szeberényi Lajos: Az örvidék és magyarjai.

Ezt követően a VEAB Magyarságkutatás nevű témabizottsága felhívással, illetve körlevéllel fordult a számításba vehető intézményekhez és munkatársaihoz, hogy kapcsolódjanak be a munkába. A tájékoztató szerint: az interdiszciplináris magyarságkutatás célja a Nyugat- és Észak-Dunántúl VEAB-régiójával határos országokban (Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia, pontosabban Burgenland, Szlovákia, Szlovénia és Horvátország) élő magyar kisebbség történelmének, kultúrájának vizsgálata. Az ajánlott kutatási program magába foglalja a magyar nemzeti sajátosságokra jellemző ismeretek, dokumentumok, tárgyak feltárását, gyűjtését, archiválását, tudományos feldolgozását és publikálását.

A VEAB-régió magyarságkutatása szempontjából is fontos esemény volt a közép-európai néprajzi együttműködés előmozdítását szolgáló Ethnographia Pannonica 9. nemzetközi szimpóziuma 1989. június 29—30-án a horvátországi Károlyvárosban.²¹

E konferencián folytatódtak azok a szakmaközi előkészületek, melyek az időközben létrejött Alpok—Adria Közösség keretén belül dolgoztak ki közös kutatási programot a Magyarországon élő horvátok és a Horvátországban élő magyarság körében.

Újabb generális áttekintési lehetőséget jelentett a magyarságkutatás szempontjából is a Magyar Néprajzi Társaság 100 éves jubileumi ülésszaka.²² E jubileumhoz kapcsolódóan jelent meg Balassa Ivánnak A Határon túli magyarok néprajza című összefoglaló kötete, melyben a kutatás eddigi eredményeinek mintegy enciklopédikus ismertetése során külön fejezetek tartalmazzák a VEAB-régióval határos térségek anyagát.²³

A VEAB Magyarságkutatás nevű témabizottsága időközben megszerveződött és megkezdte tevékenységét. A Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságának keretében a szombathelyi Savaria Múzeumban kialakított szerény intézményi háttérrel megindulhattak bizonyos kutatási programok, és a bizottság megtarthatta első munkaülését.

1989. november 3-án a szombathelyi ülésen az alábbi munkabeszámolók hangzottak el.

- 20 Dankó I. 1988/2/52—54., valamint Kerecsényi E. 1989., továbbá a hivatkozott kötetben Lábadi K., Bárh J. és Katona I. tanulmányának idevonatkozó részei.
- 21 Lukács L. 1990/2/292—293. — A közbülső, s Székesfehérvárott rendezett szimpóziум anyagát lásd: Lukács L. 1988.
- 22 Szulovszky J. 1990/1—2/2—4., valamint lásd az Ethnographia 100. évfolyam (1989) ünnepi számát.
- 23 Balassa I. 1989.

- Pusztainé Madar Ilona: Őrvidék vallásos néprajzi kutatása;
- dr. Gömöri János: A vaskohászat burgenlandi régészeti emlékei;
- dr. Nagy Zoltán: Az Őrszigeti helytörténeti gyűjtemény muzeológiai vonatkozásai.

Különös rangot adott a munkaülésnek, hogy ez alkalomkor mutatták be Gaál Károlynak Vas megye támogatásával megjelent Aranymadár — A burgenlandi magyar faluk elbeszélőkultúrája című kötetét a szerző jelenlétében.²⁴

1990. március 2-án a VEAB Magyarorsággutatás nevű témabizottsága már második munkaülését tartotta meg. Az ugyancsak Szombathelyen megrendezett előadói ülésen az alábbi beszámolók hangzottak el:

- Kerecsényi Edit: Lendva vidékének magyar népi kultúrájáról;
- Bálintffy Péter: Az Őrszigeti templom restaurálásának művészettörténeti és építészettörténeti tanulságai.

A témabizottság a kialakított munkaprogram keretében, az igen korlátozott pénzügyi lehetőségek birtokában több kutatót, dr. Lukács Lászlót, dr. Nagy Zoltánt, Hesztera Aladárt, Kiss E. Csabát, P. Madar Ilonát, dr. Kerecsényi Editet, Szelestey Lászlót, Szilágyi Istvánt, hogy csak azokat említsük, akiknek már eredményeit is tanulmányozhatjuk, anyagilag és erkölcsileg támogatott terepmunkájának megszervezésében, gyűjtő és feldolgozó munkájában.²⁵

A VEAB Magyarorsággutatás témabizottsága a kutatói társulás adottságaiból eredően már a kezdetektől szorosan együttműködött a VEAB Néprajzi Munkabizottságával. Ennek az összehangolódásnak egyik jelentős eseménye volt a Dunántúli Néprajzi Napok 1990. május 10—11-én Nagykanizsán megtartott rendezvénye. Ez alkalommal a résztvevők a konferencia második napjának programjában tanulmányutat tettek Jugoszláviába, pontosabban Szlovéniába a muravidéki magyarság kulturális hagyatékát (is) őrző múzeumokat felkeresve. Külön említést igényel e vonatkozásban az alsólendvai múzeum, melynek „nagyszámú, kitűnő magyar anyaga Kerecsényi Edit sokéves gyűjtő és feldolgozó munkáját dicséri, különösen a textilgyűjtemény emelkedik ki a figyelmet érdemlő tárgye gyűttesből”.²⁶

Újabb nagy rendezvény 1990. július 1. és 10. között, ismételten Szombathelyen, irányította rá a figyelmet a magyarsággutatás jelentőségére, fontosságára. A Magyar Néprajzi Társaságnak a Vas megyei múzeumi szervezet hathatós támogatásával rendezett II. Néprajzi Szemináriumán Romániából 33, Kárpátaljáról 5, s a VEAB-régióval érintkező területekről, azaz Szlovákiából 5, Ausztriából 3, Jugoszláviából 8 kutató vett részt, a magyarországi szakembereken kívül. „A második szeminárium célja, az ismerkedésen és a kapcsolatteremtésen fölül, egy-egy témakör mélyebb áttekintése, a határainkon belüli és kívüli kutatási eredmények, feladatok, tervek és lehetőségek, a korábbi és újabb szakkönyvek, bibliográfiák, folyóiratok, kérdőívek számbavétele volt. Három szekcióban — népi építészet, folklór, restaurátor — folyt a munka, de közös, általános érdeklődésre számítható előadások is elhangzottak”.²⁷

24 Gaál K. 1988.

25 Tanulmányozhatók a szombathelyi Savaria Múzeum adattárában, ill. publikálva: Kerecsényi E. 1991. és Szelestey L., 1992.

26 Selmeczi-Kovács A. 1990/3—4/35.

27 Deáky Z. 1991/1/92—94., Balázs G. 1990/4/614—617.

A VEAB Magyarorsággkutatás témabizottság munkáját mintegy elismerendő az MTA VEAB elnöksége 1990. június 8-i ülésén hozott határozatában Magyarorsággkutatási Munkabizottság megalakítására kérte fel a kutatói társulás tagjait. Ez megtörtént az új akadémiai ciklus keretében, 1990. szeptember 14-én Szombathelyen a Savaria Múzeumban.

A már VEAB Magyarorsággkutatási Munkabizottságként működő testület első nagyszabású munkaülését Győrben rendezte 1990. november 16-án. Ezen az ülésen jelentős szakmai és közérdeklődés mellett (előző napon összehangolt ütemterv alapján ugyancsak Győrben tartotta ülését a VEAB Néprajzi Munkabizottsága is)²⁸ az alábbi program valósult meg:

— dr. Idei Miklós: A győri Tanítóképző Főiskola magyarorsággkutató munkacsoportjának tevékenysége;

— Geszteszi József: A csallóközi magyarság anyanyelvének és kultúrájának dokumentálása.

Ezen az ülészakon ismertették Félegyháziné Gregorits Irén: Öt levél (Egy csallóközi tanítónő vallomásai, 1931—1947) című kötetét. A nyilvános, szakmai bemutatót a kötet szerkesztője és jegyzetírója, Koncsol László tartotta.²⁹ A győri rendezvény folytatásaként még ugyanaznap Szombathelyen tartották meg egy másik kiadvány: „...ezért mind küzdeni kell ...” — Életút a szlovéniai magyarság szolgálatában ³⁰ címmel megjelent, a Székely András Bertalannak Varga Sándorral folytatott beszélgetéseit tartalmazó könyv ünnepélyes bemutatóját.

Itt jegyezzük meg, hogy a VEAB Magyarorsággkutatási Munkabizottság több tagja, már előzetes jelentkezés alapján természetesen részt vett előadóként az ötéves ciklusokban rendezett békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencián, ahol több régiókat érintő téma, sőt tárgykör került a tanácskozás programjába.³¹

A pannon térség és benne a VEAB-régió magyarorsággkutatásának nemzetközi viszonylatokhoz való kapcsolódásának újabb lehetőséget a Szlovén és a Horvát Néprajzi Társaság 1991. március 14—16-án Lendván megrendezett konferenciája adott. A tanácskozást muravidéki, illetve muraközi tanulmányi kirándulás is kiegészítette. A szlovéniai, horvátországi és magyarországi előadók — ez utóbbiak között a VEAB Magyarorsággkutatási Munkabizottság tagjai — sokoldalúan elemezték a kultúra társadalmi és táji tagolódásának, a regionalitásnak, az etnikai csoportok és nemzetiségek együttélésének bonyolult és összetett történeti folyamatait, s e témakörökben több terepmunkára alapozott esettanulmányt mutattak be.³²

28 H. Csukás Gy. 1991/1/77—78.

29 Félegyháziné Gregorits I. 1990.

30 Székely A. B.—Varga S. 1990.

31 Az 1990. október 5—6—7-én megrendezett konferencia előadásai sajtó alatt. Itt említjük meg, hogy a VEAB Magyarorsággkutatási Munkabizottsága is egyik szervezője volt az 1990. december 8—9-én Sepsiszentgyörgyön rendezett vallási néprajzi konferenciának, melynek előadásai ugyancsak sajtó alatt. Lásd: Dániel E.—Balázs L. 1991/1/79—80.

32 Az elhangzott előadások sajtó alatt. Itt jegyezzük meg, a Lendvai Múzeum, a Muraszombati Múzeum és a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai a már hivatkozott együttműködési megállapodás alapján évek óta több közös programot (kutatás, kiállítás, tanácskozás) rendeztek, bekapcsolva a szlovéniai magyarság kulturális, oktatási, művelődési és öngazgatási érdekközösségét is. Lásd: M. Kozár M. 1991/1/88., továbbá itt vehettük kézbe a legújabb helytörténeti, illetve szépirodalmi feldolgozásokat: Kercsmár R. 1990., Varga J. 1990.

A VEAB Magyarságkutatási Munkabizottsága már a kezdetektől tudatosan törekedett a VEAB-régió kapcsolódó térségeinek viszonylag egyenletes feltárására.³³

Gondos előkészítés után — a burgenlandi, szlovéniai és horvátországi tájékozódást követően — került sor 1991. április 20–21-én Pozsonyban és Somorján a Csehszlovákiai Magyar Anyanyelvi Társaság és a Fiatalok Népművészeti Studiója (CSEMA-DOK), közös rendezvényeként a szlovákiai, szorosabban a csallóközi magyarságra koncentrálnak munkakülésre. Komoly társadalmi és szakmai érdeklődés mellett az alábbi előadások hangzottak el:

dr. Szabó Mihály Gizella: A kétnyelvűség-kutatásról;

Koncsol László: Dióspatony és környékének földrajzi nevei;

dr. Lanstyák István: A Szenci ő-ző nyelvjárás;

Kocsis Aranka: A Vajkai Nemesi Szék inventáriuma.

1991 nyarán megvalósultak a feltételei az Alpok—Adria Közösség programjába illeszkedő s a zágrábi Folklór Intézet által kezdeményezett Folklór és Tradicionális Kultúra — Folyamatok és áthatások című nemzetközi projekt beindításának. Ennek keretében az MTA Néprajzi Kutató Intézet és a VEAB Magyarságkutatási Munkabizottság munkatársai és kutatói 1991. június 16. és 20. között a horvátországi szörvány-magyarságot keresték fel, s körükben tájékozódtak. A jó előkészítés folytán — köszönet illeti ezért a horvátországi partnert — néhány témában, illetve tárgykörben helyszíni adatfelvételeken alapuló gyűjtésre is lehetőség adódott Velika Pisanicán.³⁴

Időközben a korábbi kutatások és vizsgálódások feldolgozó munkája is előrehaladt. A VEAB Magyarságkutatási Munkabizottságának ülésein, szakmai konferenciákon, regionális tanácskozásokon elhangzott előadások a publikációs lehetőségek megteremtésére ösztönözték az érintetteket. A kutató társulásban részt vevők intézményei csak részben tudták és tudják felvállalni a feldolgozások közzétételét. Szükségesnek látszik tehát olyan publikációs forma kialakítása, mely a szervezett magyarságkutatás keretében született feldolgozásokat gyűjteményes tanulmánykötetben közli. Ebbe a törekvésbe kíván illeszkedni jelen tanulmánykötetünk, mely a TS-5 magyarságkutatás program támogatásával jött létre.³⁵

A VEAB Magyarságkutatási Munkabizottsága tovább folytatja erőfeszítéseit az elért eredmények közzétételére és újabb kutatásokra, ezért pályázatok, alapítványok elnyerésével törekszik bővíteni a lehetőségeket.

A VEAB Magyarságkutatási Munkabizottsága ez alkalommal is köszönetét fejezi ki mindazoknak a személyeknek, akik és mindazon intézményeknek, amelyek a kutatói társulás munkáját erkölcsi, anyagi és szakmai támogatásban részesítették. Ezekre a jövőben is számít, abban a reményben, hogy programját mind kiterjedtebben és eredményesebben tudja megvalósítani.

33 Összegező áttekintések a hivatkozott kötetekben: Ujváry Z., Paládi-Kovács A., Méryné T. M. (1984), ill. Ujváry Z., Liszka J., Méry M. (1989), valamint Liszka J. 1988.

34 Vö.: Égető M. 1989. és Kiss M. 1989.

35 Továbbá a VEAB Magyarságkutatási Munkabizottságának szerkesztésében Tanulmányok a burgenlandi magyarság köréből címmel kiadásra előkészítve.

Irodalom

- BALASSA Iván**
1989 A határon túli magyarok néprajza. Budapest.
- BALÁZS Géza**
1986 Az Ethnographia Pannonica 7. konferenciája Velemben. Néprajzi Hírek 1/3—4.
1990 Szeminárium Szombathelyen. Vasi Szemle 4/614—617.
- BARABÁS Jenő**
1989 Kapcsolatrendszerek a Délnyugat-Dunántúlon. Budapest. (szerk.)
1990 A mikrorégiók kutatása a Délnyugat-Dunántúlon. Néprajzi Hírek 1—2/10—11.
- BOCKHORN, Olaf—SLAPINSKY, Wolfgang** (herausgegeben)
1990 Gutshofknechte und Saisonarbeit im Pannonischen Raum. Wien.
- DANKÓ Imre**
1988 A határainkon kívül élő magarság néprajzi kutatásának második konferenciája. Néprajzi Hírek 2/52—54.
- DÁNIEL Erzsébet—BALÁZS Lajos**
1991 Néprajzi konferencia Sepsiszentgyörgyön. Néprajzi hírek 1/79—80.
- DEÁKY Zita**
1991 A Magyar Néprajzi Társaság szemináriuma. Magyar Tudomány 1/92—94.
- ÉGETŐ Melinda**
1990 A szerémségi szórványmagyarok kultúrájáról. In: Niedermüller P. (szerk.): Népi Kultúra — Népi Társadalom, XV. 89—125.
- FÉLEGYHÁZINÉ GREGORITS Irén**
1990 Öt levél / Egy csallóközi tanítónő vallomásai (1931—1947), Győr.
- GAÁL Károly**
1985 Kire marad a kisködmön? — Wer erbt das Jankerl? Szombathely.
1988 Aranymadár. Szombathely.
- GRÁFIK Imre**
1989 A burgenlandi magarság néprajzi kutatása. In: Petercsák T. (szerk.): A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások, II., Budapest, 175—187.
1991 Egy in situ műemléki együttes és történeti-néprajzi gyűjtemény. In: Ujváry Z. (főszerk.): Nemzetiség — identitás. Békéscsaba—Debrecen. 199—207.
- H. CSUKÁS Györgyi**
1991 A Veszprémi Akadémiai Bizottság Néprajzi Munkabizottságának ülése. Néprajzi Hírek 1/77—78.
- KERCSMÁR Rózsa**
1990 Domokosfa krónikája. Lendva.
- KERESÉNYI Edit**
1989 A szlovéniai magyar néprajzi kutatások újabb eredményei. In: Petercsák T. (szerk.): A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások, II., Budapest. 32—38.
1991 Iz zgodovine lončarstva Lendavskega območja (18—19. stoletje). In: Etnolog (Ljubljana) 130—163.
- KISS Mária**
1990 Adatok a horvátországi szórványmagyarok eredetéhez és folklórához. In: Niedermüller P. (szerk.): Népi Kultúra — Népi Társadalom XV. 155—169.
- KÖBÖLKUTI Katalin—NAGY Imre**
1983 Az Őrség bibliográfiája. Szombathely.

KRUPA András

- 1984 A Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudományi konferenciák eredményei. In: Máténé Szabó M. R. (szerk.): A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások. Budapest.

LISZKA József

- 1988 A szlovákiai magyar nemzetiség etnográfiai és folklorisztikai bibliográfiája. Bratislava.

LUKÁCS László

- 1986 Hungarológiai napok Szombathelyen. Néprajzi Hírek 1/5—6.
1988 Märkte und Warenaustausch im Pannonischen Raum. Székesfehérvár.
1990 Az Ethnographia Pannonica 9. nemzetközi szimpóziuma Károlyvárosban. Vasi Szemle 2/292—293.

MÁTÉNÉ SZABÓ Mária Rózsa (szerk.)

- 1984 A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások. Budapest.

M. KOZÁR Mária

- 1991 Két évkönyv. Vasi Honismereti Közlemények 1/88.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

- 1991 Főtitkári beszámoló. Néprajzi Hírek 1/21—26.

PETERCSÁK Tivadar (szerk.)

- 1989 A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások. Budapest.

SELEMECZI-KOVÁCS Attila

- 1988 Dunántúli Néprajzi Nap Szombathelyen. Néprajzi Hírek 2/58—60.
1990 Dunántúli Néprajzi Napok Nagykanizsán. Néprajzi Hírek 3—4/35.

SZABÓ László

- 1987 Újabb lehetőségek megyénk szlovéniai és burgenlandi kapcsolataiban. Vasi Honismereti Közlemények 1/1—3.

SZALAY László (szerk.)

- 1986 Hungarológiai napok, I., Szombathely.

SZELESTEY László

- 1992 Faragó emberek — páasztorművészet. Vasi Szemle 1/72—106.

SZÉKELY András Bertalan—MUKICS Ferenc

- 1986 Két nép hű fia (Beszélgetések Pável Ágostonról) — Zvesti sin dveh narodov (Pogovori o Avgustu Pavlu), Budapest — Szombathely.

SZÉKELY András Bertalan (Varga Sándor)

- 1990 „...ezért mind küzdeni kell...” Életút a szlovéniai magyarság szolgálatában. Szombathely.

SZULOVSZKY János

- 1990 A Magyar Néprajzi Társaság centenáriumi emlékülése. Néprajzi Hírek 1—2/2—4.

TILCSIKNÉ PÁSZTOR Ágnes

- 1986 Pável Ágoston (Vasi életrajzi bibliográfiák XIX.) Szombathely.

UJVÁRY Zoltán (főszerk.)

- 1991 Nemzetiség — identitás. Békéscsaba—Debrecen.

VARGA József

- 1990 Sorvadó népem. Lendva.

VÖRÖS Károly

- 1987 Celjei szimpózium, 1986. Vasi Szemle 2/268—271.

Hungarian studies: a regional approach

(Abstract)

This volume is designed to give an account of the activities of the Working Group for Hungarian Studies of the Veszprém Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences. Set up in 1989 merely as a project committee, this researchers' association organized into a working committee in 1990. Under its accepted program, the interdisciplinary Hungarian studies are aimed to examine the history and culture of Hungarian national minorities now living in countries (Austria, Czechoslovakia, Yugoslavia, or more precisely, Burgenland, Slovakia, Slovenia, and Croatia) neighbouring the western and northern regions of Transdanubia that fall within the scientific competence of the Academy's Veszprém Regional Committee (VEAB for short). The research program as proposed includes the following tasks: to search for, to collect, to store, to scientifically process, and to make available for use and publish all documents, fact and other relevant data which are characteristic of Hungarians and of their national traits, paying particular attention to the highly complex processes, historical and social, of the coexistence of various ethnic groups or nationalities.

With its modest institutional background formed within the Savaria Museum of Szombathely and by the moral and financial aid of the Institute of Hungarian Studies, the Working Group pursues its collecting and processing activities in cooperation with the scientific and cultural institutions of the VEAB region.

Those involved in the research association (25 Hungarian researchers and a varying number of consulting scholars coming from over the borders) are to report on their investigations as well as on the results they have achieved in a certain topic at the Committee's working sessions.

This volume includes studies resulting from researches conducted among Hungarians living in Slovenia, in which particular attention has been given to the documentation of processes involved in the coexistence of ethnic and minority groups, i.e. of acculturation.

Raziskovanje Madžarov v znamenju regionalizma

(Rezime)

Pričujoča zbirka študij dokumentira napore Delovne skupine za raziskovanje Madžarov pri Akademskem odboru madžarske akademije znanosti v Veszprému. Združenje raziskovalcev, ki je bilo leta 1989 ustanovljeno kot tematski odbor, je leta 1990 postalo delovna skupina. Po sprejetem programu je njen cilj interdisciplinarno raziskovanje zgodovine in kulture Madžarov v državah, ki mejijo na regijo Akademskega odbora v Zahodnem in Severnem Prekodonavju (Avstria, Češkoslovaška, Jugoslavija; natančneje: Gradišćanska, Slovaška, Slovenija in Hrvaška). Priporočani raziskovalni program vsebuje odkrivanje, zbiranje, arhiviranje, znanstveno obdelavo in publiciranje spoznanj, dokumentov, predmetov, ki so značilni za madžarske nacionalne svojstvenosti. S posebnim ozirom na zapletene zgodovinske in družbene procese in pojave sožitja etničnih in narodnostnih skupin.

Delovni odbor opravlja svoje zbiralno in obdelovalno dejavnost s skromnim institucionalnim zaledjem Muzeja Savaria v Szombathelyu, z moralno in gmotno podgoro Inštituta za raziskovanje Madžarov v Budimpešti in z vključitvijo znanstvenih in kulturnih institucij vezzpremske akademske regije.

Sodelavci raziskovalne skupine (26 domačih sodelavcev in zamejskih s spreminjajočim se številom) so poročali o svojih raziskovanjih in doseženih rezultatih v nekaterih tematskih krogih na delovnih sestankih.

Pričujoča zbirka prinaša prispevke iz raziskovanja Madžarov, ki živijo v Sloveniji, s posebnim ozirom na dokumentiranje sožitja etničnih in narodnostnih skupnost in proces akulturacije.

Kerecsényi Edit

Radamos benépesedése, gazdasági és társadalmi viszonyai a XVIII—XIX. században

Radamos (ma Radmožanci) kis lélekszámú falu az egykori Zala megye alsólendvai járásában, Szlovénia Lendva (Lendava) községének (občina) területén. Lakói zömmel ma is magyar anyanyelvűek. Elevenen él bennük a hetési népcsoporthoz való tartozás tudata,¹ melynek hagyományait is ápolják. Munkámban e falucska társadalmának és gazdálkodásának török idők utáni, XVIII—XIX. századi alakulásával foglalkozom.

Radamos nevével egy 1267. évi oklevélben találkozunk először egy emberöléssel kapcsolatos perben.² A falu később a Hahót nemzetség, majd az abból származó Bánffy család kezére jutott, és 1381-ben — amikor Bánffy Miklós fiai megosztottak birtokaikon — 18 jobbágytelekkel e helység is részét képezte az alkunak.³

1524-ben Bánffy János birtokrészén — mely egy villicatus központja volt — 7 jobbágy és 9 zsellér lakott egy egész és hat féltelken.⁴

A vidéket évszázadok óta uraló
lendvai vár, 1989 (Berentés Ta-
más felvétele)

1. A hetési népcsoportról I. Bellosics, Gönczi, Szentmihályi hivatkozott műveit.
2. HOLUB J. 1933. 650. TGYM A/207—68.
3. OL. D1. 6802.
4. OL. D1. 37.006.

1644-ben a Bánffyok kihalta után az uradalom Nádasdy Ferenc birtokába került. A Wesselényi-szövetkezés bukása után azonban a bécsi udvar a Nádasdy-birtokokat elkobozta, így a lendvai uradalom is a fiscusra, azaz a kincstárra szállt. Végül 1690-ben a leányágon e birtokra jogot formáló nagyhatalmú nádor, gróf Esterházy Pál szerezte meg a lenti uradalommal együtt 102 500 Ft-ért.

Az uradalom közigazgatásilag már a XVI. században is kisebb egységekre, villicatusokra, majd judicatusokra, azaz bíróságokra⁵ oszlott, melyek élén egy-egy, az uradalom által kinevezett bíró állt. Radamos 1522 és 1552 között egy villicatus központja volt,⁶ 1647-ben „Judicatus Radamos cum Hethes”-ként szerepelt,⁷ 1648 és 1755 között pedig többnyire a hetési judicatus részét képezte.

A vidék a török korban — noha Lendva és Lenti magyar kézen maradt — hódoltsági területnek számított, ezért csekély számú jobbágya a török és magyar földesúrnak egyaránt adózott. Az uradalom lakatlanságát és szegénységét bizonyítja, hogy 1647-ben a tizedszedők a végigjárt 34 településen mindössze 52 dézsmát adó úrbérest találtak. Radamost ekkor 2 negyedtelkes személlyel írták össze, kiknek neve: Bürke György és Gerencsér Mihály volt. Ránk maradt Bagolly Miklós bíró — egyébként zsellér — neve is.⁸

A népesség a mindenkori politikai helyzet függvénye lehetett, mert 26 év múlva, 1673-ban a falut már 26 negyed portával és 11 zsellérral írták össze.⁹

1683-ban megszabadult ugyan a vidék a töröknek való adózástól, ám a felszabadító háború során — Ausztria közelsége miatt — fokozott mértékben szenvedett a császári seregek és a lendvai vár vitézeinek kártételeitől, valamint az átvonuló katonaság ellátásának terheitől.¹⁰ Ezt bizonyítja, hogy 1689-ben, majd 1691-ben az uradalom terjedelmes kimutatást küldött Zala megyéhez, amely a császári katonaság részére teljesített szolgáltatásokat és azon kártételeket tartalmazta, melyeket Montecuccoli és más ismert tábornokok serege követett el jobbágyaik rovására.¹¹

E birtoktest javait először 1686-ban írták össze. Az ezzel kapcsolatos, 1690-ben készült részletes kimutatásban azt is feljegyezték, hogy hány jobbágy lakik az egyes falvakban és mekkora jobbágytelken. A hetési judicatushoz a következő helységek és puszták tartoztak akkor: Szombatfa 14, Bödeháza 7, Hidvég 1, Bánuta 1, Kámaháza 7, Zsitkóc 10 (zálogban 1), Gáborjánháza 15, Szíjártóháza 9, Göntérháza 12 (zálogban 2) negyed telekkel, Pálháza, Gálháza, Szabólakosa, Riganócz puszta, Jósecz 6 negyed telekkel, Nyakasháza puszta, Radamos 27 negyed telekkel (zálogban), végül Kebele, Bírófalva, Szentmárton, Kis- és Nagylakos puszták.¹²

Jegyzőkönyvileg azonban csak 1691. július 4-én adta át az uradalmat a királyi fiscus Esterházy megbízottainak. Az ez alkalomból ránk maradt 30 oldalas füzet becses

5. CSAPODY Cs. 1933.

6. SZENTMIHÁLYI. 1977. 412—425.

7. OL, P. 108. Rep. 38. Fasc. B. No. 26. 42.

8. OL, P. 108. Rep. 38. Rsz. 341. Fasc. G. No 114.

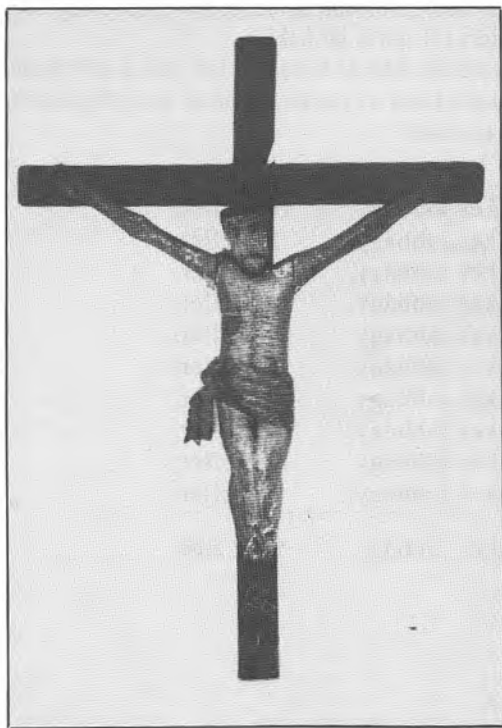
9. OL, P. 108. Rep. 38. Fasc. M. No. 538.

10. OL, P. 108. Rep. 38. Rsz. 287. Fasc. R. No 765.

11. OL, P. 108. Rep. 38. Rsz. 690. No. 10. 169.

12. OL, P. 108. Rep. 38. Fasc. M. No. 544. 71—72.

A dobronaki római katolikus templom,
1990.

A XIX. század második felében ezzel a feszülettel kísérték az elhunytakat a dobronaki „hetisi temető”-be. Körmeneteknél, búzaszenteléskor is alatta vonult a nép. (Lendvai Galéria és Múzeum néprajzi gyűjteménye, 86.33.1., 1986., Berentés Tamás felvételei)

dokumentum. A 44 pontba szedett jelentés számba veszi, miként lehetne a gazdálkodást jövedelmezőbbé tenni, s az úrbéresek munkaerejét jobban kihasználni. Fontosnak tartja a puszta telkek mielőbbi betelepítését, eltöltve használatuktól azokat a jobbágyokat, akik Lentibe, Szécsiszigetre szökve a távolból művelik földjeiket és szőlőiket, kijátszva ezzel az uraságot.

A 14. pontból megtudjuk, hogy Radamos korábban a Landor famíliánál, az összeírás idején azonban már Márffy Sándornál volt zálogban 2500 Ft-ért. Összeírását ezért mellőzték. Megemlítik azonban, hogy a földesúr nagy hasznát veszi a falunak, mivel a jobbágyokat ugyancsak sanyargatja. Megtudjuk még, hogy a szomszédos Gáborjánháza, Göntérháza és Szíjártóháza jobbágyai részben kiváltották már magukat a zálogból Vasdinnye Sándortól. A bizottság ezért azt javasolta az uraságnak, fizesse ki a zálog összegét a jobbágyoknak, hogy újra robotolásra kényszeríthesse őket, mivel nagy szükség lenne szőlőmunkásokra. A javaslatot a herceg elvetette.¹³

A török veszedelem elmúltával nemcsak az uradalom, hanem az egyház is sietett számba venni híveit. Az 1688. évi *canonica visitatio* — azaz a zágrábi püspökség egyházlátogatása — alkalmával falunk a Dobronaki plébániához tartozott. A jegyzőkönyv szerint az oltani Szent Jakab plébániatemplom szentélye boltozott, hajója azonban gerendamennyezetes és színesre festett. A paplak közel áll a templomhoz, boronafalú, 2 szoba, kamra és konyha van benne. Zsitkóc, Kámaháza, Radamos, Göntérháza, Gáborjánháza, Szíjártóháza, Szombatfa és Bödeháza tartoznak filiaként az anyaegyházhoz; összesen kb. 250 ház és gazda, akiktől Nyilas Imre plébános — aki magyarul és horvátul is prédikál — évente 30 köből búzát és 60 köből rozst kap. A tanító, azaz ludimagister a paplakhoz közel lakik, s ha van tanulója, évi 1 Ft-ot kap tőle. Vízkeresztkor körüljár a házak megáldására, amiért 1-1 garas jár neki.¹⁴

Az 1698. évi *canonica visitatio* még részletesebb. Akkor Kiss Miklós volt a plébános, aki a filozófiát Zágrábban, a teológiát Bolognában végezte. Ezúttal helységenként vették számba a plébánia híveit az alábbiak szerint:

Dobronak oppidum	66 telkes jobbágy,	19 zsellér,
Göntérháza pagus	16 telkes jobbágy,	5 zsellér,
Gáborjánháza pagus	14 telkes jobbágy,	4 zsellér,
Szíjártóháza pagus	9 telkes jobbágy,	4 zsellér,
Szombatfa pagus	13 telkes jobbágy,	6 zsellér,
Bödeháza pagus	8 telkes jobbágy,	5 zsellér,
Radamos pagus	20 telkes jobbágy,	7 zsellér,
Kámaháza pagus	7 telkes jobbágy,	4 zsellér,
Zsitkóc pagus	11 telkes jobbágy,	11 zsellér,
Jósec pagus	— telkes jobbágy,	3 zsellér,
Összesen:	164 telkes jobbágy,	68 zsellér

13. OL, P. 108. Rep. 38. Rsz. 287. Fasc. R. No. 765.

14. Zágrábi Érseki Levéltár, *Canonica Visitatio Protocoli Broj. 70/I. 251—255.*

Antall, Antal	1	1	1	1	1	—	1	1	1	1	—	—
Molnár	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1
Németh	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen:	31											
Csehi		1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cser		1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Horváth		1	1	—	2	4	5	4	3	4	3	
Kovács		1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen:		29	37									
Czirák, Cziráki				1	1	—	1	1	1	—	—	—
Fölső				1	1	1	—	—	—	—	—	—
Kalamár				2	1	2	1	—	1	1	1	
Összesen:				42								
Siket					1	—	—	—	—	—	—	—
Összesen:					41							
Madarász						1	1	1	—	1	1	
Tomás						1	—	—	—	—	—	
Összesen:						45						
Dravecz							1	—	—	—	—	
Szólósi							1	—	—	—	—	
Összesen:							43					
Csantár, Csancsár								1	—	—	1	
Fehér								1	—	1	—	
Göncz								2	1	1	1	
Ivanits								1	1	—	—	
Simon								1	1	1	1	
Szolarics								1	—	—	—	
Összesen:								36				
Kepe									1	1	1	
Monda, Honda									1	—	—	
Petőcz									1	—	—	
Schwanitsár									1	1	—	

Kepe														1	1	1
Monda, Honda														1	—	—
Petőcz														1	—	—
Schwanitsár														1	1	—
Tiefer														1	—	—
Vogrincsis														1	1	1
Völgyi														1	1	1
Összesen:														38		
Balasek															1	—
Csótár															1	1
Matai															1	—
Mlinarits															1	1
Resonya															1	1
Ritlop															1	2
Rudics															1	1
Vlasics, Lasics															1	1
Összesen:															43	
Büki																1
Czigut																1
Györkös																1
Jerebitz																1
Koczet																1
Magdits																1
Pál																1
Rengel																1
Vida																2
Összesen:	25	18	26	12	31	29	37	42	41	45	43	36	38	43	60	

A féltelkes gazdák 1/2 köből búzát és 1/2 köből rozsot, a többiek ennek arányában adtak gabonát a plébánosnak. A zsellérek 2-2 garast fizettek.¹⁵

A következőkben főleg az uradalmi és adóösszeírások alapján próbálom nyomon követni Radamos benépesedését és társadalmának, valamint gazdálkodásának változásait. A lakosság gyarapodása és migrációja jól nyomon követhető az I. táblázatból, bár elvértve egy-egy adózó libertinus és nemes is akad közöttük.

Az 1703-as adóösszeírásban 25 gazda — köztük 8 már valamilyen kézműves, esetleg kereskedő volt — szerepel, kiknek vagyoni helyzete ugyancsak különbözött egymástól. A zselléreket — nyilván tévedésből — szintén a gazdák közé írták, ugyanis a megfelelő rovat üres. Összesen 85 igásállatot és fejőstehenet, 60 egyévesnél idősebb sertést, 94 két soproni köböllel számolt őszi gabonát, valamint 11 kéve hajdinát, kölest és egyéb szemesterményt írtak össze. (3 családnál pl. 10-10 köből őszi vetést találtak, 5-nél azonban semmit.) A gazdáknak 60 kapás II. osztályú szőlőjük is volt: háromnak 6-6, négynek 5-5 kapásnyi, nyolcnak azonban semmi.

A falu legmódosabb jobbágyának, Szomi Baláznak és az ugyancsak tehetős Bíró Miklósnak vízimalma is volt. Előbbinek ebből 6, utóbbinak 8 soproni mérő gabona jövedelme származott.¹⁶ A kézművesek közül Bogdán János és Nagy Mihály egyben módos paraszt is, 4 azonban zsellér lehetett. Magyar István kivételével ők is tartottak legalább 1 tehenet.¹⁷

A Rákóczi-szabadságharc leverésére Lendva vidékén is átvonuló nagyszámú császári sereg ismét kemény megpróbáltatást jelentett az uradalom jobbágyainak, és erőteljes népességmozgást, migrációt eredményezett. Ezt tanúsítja az alsólendvai uradalom donációs levelével kapcsolatos, 1710-ben kelt terjedelmes kimutatás, mely a már említett 1686. évi összeírás figyelembevételével vette számba a 18 judicatushoz tartozó település úrbéreseit. Ez az uradalmi jegyzőkönyv településtörténeti szempontból azért tanulságos, mert a benne felsorolt 27 radamosi negyedteleknél azt is feljegyezték, hogy korábban ki használta azokat. Az összeírás ezen részét betűhíven közlöm:

<i>Szekeres Péter fia György</i>	1	quarta
<i>Sós Miklós most Varga János és Szomi Szabóné</i>	1	quarta
<i>Kálmán János most Füle János és Szabó István</i>	1 1/2	quarta
<i>Szomi Tamás fia Miklós</i>	1 1/2	quarta
<i>Magyar Mihály most Szomi Bálint</i>	1 1/2	quarta
<i>Antal Mártony és Varga Balás</i>	1	quarta
<i>Bíró Péter</i>	1 1/2	quarta
<i>Györe János most Herczegh György és Bagolly György</i>	1 1/2	quarta

15. Zágrábi Érseki Levéltár. Canonica Visitatio Protocoli Broj. 71/II. 101—110.

16. Zala megyei Levéltár, a továbbiakban ZML, Conser. Univ. Ö. 6. 1703. 43—44.

17. A 8 kézműves többsége minden bizonnyal fazekaskodott, nevük ugyanis a későbbiekben a fazekasok között szerepel.

<i>Magyar Péter öcse János</i>	<i>1 1/2</i>	<i>quarta</i>
<i>Rudas György fia Péter</i>	<i>1 1/2</i>	<i>quarta</i>
<i>Bogdán István fia János</i>	<i>1 1/2</i>	<i>quarta</i>
<i>Herczegh Miklós fia Bálint</i>	<i>1 1/2</i>	<i>quarta</i>
<i>Cseke János fia István</i>	<i>1</i>	<i>quarta</i>
<i>Gerencsér Mihály</i>	<i>1 1/2</i>	<i>quarta</i>
<i>Szomi Bálint öcse Balás</i>	<i>1 1/2</i>	<i>quarta</i>
<i>Nagy Péter öcse Mihály</i>	<i>1 1/2</i>	<i>quarta</i>
<i>Szabo Balás</i>	<i>1 1/2</i>	<i>quarta</i>
<i>Szomi János</i>	<i>1</i>	<i>quarta</i>
<i>Cseke Balás, most Gerencsér Mártony és Varga Balás</i>	<i>1</i>	<i>quarta</i>
<i>Mikulics Balás</i>	<i>1/2</i>	<i>quarta</i>
<i>Gerencsér Péter most Nagy György</i>	<i>1</i>	<i>quarta</i>

Hasonló módon vették számba a 11 házas zsellért is, bár 4 zsellérház akkor éppen üresen állt:

<i>Totth György most Herczegh Miklosné</i>	
<i>Bagolly Miklos fia György</i>	
<i>Magyar György fia János</i>	
<i>Tott István</i>	<i>deserta (puszta)</i>
<i>Tott György most Mihály deák fia Istók</i>	
<i>Bogdán János most Magyar István</i>	
<i>Mikulics Balás</i>	
<i>Szomi Bálint</i>	<i>deserta</i>
<i>Nagy Németh István</i>	
<i>Berke György</i>	<i>deserta</i>
<i>Magyar Péter</i>	<i>deserta</i>

Megtudjuk még az összeírásból, hogy a falu ekkor nemzetes vitézlő Madarász Imrénél volt zálogban 2500 Ft-ért. A jobbágyok terhei egy-egy féltelek után: a radamosiak, göntérháziak, zsitkóciak, hídvégiek és bánutaiak Szentgyörgy napján 28, Szentmihály napra pedig 32 dénár földbért fizetnek. A sertések utáni dézsma évi 53 váltókrajcár és 2 bécsi. A kerekspéznz 16 dénár, a kerekskappan 1 dénár, a tyukmony, azaz tojásváltóság 6 dénár. Az egész hetési bíróságban minden félhely (féltelek) után adni kell még természetben 4 tyúkot, 1 ludat, 1 icce vaját, 2 sajtot és 8 tojást. Hely-, azaz akógabona címen egy-egy köből búzát, rózst és zabot, a szőlők után hegyvámot és dézsmát, az őszi és tavaszi vetésből, valamint a hajdinából pedig egyházi tizedet. A bírótól egy húsvéti borjú, 1 rókabőr és 1 császármadár beszolgáltatását kívánták.

Mindezeken túl a jobbágyokat szükség esetén bármikor és bármiféle robotolásra is kötelezték a várnál.¹⁸

Bár az összeírás nem foglalkozik a lakosság tényleges anyagi helyzetével, joggal feltételezhetjük, hogy a parasztok többsége kezdetleges termelőeszközei, valamint a sokoldalú adózás és kiszolgáltatottság miatt nagy szegénységben élt. Ezt bizonyítja az 1711. évi összeírás is, melyből kiderül, hogy a 17 adózó jobbágyháztartás — Ágh Ferenc, a bíró adómentes volt — 969 Ft-tal „adósa másnak”. (Szabó János és Herczeg Miklós pl. 150-150 Ft-tal.) A katonaság ellátása, azaz a porció fejében 132 Ft-ot vetettek ki a falura azon évben.

Az összeírást elemezve nyomorúságos kép tárul elénk, bár még mindig kedvezőbb, mint a környék azon helységeiben, melyeket a pestisjárvány is megtizedelt. Mindössze 43 igásállatot és tehenet, 22 fejősjuhot, kecskét vagy öregsertést, 12 egyesztendős juhot és süldőt találtak. A gabonatermés, illetve vetés 110 p. (pozsonyi) köből, az árpa, zab, hajdina, illetve egyéb szemestermény 12 p. köből volt és 11 p. akó bort frtak össze. Ennek az összeírásnak az is értéke, hogy magyar ember, magyar nyelven vezette, ezért a vezeték- és keresztnéveket hitelesként fogadhatjuk el.

A legmódosabb gazda ezúttal is Szomi György 6 igásállattal, illetve tehénnel, 3 öregsertéssel és juhhal, 4 esztendős juhhal, illetve süldővel, valamint 26 p. köből vetéssel vagy gabonával. A faluban talált 12 köből árpa, zab, hajdina, illetve tönköly az övé volt. (Érdekes, hogy az 1703. évi latin nyelvű összeírásban Szomi György helyett Szomi Blasius szerepel. Ez arra vall, hogy a keresztnéveket sokszor tévesen fordították latinra.)

Az összeíró egyébként is hanyagul végezhette munkáját, hisz a mesterembereket egyáltalán nem jelölte, holott Nagy Mihály, Magyar János, Szabó István, Bánfi Ferenc, Szekeres Péter és Szomi Péter 1703-ban kézműves tevékenységet folytatott. Érdemes megemlítenünk azt is, hogy Magyar János 1710-ben még zsellérházban lakott, itt pedig már viszonylag módos gazda.

Összehasonlításképpen néhány adat a szomszédos településekről is:

Helységnev	Gazdák száma	Ebből mester- ember, kereskedő	Igásállat, fejőstehén db.	Vetés vagy szalmában gabona p. k.	Pestisben meghalt	Másnak adósa Ft	Porcióba kivetettek Ft
Rádamos	18	—	43	110	—	969	132
Bánuta	2	—	4	14	—	30	—
Göntérháza	7	—	11	14	4	365	150
Kámaháza	3	1	12	34	3	150	100
Dobronak	19	3	40	73	50	875	2000 ¹⁹

18. OL, P. 108, Rep. 38, Fasc. M. No 560. et NB 1710. 41—46.

19. ZML, Conscr. Univ. Ö. 11/d. 1711. 35—38. Sajnálatos, hogy az egyes összeírások más-más mértékegységet használnak.

A békésebb idők beköszöntével, 1715-ben a bécsi udvar ismét összeírta az ország adózásra köteles háztartásait. E kimutatásban Radamos mindössze 6 jobbággal és 9 zsellérral szerepel, akik 43 köblös szántót, 5 köblös irtásföldet és 20 kaszás rétet műveltek. Sem a szőlőkről, sem a kézművesekről, sem a malmokról nincs benne szó.²⁰

Mivel ezen összeírásból országszerte tömegesen kimaradtak az adózásra képes lakosok, illetve az adóköteles tevékenységek és ingatlanok, 1720-ban a számbavételt megismételték.

Ezen Portalis Regnicolaris Conscriptio már teljesebb, de még korántsem nyújt reális képet Radamosról. Nyilván azért, mert földesúrnak és jobbágnak egyaránt érdekében állt az adóalap csökkentése.

Az összeírás szerint a falucska — bírója ekkor Szomi István volt — Madarász Imre zálogbirtoka, s 9 jobbágy és 3 zsellér lakja. Előbbiek 49, utóbbiak 3 és fél köblös szántót művelnek. Irtásföldről ezúttal nem esik említés. A rétet változatlanul 20 kaszásnak vették, melyen ugyanannyi kocsira való széna terem. Feljegyeztek 21 kapás szőlőt is.

A szöveges részből megtudjuk, hogy a Lendva folyó áradása a termést és a szénát gyakorta teljesen elpusztítja, hogy a szántókat 2 egyenlő nyomásban művelik, a legelők a szomszédos falvakkal közösek, a szőlők pedig a lendvai hegyen találhatóak. A falu erdejéből elegendő tüzelő áll rendelkezésre.²¹

A hanyatlás még az 1703. évi összeíráshoz képest is szembevetőd. Oka a háborús pusztításon és a pestisjárványokon felül nyilván az 1710-es összeírásból megismert sokféle súlyos földesúri teher, mely menekülésre készítette a jobbágyok egy részét. Ezt a felvetést igazolja az is, hogy az 1716. évi dobronaki visitatio alkalmával az egyházközségben akkor mindössze 99 jobbágyot és 51 zsellért találtak. Tehát 65 jobbággal és 17 zsellérral kevesebbet, mint 1698-ban!²²

Ezzel a megállapítással áll összhangban az 1717. évi radamosi összeírás is. Ebből kiderül, hogy a falu 14 telkes jobbágyának háztartásához 27 adózó tartozik. Zsellért 12-t írtak össze csekély földdel és jószággal. Utóbbiak közül 6 tevékenykedett kézművesként, és eme munkájuk 2—6 Ft-ot jövedelmezett. Hogy miféle ipart űztek, nem tudjuk. A 7. kézműves, Magyar Miklós viszonylag nagy gazdaságot is tartott.

Szerepel az összeírásban még 5 molnár — köztük az 1703-ban is említett Szomi György és Bíró Miklós — 1-6 Ft-nyit, e munkából szerzett haszonnal. Valamennyiüknek szép gazdasága volt 4—6 igásállattal, 1—2 tehénnel, 5—10 sertéssel és juhhal, 14—20 köböllnyi őszi gabonával, valamint 4—12 köböllnyi zabbal és kölessel.

A faluban összesen 61 igásállatot, 25 tehenet, 98 juhot vagy kecskét tartottak. Az őszi termés 219, a zab és a köles 113 köből volt. Ezúttal csupán 5 urna bort írtak össze; nyilván az előző évben említett szörnyű jégverés tette tönkre a szőlőket. A kézművesek haszna együttesen 30 Ft, a molnároké 21 volt.²³

20. ACSÁDY I., 1896. 166.

21. ACSÁDY I., 1896. 172. és ZML, Conscr. Univ. Ö. 21. 1720. 234—235. További vizsgáldást igényel, hogy ACSÁDY ugyanezen összeírás feldolgozása során miért 12 zsellért szerepeltet Radamoson.

22. Zágrábi Érseki Levéltár, Canonica Visitatio Protocoli Broj. 73/IV. 25—31. 1716.

23. ZML, Conscr. Univ. Ö. 17/c. 1717. 48—51.

A lakosság vezetéknev szerinti változását: gyarapodását, valamint csökkenését illusztráló 1. táblázatból jól látható, hogy 1711 után Radamosra is érkeztek — sajnos, nem tudjuk honnét — újabb és újabb bevándorlók. Először nyilván az elhagyott jobbágytelkeket kezdték művelni, vagy zselléreként erdőirtások révén jutottak némi szántóhoz és réthez, végül egyikük-másikuk jobbágytelekhez. Akik nem találták meg számításukat, hamarosan továbbálltak.

Az 1710-es években fellendülő majorsági gazdálkodás és a korszerűsödő adminisztráció egyik célja a jobbágyok szolgáltatásainak szabályozása, a pénzbeni és természetbeni járandóságok kivetésének szigorítása és egységesítése volt. Ezért a jószágigazgató rendre utasításokkal látta el a lendvai tiszttartót, Botth Ádámot, kinek magyar nyelvű választleveleiből számos, a betakarítással és egyéb mezőgazdasági munkákkal kapcsolatos értékes történeti és néprajzi ismerethez juthatunk. Megtudjuk például, hogy az úrbéreseknek az aratás után 20-20 „kévét” kellett egy-egy „kepebe” rakniok, s ezekből vett ki a dézmszedő 2-2 kévét a kilenced és a tized fejében. (A tizedet ugyam s az uradalom bérelte az egyháztól.) Kiderül az is, hogy a jobbágyok gyakorta sérelmezték, hogy a gabonát addig nem hordhatják be a mezőről, amíg a dézsmálás meg nem történik.

Az irtásföldekkel kapcsolatban úgy rendelkezett az uradalom, hogy utánuk a jobbágy három évig csak „sarrópénzt” fizessen. Ezt követően azonban az irtások termése is tizedkötelessé vált. Sarlopénzt szedtek attól a gazdától is, akinek 12 keresztnél kevesebb gabonája termett. A szolgáltatások szigorítására utal az a rendelkezés, mely szerint:

„Valamely falu nem robotol, azaz minden heti Vármivet nem szolgál, annak minden féle Gabonáibul Groff Uram... parancsolatyának... szerint, a Désmán kívül a Nonát, azaz kilencedet szorgalmatosan exigálni el ne mulasszák.”²⁴

Az uradalom igyekezett megnyirbálni a szomszédos mezőváros kiváltságait is. 1715-ben a dobronakiak az ellen tiltakoztak, hogy a gabonából kilencedet is szedett az uradalom, pedig az korábban nem volt szokás. A vita során elhangzottak alapján Zala megye esküdte is tanúsította, hogy a dobronakiak azt mondták: inkább elbújdosnak vagy magukat ott helyben megöletik, semmint kilencedet is adjanak.²⁵

Gyakorta panaszkodtak az úrbéresek az összeírók és dézsmálók önkényeskedése, gorombasága miatt is. 1716. február 16-án Botth Ádám tiszttartó maga is feljelentette a conscriptorokat a jószágkormányzónál, mivel egy szentlászlói embert halálra vertek.²⁶

Ugyancsak ő írta egy későbbi levelében, hogy a magtárban tárolt gabonából semmit sem tud a parasztnak eladni, mivel „az szegénység pénztelen...”, pedig a gabona olyannyira gyűlik, hogy már a palotát is kénytelen raktározásra használni. A temérdek bort — amelyet a szőlőhegyeken kénytelen a parasztnak „fapincéiben” tárolni — sem képes értékesíteni, noha 35 garasért is adná akóját.²⁷

24. OL, P. 108. Rep. 53. Rsz. 341. Fasc. G. No. 132.

25. OL, P. 108. Rep. 53. Rsz. 341. Fasc. G. No. 136.

26. OL, P. 108. Rep. 38. Rsz. 288. Fasc. V. 1716.

27. OL, P. 108. Rep. 38. Rsz. 287. Fasc. S. No. 882.

Miklós herceg halála után gróf Esterházy József birtokába került a lendvai uradalom. Jóságkormányzója a szolgáltatások terén számos szigorítást, sőt, úgy tűnik, új adót is bevezetett. Erre utal a dobronaki jobbágyok 1716. évi panasza. Eszerint: bár a július 12-én pusztító jégverés tönkretette a termést, a gazdatisztek mégis követelik a kilencdetet. Ráadásul egy ún. sóarendát is kivetettek a mezővárosra, amit azelőtt nem követeltek. A grófhoz írott panaszukban hivatkoznak arra, hogy az elhunyt herceg természeti csapás esetén nem szedett sem dézsmát, sem hegyvámot. Könnyörögtek még, hogy könnyítsen a „német tartásban”, azaz enyhítse a katonaság ellátásának terhét, mert az is egyre súlyosabban nehezedik rájuk, és végül arra kényszerülnek, hogy elbujdossanak.²⁸

Hogy a jobbágyok életét figyelemmel kísérő tisztartó tudatában volt a nép kétségbeesztő helyzetének, azt az alábbi, 1716. március 21-én kelt levélrészlet bizonyítja: „Az szegénység haponként fogy és széled az sullyos Contributio miat, már is négy falu pusztán maradt, és sokaknak hirit sem hallom hová bujdosnak... Ezekre obvoniált Militiátiis az többi szegénység alimentalni kénytelen...”²⁹

Az úrbéresek gazdasági viszonyainak romlását tanúsítja radamosi vizsgálódásunk is. Míg 1690-ben, sőt még 1710-ben is 27 negyedtelken laktak itt az úrbéresek, az 1728. évi országos összeírás a mindössze 11 örökös jobbágyot egységesen nyolcad telkesként jelöli. Figyelmet érdemel, hogy egyikük gazdaságához 8, másokéhoz viszont csak 4 hold szántó — együtt 70 hold —, valamint 3—4 kocsihoz való rét tartozott, összesen 39 és 1/2 szekérre való. Magukénak vallottak még 25 szekérszerű jobbágytelekhez nem kapcsolt rétet vagy legelőt és 3 hold irtásföldet is. A még ekkor is feltűnően sok, 29 és 1/2 holdnyi elhagyott telkekhez tartozó szántót a zsellérek, nemes Rudas György, valamint egy göntérházi és egy dobronaki gazda művelték. Akkortájt költözhetett a faluba egy Antal nevű fazekas, egy Molnár nevű molnár és Németh György házatlan zsellér.

A falucska még mindig Madarász Imre zálogbirtoka. Bírója Biró István, aki maga is 1/8 telkes jobbágy. Ez az összeírás már iparágak szerint szól a kézművesekről és a molnárokról, sőt számba veszi az úrbéresekkel közös háztartásban élő fivéreket (11 személy) és felnőtt fiúkat (10 fő) is. Mivel azonban a molnároknak nincs külön rovatuk, az összeíró a szöveges részben sorolja fel a 4 malom gazdájának nevét és vagyonát. Eszerint a Lendva patakon Herczeg Miklósnak és Magyar Miklósnak van egy úradó alá eső, egy kerékre őrlő malma. Ugyanitt egy másik, hasonló malom Szomély Istváné, egy harmadik pedig Biró Istváné. Mindhárom 8-8 Ft hasznos hajt. A negyedik, két kerékre őrlő malom Soós Péter kámaházi nemesé, valamint a bánutai Szomély Tamásé, és 16 Ft-ot jövedelmez.

Értesülünk arról is, hogy a földeket egy nyomásban, 4 igavonóval és háromszori szántással művelik. Eredményeként a 102 hold két-háromszoros termést ad. A felesleges gabonát nagy nehezen Grázban vagy Pozsonyban értékesítik, a búzát 1 Ft-ért, a rozsot 75 dénárért. A zab és a hajdina saját szükségletükre is csak szűkösen elég, kölest, kukoricát és dohányt pedig nem is termelnek. A lent és a kendert otthon munkálják meg

28. OL. P. 128. B. Rsz. 708. 123—124.

29. OL. P. 108. Rep. 38. Rsz. 287. Fasc. S. No. 882.

és szövik vászonná. Ezúttal is megállapítja még az összeíró, hogy a rétek mélyen fekszenek, s mivel a Lendva-patak gyakran elárasztja őket, silány, sásos széna terem rajtuk. A legelő csak a szarvasmarhák és lovak számára elegendő. Az erdőkből közepes mennyiségű tűzifához jutnak, épület-, valamint házi eszközök készítésére alkalmas fa azonban nincs benne, makkot termő csupán a réteken található. Szőlőt főleg a Lendva-hegyen művelnek, és ott termelnek gyümölcsöt is.³⁰

Az 1728-as összeírásban az állatállomány nem szerepel. Más forrásokból tudjuk azonban, hogy Lendva vidékén mindenkor arra törekedtek, hogy elegendő számosállat legyen a gazdaságban, hisz a földművelés alapját az igaerő képezte. Ezt bizonyítja az uradalom egyik 1729-ben kelt utasítása, melynek értelmében az alábbi „vonyos marhákat” írták össze a hetési bíróság területén: Szombatfán 42, Szíjártóházán 39, Gáborjánházán 48, Bödeházán 19, Zsitkóczon 36, Kámaházán 20, Göntérházán 30, Bánután 8 darabot. Radamos ezúttal is azért maradt ki a sorból, mivel még mindig zálogban volt, a falu igaerejére tehát az uraság nem számíthatott.

Ugyanebben a levélben olvashatunk arról a tisztartói javaslatról is, hogy a parasztok irtásrétjeit becsértéken vegye át az uradalom, illetve kényszerítse az úrbéreseket az irtásföldek átadására. Ez évente 100 szekér szénát jövedelmezne az uradalomnak, a tervbe vett majorház megépítése után pedig ezzel is hozzájárulhatnának egy 30 db-os tehéncsorda takarmányozásához.³¹

Az Esterházyak borospincéje a Lendva-hegyen. Ide szállították a dézsmabort. 1986. (Berentés Tamás felvétele)

30. ZML, Conscr. Univ. Ö. 22/e. 1728. 268—271.

31. OL, P. 108. Rep. 38. Rsz. 285. Fasc. M. No. 564. et NB.

Az 1736. évi összeírás idején a radamosiak évi 50 Ft árandát fizettek Dumányi nevű akkori földesuruknak, ami kedvezőbb feltételeket nyújtott megélhetésükhöz. (Hogy zálogként került-e a falu Dumányihoz, vagy bérelte azt, s hogy mikortól, nem tudtam megállapítani.) A 29 úrbéres család közül — földje után ítélve — 15-17 lehetett zsellér jogállású. A környező erdőség irtása ekkorra felgyorsulhatott, mert 11 jobbágycsalád művelt már 16 és 1/2, illetve 18 és 1/2 hold szántót, melyhez 5-5 kaszás rét tartozott. De a legszegényebb zsellérnek is volt 1/4 hold szántója és 1/2 kaszás rétje. Közülük a Csehi, Cser, Horváth és Kovács nevű csak nemrég települhetett le a faluban. A kézművesekről ezúttal nem történik említés, csupán a két molnárról. Megjegyzi azonban az összeíró, hogy a korcsmáltatásból 10, a faizásból 2,30 Ft haszna van a falunak, egy köből elvetett gabona pedig általában háromszoros termést hoz. (Az összes szántó 235 és 1/4 hold, a rét 85 kaszás.) A makkoserdő szerencsés években közepes termést ad.³²

1711 és 1736 között tehát legalább 14 új telepes érkezett Radamosra. A jövevényeket szívesen fogadta az uradalom, hisz részt vettek a puszta telkek művelésében és a közterhek viselésében. Arra azonban ügyelt már, hogy kárt ne tegyenek az értékes makkos erdőben. Ezt tanúsítja Strobel János lendvai provizornak egy 1736-ban a herceghez küldött levele is, melyben a zálogbirtokos nemesek és a jobbágyok oktalan erdőpusztítását sérelmezi. Az erdei haszonvételekkel kapcsolatban a herceg úgy rendelkezett, hogy fát a tisztartónál váltott előzetes engedély nélkül nem vághat ki senki. Ha pedig a zálogbirtokosok vagy a jobbágyok jelentős kárt okoztak volna már az erdőkben, azt meg kell fizetniök. Megparancsolta még, hogy a makkoltatás az uradalom joga maradjon.

Levelében a tisztartó szól arról is, hogy korábban irtás céljából nem volt korlátozva a fa kivágása, sőt eladásra is meglehetősen zabolátlanul vagdalta a fát a jobbágyok. Megemlíti, hogy gyertya helyett fenyőfáklyával világít a nép, s hiába bünteti, sőt vereti meg a jobbágyokat, azok eme „rossz szokást” nem akarják abbahagyni.

A herceg parancsa erre: télen, amikor a fakitermelés ideje van, az uradalom jelöljön ki és adjon a jobbágyoknak tüzi- és épületfát, aki pedig azontúl is kárt okoz az erdőben, fizetessék meg vele és kapjon verést is.³³

E levélrészlet jól jellemzi, miként szorította az uradalom mind szorosabb korlátok közé az úrbéresek erdőélését. A tisztartóban azonban fel sem merül, hogy a jobbágy azért világít „foklával”, mert az nem kerül pénzbe.

A tisztartó és jószágkormányzó gyakori levélváltása arra utal, hogy az 1730-as évek derekán már jelentőssé vált a gabonatermelés. Egy 1735-ös kimutatásból pl. megtudjuk, hogy az Itáliában állomásozó osztrák haderő számára abban az évben 2000 p. mérő búzát (á. 80 dénár), 3000 p. mérő rozsot (á. 55 dénár) és 2000 p. mérő zabot (á. 40 dénár) vásárolt a jobbágyoktól a lendvai tisztartó. Igaz, a hadiszállító az árut csak részben volt hajlandó kifizetni, mivel kiderült, hogy a gabona egy része romlott.³⁴

32. ZML, Conscr. Univ. Ö. 6/12. 1736. 48—51.

33. ÓL, P. 108. Rep. 38. Rsz. 287. Fasc. R. No. 847. A foklával való világítás még a múlt század végén is gyakori volt.

34. ÓL, P. 108. Rep. 38. Rsz. 287. Fasc. R. No. 847.

2. táblázat

AZ ALSÓLENDVAI URADALOM 1750. ÉVI ÖSSZEÍRÁSÁNAK RÉSZLETE

Helységnév	Gazdák	Zsellérek	Cselédek	Igásállat db	Fejőstehén db	Meddőstehén és hároméves növendék db.	Borjúk és egyéb 2 évesek db	Őszi termés mérőben	Tavaszi termés mérőben	Bor akószám	Molnárok és malmok jövedelme mérőben	Kézművesek és munkájuk haszna Ft-ban
Radamos	37	15	39	150	90	69	392	1555	845	208	8/136	12/110
Egy háztartásra jutó egység				2,9	1,7	1,3	7,5	29,9	16,2	4,—		
Bánuta	4	1	6	11	10	8	39	252	90	46 1/4	10	—
Göntérháza	21	5	11	64	41	26	134	711	306	122	—	6/55
Kámaháza	7	3	1	19	17	7	52	261	180	44 3/4	—	2/20
Dobronak	124	18	43	196	126	49	626	1984	558	1433 1/2	—	47/470

Zala Megyei Levéltár, Conscr. Univ. Ö. 1750.

3. táblázat

AZ ALSÓLENDVAI URADALOM 1770. ÉVI ÖSSZEÍRÁSÁNAK RÉSZLETE

Helységnév	Háztartás vagy család	Igásállat	Fejőstehén	Hároméves növendék marha	Kétéves növendék marha	Bírka, kecske, disznó	Búza p.m.	Rozs p.m.	Árpa p.m.	Zab p.m.	Köles p.m.	Hajdina p.m.	Kukorica p.m.	Széna szekérrel	Bor urnával	Kézműves, kereskedő fő és jövedelme Ft-ban	Molnárok száma és a malmok jövedelme p.m.-ben
Radamos	46	88	54	12	19	98	367	487	—	127	85	147	70	136	216,5	11/44	9/97
Egy háztartásra jutó egység		1,91	1,17	0,26	0,41	2,13	7,98	10,59		2,76	1,85	3,20	1,52	2,96	4,71		
Bánuta	5	27	10	7	9	24	30	62	2	26	4	19	17	24	35	—	—
Göntérháza	35	32	27	11	11	51	149	308	—	77	—	81	22	59	70	1/2	1/2
Kámaháza	9	25	16	5	10	30	92	185	8	29	19	26	20	28	45	3/31	—

Zala Megyei Levéltár, Conscr. Univ. 1770. Ö. 46/52. és 46/55.

Az 1750. évi adóösszeírásból — a háborús konjunktúra hatására — a termelés erőteljes fellendülésére és a népesség gyarapodására következtethetünk. A 2. és 3. táblázat Radamos és a környező falvak társadalmának 1750- és 1770-beli differenciálódását, valamint a gabonatermelés és állattartás helyzetét, fejlődését tanúsítja. Sajnos, az nem egyértelmű, hogy kik értendők a cselédek (servitor) rovatba soroltakon. A korábbi összeírásokban szereplő, mostanra eltűnt nevek viselői talán már a név nélkül számba vett szolgák közé süllyedtek ekkorra. Az is lehet azonban, hogy a gazdának nagycsaládban élő fivéréi és felnőtt fiai ezek, akik ily módon gondolták elkerülni személyük adóztatását. Az sem világos, hogy a zsellérek miért nem külön rovatban és saját nevükön szerepelnek.

A falu legmódosabb gazdája 1750-ben, Szomel János libertinus, egyúttal fazekas, aki 3 cselédet is tartott. Tetemes mennyiségű gabonát találtak nála: 160 mérő ősztit és 170 mérő tavaszit, valamint 8 igásjószágot, 5 tehenet és 28 két-, illetve hároméves növendéket. Feltűnően sok a faluban az igásállat, 12 gazdának volt 6-nál több ökre illetve lova. Utána Herczeg István tűnik a legvagyonosabbnak 10 igásállattal, 5 tehénnel és 15 kétéves növendékkel. Ő is három szolgát tartott, talán azért, mivel tulajdonosa volt egy malomnak, sőt ő volt a falu kovácsa is.

A Lendva vízen járó malom idősb Szomel János molnárnak hozta a legtöbb hasznot, 22 mérő gabonát. Ő csak egy szolgát tartott, s ha viszonylag szerény gazdasága megengedte, fazekasként is tevékenykedett. Ugyanezt tételezhetjük fel Magyar Péternél is. Ő maga talán molnárkodott, míg szolgája edények készítésével foglalatoskodhatott. A malmok jövedelme a 8 molárnak együtt 136 mérő gabonát, a 9 fazekas, a kovács és a varga munkája pedig fejenként 10-10 Ft-ot jövedelmezett. (Egyedül az egyébként módos Varga Istvánnál nem jelzett az összeíró semmiféle hasznot a fazekaságból.)³⁵

A XVIII. század derekán számottevően javult az értékesítés lehetősége. Ezért az uradalom a nagyobb jövedelmezőség érdekében ismét sorra kisajátította az irtásföldeket, hogy növelhesse a majorsági termelést. Egyben mind súlyosabb terheket rótt a jobbágyokra, kiknek egyre nőtt az elkeseredettségük.³⁶

1765-ben pl. a szentmiklósiak és az újfalusiak a robotra késve érkezők ütlegetése, az árenda és az ajándékok megváltási összegének túlzott nagysága, a szőlőtörkölyből és a szilvából való pálinkafőzés megtiltása miatt panaszkodnak. Mások a hosszúfuvar során elszenvedett keservek, ismét mások a robot súlyossága, erőszakosan elvett vagy minimális áron megváltott irtásföldjeik miatt küldik panaszos leveleiket a vármegyéhez. Ugyanezen évben a petesházi jobbágyok azért esedeznek a herceghez, hogy a Lendva áradásai miatt őket ért súlyos kárt figyelembe véve könnyítsen terheiken. Panaszolják, hogy a tisztartó makkbért követelt tőlük, noha az erdők nagyobb része a helyekhez, azaz telkekhez kimért rétekhez tartozik, melyekért árendát fizetnek. A herceg azzal utasítja el kérelmüket, hogy a makkoltatás kizárólag az uradalom joga.³⁷

35. ZML, Conscr. Univ. Ó. 1750. 5/b. 49—52.

36. Hasonló folyamat játszódott le a többi dunántúli nagybirtokon is. L. SZÁNTÓ I. 1954., ZML, Közgylési Iratok, RNP.

37. OL, P. 108. Rsz. 285. Fasc. N. No 569. et K. 1765., OL, P. 150. Rsz. 1080. No 3. 1769.

Mária Terézia első jobbágyokat védő rendeletei nyomán a felbátorodott úrbéresek sorra megtagadták a robotot, vagy csak ímmel-ámmal teljesítették.³⁸ Ugyancsak 1765-ben a lendvai provizor azt jelentette az uradalmi inspektornak, hogy a falvakban a parasztok lótnak-futnak s lázadoznak, ezért a gazdatisztek nem merik robotra kényszeríteni őket. Minduntalan a királynő parancsaira hivatkoznak, meggyőződésük, hogy a jobbágyok pártján áll. Példaként említi, hogy Muraszombatban mintegy 300 úrbéres tagadta meg a robotot, akik a tisztartót, ha az el nem menekül, talán agyon is verték volna. A közhangulatot jellemzi, írja keserűen, hogy a parasztok már le sem veszik a süvegüket, ha a tiszték szólnak hozzájuk.³⁹

Tarnóczy Antal lendvai tisztartónak 1766. január 31-én a jószágkormányzóhoz küldött levelében a következőket olvashatjuk: „*Lendvai Dominium béli jobbágyok naponként rosszabbak, s vakmerőbbek lesznek; Szombathelyről való vissza térésemmel panaszolkodott az Ispány, hogy a Hetéssy Biróság robotra előll nem állot, s más Biróságokbul is, kívül 2, 4 s kívül több ember állott előll az robotra, s ami több az Hetéssy Biróságbeliek oly discourzust tettek mondván, majd lesz kenyerek az granariumban, Boruk pedig az Uraságh pincejiben, peccenyéjek az göből Istállóban...*”⁴⁰

Ugyanezen év február 21-én a királyi biztos minden faluból összehívott 2-2 jobbágyot, meghallgatta panaszait, megígérte azok kivizsgálását, majd megparancsolta nekik, hogy engedelmességedjenek földesuruknak és tisztjeinek, mert a sok zenebonát súlyos megtorlás követheti. Határozott fellépésére a háborgó jobbágyok némileg lecsendesedtek, ám — jelenti Tarnóczy — ő ugyancsak tart attól, hogy a nyugalom nem lesz tartós. Megjegyzi még, hogy most „... *Az Hetéssy Biróságbeliek jobban előll állonak az Robotra...*”, de ez elsősorban annak tudható be, hogy a provizor lecsérélte a régi bírákat, s újakat állított. Igaz viszont, hogy ezeket az új, jobban „*az Urasághoz húzó bírakat utálják most a subditusok...*”⁴¹

Március 6-án — írta ugyancsak Tarnóczy — a királynő parancsára felolvasták Lendván a jobbágyok előtt az új rendeleteket a testi fenyegetés és a bebörtönzés lehetőségének eltörléséről stb. Ezek hallatán azok vérszemet kaptak, s azóta vagy egyáltalán nem mennek robotra, vagy aki eljön, az is csak ímmel-ámmal dolgozik. Odasétál 10 órára, és délután 3-kor már elballag. Bolond, aki robotra megy, mondják... hisz, aki 6 hétig elmarad, azt sem meri senki bántani... Végül megállapítja, hogy a királynő rendelkezéseiből az uradalomnak csak kára származik.⁴²

A jobbágyok megnyugtatójának szándékával ugyancsak 1766. április 5-én, húsvét keddjén Tarnóczy is összehívatta a bíróságok képviselőit, s megkérdezte tőlük, mi a panaszuk, mit szeretnének elérni. A küldöttek egy akarattal azt mondták, hogy (heti)

38. OL, P. 150. Rsz. 1079. No 11., 12., 16. 1766.

39. OL, P. 150. Rsz. 1079. No 19. 1765.

40. OL, P. 150. Rsz. 1079. No 5. 1766.

41. OL, P. 150. Rsz. 1079. No 7. és 8. 1766. A Lentiben állomásozó katonaság századosa 1766. február 13., 15- és 17-ére minden faluból 2-2 subditust hívott össze az uradalom egyes központi helységeibe, hogy az ott tartózkodó királyi biztos felolvashassa előttük a királynő rendelkezéseit.

42. OL, P. 150. Rsz. 1079. No 19. 1766.

egy napnál többet nem hajlandók szolgálni... De még ezt is csak az szolgálja, aki akarja.⁴³

A provizor panaszos leveleiből kiviláglik, hogy a robot mily nagymértékű szüksége volt akkor még az uradalomnak. Hiányában csaknem megbénult a gazdaság.

Ilyen előzmények után került sor ezen év június első napjaiban az urbárium — ez úgy tűnik, még nem a végleges szöveg volt — kihirdetésére. Ezzel kapcsolatban Tarnóczy június 10-én azt jelenti a jószágkormányzónak, hogy a megyei tisztségviselők hiába olvasták fel és magyarázták meg minden faluban a királynő pátenseit az új urbárium bevezetéséről, a jobbágyok nem fogadták el, mivel sérelmesnek tartották, és nem hitték el, hogy a királynő adta ki őket. Bécsbe akarták vinni, hogy megmutassák neki..., sőt egyes helységekből az urbárium átvételét meg is tagadták.⁴⁴

Mivel a királynő rendeletei és a kiküldött királyi biztosok tárgyalásai nem vezettek eredményre, 1766 júliusában Mária Terézia elrendelte, hogy amely helységben úrbéri per folyik, a jobbágyok kötelesek a fennálló helyzet megállapítása végett 9 kérdőpontra választ adni. A radamosiak előtt mintegy másfél év múltán felolvasott, közismert kérdésekre adott válaszok betűhíven, szó szerint:

1. *Urbariomjok soha nem volt.*
2. *Árendások lévén nem robotoltak ugyan, de régi szokás szerént Lendvai Temetőn fölüll lévő Uraság szőlejét szokták munkálni, mely munkájok Madarász Földes Ur idejében az árendában vétetet, de miulta eő Herczegsége kezére jutottak árendában nem számláltatot, sőt azuta Hidvégi Majornál aratást tenni és azt bé is hordani kellett az árendán fölüll, Árendázásoknak ideje pedig mikor kezdődöt régesége miat nem tudgyák, mely eránt is semi legkevessebb levelek sincsen.*
3. *Féll Helyes Gazda fizetet esztendőként F. 6. kr. 53 és így aki többet birt többet, aki kevessebet kevessebet fizetet. Ezen kívül az Fertály = helyekhez képest hoszu fort (hosszú fuvart) is szoktak jární minden esztendőben egyebet semít sem adtak.*
4. *Buzát, Rosot, Hajdinát és más efféléket teremtvén az földekből szoktak hasznot venni. Károkat pedig a Lendva Vize gyakori árodása és az Dobronaki patak szokot nékik okozni.*
5. *Vólt Tizenkét helyes gazda helységekből, kiknek Helyeikhez is 10. 10. höld szántó föld tartatott. Melyekben is ki többet, ki kevessebet szokot vetni. Voltak ezeken kívül Fertály helyesek és Zsellérek is, réttyek pedig soha sem volt ki rendelve, hanem ki többet, ki kevessebet birt. Sarjút nem kaszálnak az réteken.*
6. *Árendások lévén nem robotoltak, magoknak pedig 4. marhával szoktak szántani, és más munkát tenni.*
7. *Soha seminémő Termésbül Kilenczedet edig nem attak, sőt szomszéd Uraságoknál sem volt szokásban; Ennek utanna ha ugy köll meg lenni, ők azt kész pénzül fogják fizetni. Egyebet az föllebb irattakon kívül sem nem attak sem nem szolgaltak.*
8. *Pusztá hely az Helységekből nincsen.*
9. *Eők örökös Emberei eő Herczegségének.*

43. OL. P. 150. Rsz. 1079. No 12. és 16. 1766.

44. OL. P. 150. Rsz. 1079. No 19. 1766.

Melly ebéli Feleletünket is pöcsétünk nem lévén Kezünk Kereszt vonyásunkkal bizonyítjuk. Act Radamas Die 26-a Marty 1768.

Herczeg István Biró X

Agh Péter X Szomi Ferenc Kisebb X Varga Ferencz X

Szomi Thomás X Nagy Péter X Szabó Jóseff X

Biró Miklós X Bánffy Péter X Szomi István X

Biró Jóseff X Szekeres Ferencz X Herczeg György X

Bánffy István X"

Alatta a szokásos latin nyelvű záradék.⁴⁵

A kilenc kérdésre beérkezett válaszok alapján dolgozta ki aztán a helytartótanács az egyes vármegyék számára az egységes urbáriumtervezetet, melyet a királynő elé terjesztettek jóváhagyásra.

Radamos immár jóváhagyott urbáriumát 1768. augusztus 15-én olvasták fel Lendván a falu küldöttei előtt. Ez érdemben megegyezett Jósecz. Pince, Völgyifalu, Szentmiklós és Szentkirály urbáriumával.

A faluban ekkor 19 és 6/8 úrbéres telken 30 telkes jobbágy, 10 házas és 2 másoknál lakó zsellér élt, valamennyien örökös jobbágyok. Az egy úrbéresre jutó átlag 0,65 úrbéri telek volt.

Az urbárium főbb pontjai:

1. E II. osztályba sorolt helységben egy jobbágytelekhez 20 hold szántó és 8 szekérre való rét tartozik.
2. A jobbágyok Szent Mihály napjától karácsonyig árulhatják borukat.
3. A jobbágyok bevett szokás szerint hetente egy napot 2 marhával, saját szekérrel, ekével és boronával tartoznak szolgálni.
4. Kaszálás, aratás vagy szüret alkalmával a robotot duplán igénybe veheti a földesúr, ám a túlmunkát a későbbi robotból le kell számítani.
5. A jobbágyok a kilencedet pénzben adják, minden egész hely után 4 Ft-ot fizetnek.

45. ZML, IV. 1/g./51. Úrbéri ügyek 1776—1818/49. Radamos.

A gazdák neve, úrbéres földjük és robotjuk:

Kereszt és Vezeték Nevek	Jobbágy Hellynek Minimálisága	Jobbágy helynek			Esztenő-béli Szolgálat a vagy Robot	
		Belső		Külső	Marhás Robot Kétt Marhával Nap	Vagy e hellel kézi Szolgálat Nap
		Mivolta				
		Posonyi Mérőrevaló No.	Szántó Föld Hold No.	Rét Szekérrevaló No.		
1. Szabó Miklós	1 3/8	3 1/2	31 7/8	7	73	146
2. Cseke Miklós	1/4	1 1/8	3 9/16	2 1/8	11	22
3. Gerencsér József	1 1/8	2 3/4	25 3/8	7 3/4	61 3/4	123
4. Szomi Tamás	7/8	2	20 7/16	5	47 1/2	95
5. Ággh Péter	7/8	2 1/4	18 1/2	6 1/4	46 1/2	93
6. Ifjú Szomi Ferenc	1 1/4	2 1/8	26 7/16	9 1/2	66 1/2	133
7. Herczeg István	1 1/4	2	25 1/4	9 1/4	65 1/2	131
8. Bogdán János	7/8	2 1/4	18 1/16	7	47 1/4	94 1/2
9. Rudas Ádám	1	2 3/8	20 1/16	9	54 1/4	108 1/2
10. Biró Miklós	1 1/2	5	31 3/4	8 1/4	76	152
11. Szabó János	3/4	2 3/8	13 1/8	6 1/4	36 3/4	13 1/2
12. Magyar Miklós	1/4	1 1/4	7 3/8	1	16 1/4	32 1/2
13. Antal Istók	1/4	2 1/2	4 7/16	2	13 3/4	27 1/2
14. Bánffy Péter	3/4	2	17	4 1/4	40	80
15. Biró György	1/2	1/4	10 7/8	3 1/8	25 1/4	50 1/2
16. Biró Józseff	1/2	1	10 5/8	2 1/8	23 1/4	47
17. Nagy Józseff	—	7/8	—	—	—	18
18. Bagó István	—	1	1 1/4	3/4	—	18
19. Tóth Tamás	1/4	7/8	3 1/16	2 1/4	10 1/2	21
20. Szomi Ferenc	—	2 5/8	7/16	1 1/4	—	18
21. Alsó Szomi Ferenc	—	7/8	3/8	1 1/4	—	18
22. Bogdán Ferencné	—	1	7/8	1	—	18
23. Szekeres János	1 1/4	7	29 7/16	4 1/4	67	131
24. Varga István	3/8	1	7 1/8	1 1/2	16	33
25. Varga Ferenc	5/8	1 1/4	13	3 1/8	30 1/2	61
26. Szabó Joseff	3/4	3 1/8	18 3/4	3	42	84

Kereszt és Vezeték Nevek	Jobbágy Hellynek Minéműsége	Jobbágy helynek			Eszkendő-béli Szolgálat a vagy Robot	
		Belső	Külső			
		Mivolta			Marhás Robot Kétt Marhával Nap	Vagy e helyett kézi Szolgálat Nap
		Poszonyi Mérérevaló No.	Szántó Föld Hold No.	Rét Szekérevaló No.		
27 Nagy Péter	5/8	1 1/4	13 1/16	4 1/4	33 1/2	67
28 Fölső János	1/8	1 3/4	2 3/4	2	9 3/4	19 1/2
29 Szomi György	1/2	2 3/8	9 1/2	2 1/4	23	46
30 Szomi István	5/8	2 1/8	13 13/16	3	32	64
31 Cser Péterné	—	1 1/4	1 3/16	1 1/2	—	18
32 Kalamar Péter	—	7/8	2 3/16	9/16	—	18
33 Banffy István	3/8	4 7/8	8 1/4	1 1/2	22	44
34 Herczeg György	—	1 3/8	1 3/4	1	—	18
35 Füle Miklos	1/4	1 5/8	6 1/8	7/8	14	28
36 Biró János	1/8	2 5/8	13/16	1 7/8	7	14
37 Nagy Miklos	3/8	1 3/8	9 3/16	1 1/2	20 1/2	41
38 Varga György	—	1 1/2	7/8	—	—	18
39 Czirak András	—	2 3/8	1 7/8	—	—	18
40 Füle Jánosné	1/8	5/8	3 4/16	1 1/2	9 1/2	19
Másoknál lakó zsellérek						
Bogdani György	—	—	—	—	—	12
Kalamar János	—	—	—	—	—	12 ⁴⁶

A falu legmódosabb gazdája tehát Biró Miklós másfél telkes malombérlő, valamint az 1 3/8 telkes Szabó Miklós volt. Figyelmet érdemel a beltelek igen változó, néha szokatlanul tágas volta is, pl. Szekeres János 7 pozsonyi mérős belsősége. Az egyes úrbéresekre kirótt, pénzben fizetendő kilencedet, valamint a természetbeni adózásokat külön-külön nem részleteztem, összesítőjük azonban — néhány szomszédos hetési településével együtt — az 4. táblázatban megtalálható.⁴⁷ Kiténik belőle, milyen tetemes haszna volt az uradalomnak a robotból és az egyéb szolgáltatásokból.

46. ZML, IV. 1/g./51. Úrbéri ügyek 1776—1818. Radamos urbárium.

47. OL, P. 179. Fasc. 12. f. 1—26. 1769.

RÉSZLET AZ ALSÓLENDVAI URADALOM URBÁRIUMÁNAK ÖSSZESÍTÉSÉBŐL 1769.

Helységnevé	Telkes jobbágy	Házasszellér	Másnál lakó zsellér	Jobbágytelek	Egy évi		Kilenced		Egyéb adózás						
					Robot két marhával	Kézi robot	pénzben		Éves árenda	Tűzifa vágása, behordása	Fonás	Kifőzött vaj	Kappan	Csirke	Tojás
							Ft	kr.							
Radamos	30	10	2	19 6/8	1042 1/2	204	82	40 1/2	40	19 6/8	119	17	40	57	301
Bánuta	5	—	—	1 6/8	91 1/4	—	—	—	5	1 6/8	10	1	3	10	37
Göntérháza	20	7	2	13 2/8	696 2/4	150	40	85	27	13 2/8	80 3/4	11 2/4	29	33	144
Kámaháza	6	—	1	5 1/8	269 1/4	12	19	87 1/2	6	5 1/8	31 2/4	—	12	6	61
Az uradalom 36 helysége összesen:	854	339	157	420 5/8	22159 3/4	8010	1137	32	1193	420 5/8	2493	287 2/4	873	1253	6703

Országos Levéltár, P 179 12 fasc. f. 178—180. l.

Az új urbáriumba a radamosiak nem nyugodtak bele. Főleg a korábnál gyakran súlyosabb terheket sérelmezték, ezért kérték a herceget, kössön velük is árendás szerződést. Ezt hosszas egyezkedés eredményeként 1769. febr. 20-án írták alá Alsólendván. A szerződés főbb pontjai:

1. Évi 200 gyalognapszám a hídvégi majorhoz vagy máshová.
2. A lakosok a hegyvámot és bordézszmát, valamint a méh-, bárány- és gidadézszmát Lendvára, a gabonadézszmát és az irtásföldektől járó kilencedet pedig a hídvégi majorba szállítják.
3. Az uraság által kijelölt, 20 öl tüzre való fát kivágják, és kívánság szerint darabolva Lendvára szállítják.
4. Az uraság borát a kocsmában újévtől Szentmihályig árulják, a pénzt és a hordókat pedig Lendvára beviszik.
5. Az uraság a többi marhás és kézi robotot, valamint a pénzbeli és természetbeni adókat elengedi a kilenced fejében fizetendő pénzzel együtt, viszont
6. A helység lakosai „kántorokként” 75, egész évre összesen 300 rhénes forintot fizetnek 20-20 garasonként számlálván.
7. Amikor az úr kívánja, 18 hosszúfuvart teljesítenek Kismartonig, Sopronig, Grázig vagy más hasonló útra 4 marhával és saját költségen. A gabona szállításához ponyvákat és zsákokat a jobbágyok kötelesek adni, visszafuvarként pedig az üres hordókat vagy egyéb portékákat Lendvára szállítani.
8. A szerződés 1769. január 1-jétől 1771. december 31-ig, azaz 3 évre érvényes. Ám ha a jobbágyok a szerződést nem akarnák megújítani, a 3. év hatodik hónapjában kötelesek azt felmondani.
9. Minden egyéb jog és haszonvétel a földesurat illeti.

Érdeemes megemlíteni, hogy az aláírásra megjelent 16 radamosi úrbéres neve mellett ezúttal is kivétel nélkül csak a X kézjegyet találjuk,⁴⁸ pedig ekkortájt volt már iskolája a dobronaki anyaegyháznak.⁴⁹

Az urbárium szövege alá később is több záradékot iktattak. Közülük talán a királynő egyik, 1770. július 29-én kelt rendelkezése a legfontosabb, mely csupán a szántást és a hosszúfuvart parancsolja 4 marhával teljesíteni, az egyéb munkákhoz 2 marhás robotot engedélyez. Elrendeli még, hogy azon nyolcad telkes jobbágyok, kiknek földje az urbáriumban megszabottnál kevesebb, a zsellérekhez hasonlóan csupán 1 Ft helyadót fizessenek és 18 napi kézi munkával szolgáljanak. Szántóik után azonban kötelesek a földesúrnak a kilencedet megadni vagy azt helyi szokás szerint pénzzel megváltani. Azon zsellérek pedig, akik az úrbéri tabellában 13 gyalognapszámnál kevesebbel lettek lajstromozva, kötelesek évi 1 napi ölfavágással szolgálni, 3 nap pedig az ártalmas vadak irtásában részt venni. Az úrbéresek kötelesek még az egyháznak búzából,

48. OL, P. 179. Fasc. 12. f. 26—27. 1769.

49. OL, HT. Lt. Acta fund. Lad. E. Fasc. 12. I. 230—231. 1771. Az 1771. évi jelentés szerint Horváth Ignác kántortanító házában, amit a hívek építettek, külön iskolaszoba van, melyben 10 tanulót oktat írásra, olvasásra, számolásra valamint a katekizmus alapjaira. Munkáját a plébános felügyeli. Fizetése az orgonálásért évi 15 Ft, a mezőváros jegyzői teendőinek ellátásért, valamint a fazekasok céhének jegyzői munkájáért 2-2 Ft, a gyerekek tanításáért pedig 8 Ft. Természetben 15 p. m. rozstot kap.

rozsból, árpából, zabból, kölesből, borból, bárányból, gidából és méhrajból természetben tizedet adni, más termésből azonban nem. Az uraság erdejéből vett irtásföldek után adózni és robotolni nem kell, terméséből egyházi tizedet nem, csupán földesúri kilencedet kell adni.⁵⁰

A királynő az imént említettekén kívül is számos úrbéri regulációt rendelt el,⁵¹ ám azok csak részben orvosolták a jobbágyok jogos sérelmeit. Szentesítette viszont az addigi földesúri kisajátításokat, és továbbra is lehetővé tette, hogy a földesurak az úrbéri szabályozások alkalmával nevétségesen alacsony áron majorsági földjeikhez csatolják a maradványföldeket.

Az 1770. évi adóösszeírás — mely általában országosan a mezőgazdasági termelés erőteljes fellendülését mutatja — a hetési falvakban az egy gazdaságra eső állatállomány és termelés visszaesését bizonyítja. (3. táblázat) Ennek oka nyilván az irtásföldek és legelők már említett majorsági kisajátításában keresendő. Sajnos, az 1750. és 1770. évi összeírás sok tekintetben nem azonos gyakorlati elvek és mértékegységek szerint készült, ezért az egy jobbágygazdaságra jutó állatállományt és gabonaterményt külön kellett számba venni.

A lendvai uradalom 1770-es összeírásának, sajnos, csak egy — általam 1968-ban készített — kivonatát ismertethetem, mivel a Zala megyei Levéltár raktárrendezési munkái miatt az eredeti füzet még nem került elő. Eszerint az összeírt 46 családban 140 adózó és 192 tizenhat évnél idősebb személy élt. Mindegyik gazdaságban műveltek több-kevesebb földet, még a három másnál lakó zsellér is. Ezúttal is feltűnően sok, 9 fazekas dolgozott a faluban, s munkájuk együtt 26 Ft-ot jövedelmezett. A 2 kovács (faber) mesterségéből származó haszna 18 Ft volt. A Lendván dolgozó három vízimalomban 9 helybeli molnárnak volt résztulajdona, és ez 97 p. m. gabonát jövedelmezett. Első alkalommal említi összeírás a község csordását. A parasztek változatlanul nagy súlyt helyeztek az állattartásra, 88 igásállatot, 54 fejőstehenet, de már csak 31 két-három éves növendékmarhát tartottak. A mezőgazdasági termelés általában az igásállatok számával volt arányban. A parasztek főleg rozst, búzát és zabot termeltek, másodvetésként pedig hajdinát és kölest. Összeírtak már 70 p. m. kukoricát is. A főleg a lendvai hegyen művelt 222 kapás szőlő 216 1/2 urna bort jövedelmezett.

A szöveges részben megállapítja az összeíró, hogy a lakosság terményeit értékesíteni tudja, és fuvarozásra is van lehetősége. A jobbágyok a telkek után évi 250 Ft bért fizetnek, s 160 nap kézi robottal szolgálnak. Kötelesek 20 öl tűzifát felvágva a lendvai várba szállítani, valamint évente 2 hosszúfuvarat teljesíteni. Borukat 3 hónapig mérhetik. A szántókat, legelőket és réteket esős időben a víz elárasztja, majd ott poshadásnak indulva sok kárt okoz. Katonatarthatás költsége is terheli a falut. 1770-ben a termés közepes volt.⁵²

Gazdaságtörténeti vizsgálódásomat elősegítette, hogy nagyrészt rendelkezésemre álltak Radamos 1773 és 1845 közötti dikális összeírásai. Közülük az 1773., 1779., 1804., 1834. és 1845. évvel foglalkozom behatóan. Jelentőségük részben abban rejlik,

50. ZML. Conscr. Univ. Ö. 36. IV, 1 g. 51. doboz 49—51. 1770.

51. OL. P. 108. Rep. 38. Fasc. M. No 569. et I. 1775. OL, P. 150. Rsz. 1083. No 40. 1780.

52. ZML. Conscr. Univ. Ö. 46/52 és Ö 46/55. 1770.

5. táblázat

RADAMOS FAZEKASAI 1728 ÉS 1840 KÖZÖTT
CSALÁDNÉV SZERINTI CSOPORTOSÍTÁSBAN

CSALÁDNÉV	1728	1750	1773	1799	1804	1834	1840
Antal	1	—	1	—	1	—	—
Magyar	1	2	1	1	1	—	—
Szekeres	1	—	—	—	—	—	—
Traiber	1	—	—	—	—	—	—
Bánfi	—	1	—	—	1	—	—
Füle, Filep	—	1	1	—	1	1	1
Dobra, Dobri	—	1	—	—	—	—	—
Nagy	—	2	1	—	—	—	—
Szemet	—	2	—	—	—	—	—
Varga	—	1	1	—	1	1	—
Bogdán	—	—	1	1	—	—	—
Szomi	—	—	2	—	1	1	—
Biró	—	—	—	1	2	1	1
Horváth	—	—	—	1	1	—	—
Cziráki	—	—	—	—	1	—	1
Szabó	—	—	—	—	1	—	—
Tóth	—	—	—	—	1	—	—
Agg	—	—	—	—	—	1	—
Rudas	—	—	—	—	—	1	1
Simon	—	—	—	—	—	1	—
Összesen:	4	10	8	4	12	7	4

hogyan azonos szempontok szerint vezették őket, ezért alkalmasak összehasonlításra és statisztikai feldolgozásra. Főbb adatsoraikat a 6. és a 7. táblázat összesíti. Igaz, ezekből az összeírásokból is csak az adóalapot képező lakosokról nyerünk információkat, a faluban élő nemesekről, a 60 évnél idősebb gazdákról stb. többnyire nem. Őket, valamint a katonákat, az özvegyeket és „tehetetlenek”-et a személyek által felállított utolsó, „egyéb” rovatába soroltam be. Az egyes évjáratok fontosabb számsorai alatt külön sorban közlöm a jobbágyok, zsellérek és egyéb személyek százalékos arányát egy-egy ház gazdáját véve a számítás alapjául. Az állatállománynál és a földeknél ezzel szemben az egy háztartásra jutó átlagot adom.

Képet nyerhetünk ezen összeírásokból a lakosság társadalmi szerkezetéről, a nagycsaládokról, általában az egy-egy házban együtt élő személyekről, az adózó háztartások gazdaságáról, a haszonvételekről, a szolgáltatásokról, a mesteremberekről és a malomtulajdonosokról.

Kereskedő a tárgyalt időszakban még nem élt a faluban, azért e rovatot figyelmen kívül hagytam.

Megtudjuk még, hogy az összehasonlított 72 év során a lakosság mindenkor 3. osztályba sorolt házban lakott. A szántók mintegy kétharmada a II., egyharmada az I. osztályba tartozott, míg a rétek kivétel nélkül II. osztályúak, azaz közepes minőségűek. A szőlőkről — miután azokat extraneusként, főleg Lendvahegyen művelték — Lendva összeírásából szerezhetők adatok, de a túlzott terjedelem miatt annak részletezését mellőzöm. Külön rovatban szerepel a helység többnyire 4 évre bérelt kocsmája, melyért 1773-ban 8 Ft árandát fizettek. Ugyancsak külön rovatok szolgálnak a közös haszonvételek részletezésére. Az állami terhek közül a táblázatban csupán a hadi- és háziadó együttes összege szerepel.

A jobbágyok névsorát a külső birtokosoké követi az általuk művelt rét és szántó nagyságával együtt. Innét tudjuk, hogy 1773-ban a radamosi határban csupán néhány szomszéd falubelinek volt csekély rétje.

Részletesebben elemezve az 1773. évi összeírást, kitűnik, hogy 1750 és 1773 között nem volt számottevő a migráció. Az új lakosként megjelenő Kalamár Péter — neve már az urbáriumban is olvasható — és Sikett János molnár zsellérek. Filep Péter fazekas nevét elérhatta az összeíró, az ő neve valójában Füle volt. A faluban a legkevesebb adót Horváth Sándor „új polgár” zsellér egyszersmind kovács fizette. A legmódosabb gazdák közül Szekeres János és Gerencsér József „faber” még nagycsaládban élt, és mindegyikkel 4-4 fivére is együtt lakott.

10 gazda: 4 Biró, 3 Szomi, 2 Herczeg és 1 Bánffy nevű jobbágy egy-egy — úgy tűnik, összesen négy — a Lendva folyón dolgozó vízimalomban volt résztulajdonos, mely után árendát fizettek az uradalomnak. Bizonyosra vehetjük azonban, hogy a molnárkodáshoz nem értettek mindnyájan, ezért alkalmazták Sikett Jánost, hogy a munkában ő álljon helyt. Jogállását tekintve a 8 fazekas közül 7 volt telkes jobbágy, 1 pedig zsellér.

Találtam még az összeírásban 3 saját házában lakó asszonyt, valószínűleg özvegyként éltek nagy szegénységben. Őket a „lányaik” rovatba sorolta az összeíró, míg én a 8. táblázat személyek címszáva alatt az egyéb kategóriában szerepeltetem őket.

RADAMOS 1773 ÉS 1845 KÖZÖTTI DIKÁLIS ÖS

(A kimutatásban csak azon rovatok szer

ÉV	SZEMÉLYEK									
	Jobbágy	16. évtől		Testvérük	Zsellér	Lakó	Szolga, szolgáló	Egyéb	Ökör	Fejőstehén
		Fiai	Lányai							
s z á m a										
Alsó sor: a háztartások százalékában										
1773	28 68,3 %	16	5	39	10 24,4 %	—	7	3 7,3 %	20 0,48	56 1,36
1799	30 68,2 %	8	—	25	7 15,9 %	1	3	7 15,9 %	8 0,18	65 1,48
1804	23 54,8 %	8	—	25	18 42,9 %	1	—	1 2,3 %	12 0,28	69 1,64
1834	24 63,2 %	9	—	13	9 23,7 %	—	—	5 13,1 %	14 0,37	47 1,24
1845	21 51,2 %	7	—	8	14 34,1 %	2	—	6 14,7 %	4 0,10	36 0,88

SZEÍRÁSAINAK ÖSSZEHASZNÁLÓ VIZSGÁLATA

(Az alábbi táblákban szerepelnek, amelyek adatait tartalmaznak.)

MINDENFÉLE MARHÁK					Méhkas	FUNDUS				
3 éves	2 éves	Borjú	Hátasló	Sertés		Ház 3. osztályú	Szántóföldek		Rét 2. osztályú	Káposztás földek
							1. rendű	2. rendű		
darab							hold		kaszás	100
első sor: 1 háztartásra jutó állat, darab					1 háztartásra jut			fejnyi		
10	33	33	91 2,22	177 4,32	59	41	140 1/2 3,43	255 2/8 6,22	126 1/2 3,8	17
29	29	—	92 2,09	147 3,34	16	44	144 3,27	292 6,63	165 1/2 3,76	—
23	26	18	88 2,09	153 3,64	7	42	154 3,67	303 7,21	178 4,24	—
8	—	—	77 2,03	118 3,11	—	38	144 3,80	287 7,55	173 1/2 4,57	—
12	—	—	75 1,83	56 1,37	—	41	127 3,10	214 5,22	53 1/4 1,30	—

RADAMOS 1773 ÉS 1845 KÖZÖTTI DIKÁLIS ÖSSZEÍRÁSAINAK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA

(A kimutatásban csak azok a rovatok szerepelnek, amelyek adatokat tartalmaznak.)

ÉV	Vízimalmok		Korcsmá	Árenda haszonbértől	Kézművesek		KÖZÖS HASZONVÉTELEK						A hadi és házi pénztárba fizetett adó
	2. rendű	3. rendű			2. rendű	3. rendű	Legelők		fuvarozás	kézi munkák	tűzi- faizás	épület faizás	
							1. rendű, ökrök, tehe- nek, lovak	2. rendű, juh, kecske, sertés					
	száma				Ft	Ft	száma		száma		barmok száma	személyek száma	
1773	5 1/8+	—	8	9	13	—	253 6,17	177 4,32	111 2,71	92	105	—	384,57 9,38
1799	—	3	6	—	—	9	229 5,20	147 3,34	100 2,27	65	74	44	493,40 11,21
1804	—	3	8	—	—	15	243 5,78	153 3,64	100 2,38	61	76	42	614,14 14,62
1834	—	—	8	—	—	9	146 3,84	118 3,11	91 2,39	47	56	38	476,29 12,53
1845	—	—	—	9,45	—	—	127 3,10	56 1,36	79 1,93	52	52	41	402,46 9,82

Az összeírás végén található összegző szöveg lényege: A vízimalmok azért kerültek a 2. osztályba, mivel nem örölnék egész évben. A kézművesek szintén azért a mesterségek 2. osztályába, mivel nem dolgoznak folyamatosan, hisz mezei munkát is végeznek. A házak nyomorúságosak és aprók, ezért 3. osztályúak. A szarvasmarha- és lólegelő jó, ezért 1. osztályú, a sertéslegelő azonban szűkös és silány, így 2. osztályú. Az állatok egészségesek, de juhokat és kecskéket nem tartanak. A szántók termékenyek, egy részüket azonban a Bokonica áradásai veszélyeztetik. Ezért az előbbieket az 1., az utóbbiakat a 2. osztályba sorolták. A rétek is jók lennének, ha a Lendva és a Bokonica nem árasztaná el őket időnként. Emiatt azonban csak 2. osztályúak. Mivel szőlőiket a lendvai hegyen művelik, nem szerepelnek eme összeírásban. Borukat 3 hónapig árulják. Az eladott mennyiség mintegy 30 urna, értéke 8 Ft. Gyümölcsöseik, zöldséges kertjeik, szárazmalmaik, pálinkafőzőik nincsenek. A parasztok időnként fuvaroznak, máskor napszámosmunkát végeznek pénzért vagy viszonzásért. A falunak saját erdeje nincs. Tűzfát ingyen kapnak az uraságtól, az épületfát azonban meg kell venniük. Állataikat, a gabonát és az egyéb terményeket jól el tudják adni. Az összeírást és értékelést Vutsák János, Zala vármegye alszolgabírája készítette.⁵³

Radamossal kapcsolatos kutatásaim szempontjából is nagy jelentőségű a II. József által 1784-ben elrendelt általános népszámlálás, melyből végre megismerhetjük falunk demográfiai összetételét, népességének jogállását és foglalkozási megoszlását. Sajnos, a nőknél ez is megelégszik egyetlen adat közlésével (8. táblázat).

Radamos 50 házában ekkor átlag 7,5 lélek lakott, felerészben férfiak, felerészben nők. A férfiak közül 10 nemes volt.⁵⁴ Valószínű, hogy a Rudas nemzetséghez tartoztak, bár az 1786-os nemesi összeírásban itteni nemes nem található.⁵⁵

A két polgár kilétét nem sejtjük. Feltűnően sok már a zsellér. Az 1—12 éves, valamint 13—17 éves fiúk aránya az össznépsétséghez viszonyítva nagy.

Ha összevetjük ezen népszámlálás adatsorait az 1770. évi adóösszeírás lélekszámadataival — ebben 46 család szerepel 140 adózóval és 192 16—60 év közötti személlyel —, megállapíthatjuk, hogy mindkét összeírás reális adatokat tartalmaz. (A lövői járás 1783. évi egyházi összeírása is ezt látszik igazolni. Eszerint a falu 50 házában lakó 65 családban 190 felnőtt és 143 gyermek, összesen 333 lélek él. Egy házban tehát átlag 6,7 személy. A jelzett évben 9 fiú és 9 leány született. Meghalt 7 férfi és 1 nő, valamint 5 fiú- és 2 leánygyermek. Egy esküvőt tartottak. Az új házaspárral együtt 73 házaspár élt volna a faluban, de az év során 7-en megövegyültek. Az összeíró megemlíti még, hogy szolga, illetve szolgáló nincs közöttük.⁵⁶

Az ugyancsak II. József által elrendelt I. katonai felmérés alkalmával készített térképen⁵⁷ a hetési falvak mindegyike a Fekete-erdő ölelésében látható. Radamos az országúttól kissé távolabb, délre fekszik. Szabálytalan, laza településszerkezetű. A házak többnyire végoromfallal néznek a falu két kacskaringós utcája felé, a telkek

53. ZML, 1773. évi dikális összeírás.

54. DANYI D.—DÁVID Z., 1960. 251—263.

55. ZML, 1786. évi nemesi összeírás 16. kötete 40—59.

56. ZML, A lövői járás egyházi összeírása 1783.

57. Hadtörténeti Múzeum térképtára, I. katonai felmérés. Coll. II. Ser. 12. 1784. Megjegyzem, hogy a Bécsben 1792-ben megjelent Tomasich-féle Zala megye térképen ugyancsak kiterjedt úrtéri erdő látható.

A II. JÓZSEF-FÉLE ELSŐ MAGYARORSZÁGI NÉPSZÁMLÁLÁS (1784—1787) RÉSZLETE

A HELYSÉG NEVE	Házak	Családok	Jogi népesség	Távollevők	Idegenek	Tényleges népesség	Férfiak száma összesen	Nők száma összesen	A férfiak közül összesen										
									Pap	Nemes	Tisztviselő	Polgár	Paraszt	Polgár és paraszt összesen	Zsellér	Egyéb	1—12 éves sarjadék	13—17 éves sarjadék	Összesen
Radamos	50	52	378	1	2	379	188	190	—	10	—	2	33	37	16	8	69	13	188
Bánuta	5	5	56	—	—	56	36	20	—	—	—	—	4	5	9	5	12	1	36
Göntérháza	24	27	192	—	—	192	102	90	—	—	—	—	20	23	9	10	32	8	102
Kámaháza	8	9	87	—	—	87	49	38	—	9	—	—	6	6	3	1	21	3	49
Dobronak	142	136	783	3	1	781	395	388	2	1	—	2	96	99	28	19	115	33	395

Esterlek

Dobronok

Gofet

Schikowce

Bódaház

M. Turnischa

Kamaház
H. Kamahaza

Kenderház

RadomosHung
Radama

Nedelicza

Herzeg m.

Gomilicz

Fekete wald

Przkowce

Bukowice

Polana

ul. fcha

Tsafar m.

szemmel láthatóan különböző nagyságúak. Az egyik utca a Lendva folyócskán álló Herczeg-malomhoz visz. A Nedelicára vezető mellékút kereszteződésében és a Fő utca(?) közelében út menti kereszt áll.

1799-ben a módos Biró család egyik tagja, Imre volt a községi bíró. A falu népeisége 1773 óta nem változott érdemlegesen. Épült ugyan 3 új ház, de azokban valószínűleg kevesebben laktak, ugyanis csökkent a nagycsaládok száma. A jobbágygazdákkal már csak 25 felnőtt testvér és 8 felnőtt korú fiú élt együtt. A többiek elszakadtak a szülői háztól, máshová nősültek, vagy megosztottak a jobbágytelken, és saját házat építettek. Két új nevet találtunk az összeírásban: Tomas Antal csaknem vagyontalan jobbágyét, kinél csupán egy házat, 3 hold szántót, 2 hold rétet, 2 sertést és 4 méhkast írtak össze, ezért adója mindössze 5 Ft 27 krajcár volt, valamint Madarász József házatlan zselléréét. Ő is művelt azonban 1 hold szántót, volt 1/2 hold rétje és 1 sertése. Tomas a csupán 5 évvel későbbi, 1804. évi összeírásban már nem szerepel. Valószínű, hogy nem találta meg a számítását, és odébbállt.

A falu legmódosabb gazdája a nagycsaládban élő Biró Imre volt, aki egy malom felét is birtokolta. 30 hold szántó, 8 kaszás rét, 2 igásökör, 2 pár ló, 4 tehén, ugyanannyi növendék, valamint 10 sertés tartozott gazdaságához, s évi 32 Ft 36 krajcár adót fizetett. Változatlanul vagyonos volt Szabó Ferenc is. A négylovas gazdák száma 17, sőt közülük 4 egy-egy pár ökröt is tartott.

8 helybeli lakosnak volt része 2 malomban, egy Szomi Márton nevű bánutai extraneusnak pedig egy teljes malma dolgozott a Lendván. Ezúttal 4 fazekast — közülük Biró Péter módos gazda — egy fabert, azaz kovácsot (Szekeres Balázs, aki szintén vagyonos) és egy molnárt írtak össze, az utóbbit 1/8 malomrésszel. Mindannyian telkes jobbágyok és 3. osztályba sorolt mesterek. Azt, sajnos, nem jelezte az összeíró, hogy Bogdán János és Horváth Sándor „újpolgár”, illetve „neocolonus” miféle mesterséget folytat. Valószínű, hogy cigánykovácsként tevékenykedtek. Összeírtak egy másik Horváth nevű neocolonust is: ő zsellér volt. Saját házában lakott még 6, szerény viszonyok között élő özvegyasszony és egy Tóth Péter nevű szegény ember, kinek jogállása nem derül ki az összeírásból. A korcsmáltatás 6 Ft-ot jövedelmezett. 4 göntérházi, 1 bánutai és 1 dobronaki extraneus 1-2 hold szántót illetve rétet művelt a település határában.⁵⁸

Vályi András ugyanezen évben megjelent művében magyar faluként ír Radamosról, melynek lakói katolikusok. Megjegyzi még, hogy szőlőhegye nincs, és hogy határa meglehetősen termékeny, bár a Lendva gyakorta elönti.⁵⁹

Az Esterházyak ekkortájt fokozott figyelmet fordítottak már a gazdálkodás jövedelmezőségének előmozdítására. Az alsólendvai és lenti tiszttartó javaslatának alapján Lukinics Mihály uradalmi inspektor 1791-ben tervezetet készített a vidék iparának és a termelés hatékonyságának a jobbágyok további terhelése nélküli fokozására. A radamosi parasztok életére, gazdálkodására is kiható elképzelés főbb részletei a következők:

A Lendva tervezett szabályozása jelentősen megnöveli majd a szántó, de főleg a rét és legelő területét. A földeket az uradalom hasznosítsa, a kialakítandó legelőn pedig

58. ZML. 1799. évi dikális összeírás.

59. VÁLYI A., 1799. III. 164—165.

tartson birkákat. A sertéshízlalásra felhasználható makkot ne bocsássák a jobbágyok között árverésre, inkább saját disznait hízlalja rajta az uradalom. Javasolja a majorsági irtásföldek növelését, s a jobbágyok irtásainak kényszer útján történő megváltását. Az uradalom ravasz parasztjai ugyanis főleg az irtásföldeket művelik nagy gondnal, mivel azok után csak tizedet kell adniok, a kilenced- és tizedköteles telki földek művelését azonban elhanyagolják. Megemlíti még, hogy a Lendván őrlő 4 paraszttalom után évi 72 Ft árendát fizetnek az úrbéresek. Javasolja, hogy a folyó szabályozása után azokat kijavítva darabonként 200 Ft-ért adják el. Végül, de nem utolsósorban az uradalom kitűnő agyagos területein szükségesnek tartja a téglaegetés fokozott fejlesztését.⁶⁰

A tervek a későbbiekben nagyrészt megvalósultak, aminek következtében Radamos elveszítette rétjeinek és legelőinek jelentős részét. Az irtások kisajátítása után 1810-ben 17 — részben hetési — település többszáz jobbágyának 22 031 Ft-ot fizetett ki az uradalom a több ezer hold megváltása fejében.⁶¹

Az erdők kisajátítására bizonyíték a Dobronak és Radamos közötti határjelek megújítása, illetve a határ korrekciója alkalmával 1811-ben felvett jegyzőkönyv, melyben a két helység lakosai azt panaszolják, hogy Székely János lendvai tiszttartó egy nagy darab erdejüket elfoglalta.⁶²

A kisajátításokkal hozhatjuk kapcsolatba, hogy az 1804-es összeírás a telkes jobbágyok számának csökkenését, a zselléreknek pedig erőteljes növekedését mutatja. Ennek magyarázatát a paraszti árutermelés megtorpanásában, a jobbágyok teherviselő képességének csökkenésében, sőt egyes paraszti üzemek tönkremenésében kereshetjük. A családszerkezet változatlan, néhány család még mindig vagyonközösségben élt. Szerény mértékben gyarapodott a szántó és a rét, az állatállomány azonban csaknem azonos mennyiségű.

Az első gazda most is Biró Imre 2 pár ökörrel és 5 lóval, 36 hold szántóval, 15 hold réttel és egy egész malommal. Adója 51 Ft 39 krajcár. Szomi János és Szabó Ferenc ugyancsak nagygazdák, az előbbi egy fél malom tulajdonosa. Az említettekén kívül két helybeli gazda résztulajdonos még a malomban, s a bánutai Szomi Márton is malomtulajdonos még. A néhány módos, árutermelő paraszt mellett azonban fokozódott a telkes gazdák másik részének elszegényedése, sőt zselléresedése.

12 különböző vagyoni helyzetű fazekas szerepel ebben az összeírásban, jobbágy és zsellér egyaránt található közöttük. A Cziráki, a Szabó és a Tóth nevű csak nemrég kezdhetett a mesterséget. Az ekkor is jómódú Szekeres György egyúttal kovács és résztulajdonos egy malomban. A helység korcsmája változatlanul 8 Ft-ot jövedelmez. A saját házában lakó Biró János kiszolgált katonának mindössze 1 hold szántója, ugyanekkora rétje és 1 tehene volt.

Az összeírás végén 14 extránus nevével találkozunk, akik 1-2 hold rétet vagy kevés szántót műveltek. Vezetéknevük — Gerencsér. Füle, Göncz, Darvas, Szomi stb. — arra utal, hogy rokoni szálak fűzték őket a faluhoz.⁶³

60. OL, P. 150, Rsz. 1085, No 18. 1791.

61. OL, P. 108, Rep. 38, Fasc. M. 569, R. Rep. 16, 602—618. 1810.

62. ZML, IV. 1/T Határlevelek — Metales Fasc. 1, No. 12. 1811.

63. ZML, 1804. évi dikális összeírás.

Az 1830-as években Radamoson úrbérrendezést s ezzel kapcsolatban nagyszabású kisajátításokat hajtottak végre. Ez számos, a földesúr és jobbágyok közötti konfliktus forrásává lett, hisz a szűkössé vált legelőn nem tudták már a szokásos állatállományt legeltetni, s a nemegyszer parányira zsugorodó réten a téli takarmányt megtermelni. A környező településeken már lezajlott kisajátításokon okulva a parasztok nyilván megpróbálták irtásaik egy részét eladni, esetleg elcserelni. Egy 1832. május 17-én kelt levélben herceg Esterházy Miklós szigorúan megtiltja a hetési úrbéreseknek a telki állományhoz tartozó házak, földek, különösen pedig az irtások eladását, sőt azok elcserelését és zálogba adását is. Majd bizonyos irtásföldek visszaváltásáról rendelkezik.⁶⁴

Valószínűleg az újabb úrbérrendezés következtében az 1834. évi dikális összeírásban néhány új, főleg szlovén telkes jobbágygal és zsellérrrel is találkozunk. Az előbbieik közül Schavnitsár János 7/8, Vogrincsis János pedig 3/4 telkes, s mindegyikük gazdagsága számottevő.⁶⁵

A falu legmódosabb gazdája ekkor és még egy ideig Biró Pál 3/4 telkes bognár, aki 4 felnőtt testvérével még mindig nagycsaládi szervezetben élt. 4 lovat, 4 ökröt, 3 tehenet és 10 sertést tartott, s 31 hold szántót és 9 kaszás rétet művelt.

Fazekast, azaz „gerentsért” ezúttal 7-et vett számba az összeíró. Valószínű, hogy a korábban e mesterségben tevékenykedő Magyar István neve előtt tévedésből dettózta le a megelőző bognár szót. Többségük — így Rudas György, Biró Péter, Varga István, Szomi Péter és Füle József — 5/8, illetve 6/8 telkes módos gazda, akik felnőtt fiúkkal vagy testvérukkal osztották meg a fazekassággal és mezőgazdasággal kapcsolatos teendőket. A nemrég elhunyt Czirák József fazekas özvegye fiával művelte a reá maradt közepes gazdaságot. Saját házában lakott három kiszolgált katona — a két már korábban is említett Horváth nevű újpolgár, valamint Ivanits Miklós —, de földje, jószágja egyiküknek sem volt.

A 17 környékbeli extráneus néhány hold rétet — elvéve 1-2 hold szántót — mondhatott magáénak, többnyire özvegyi jogon. A helység körösmája most is 8 Ft-ot jövedelmezett.⁶⁶

A radamosi fazekasok ekkor már a környékbeli mesterekkel együtt céhbe tömörülve tevékenykedtek. Egy 1830-ban kelt Zala megyei közgyűlési jegyzőkönyv szerint ugyanis a „*Dobronaki, Hetési és Radamosi Gerencsér Czéhbeliek azon Panaszolkodnak: hogy a Mura Szent Mártonyi Vásárban edényeiket árulván, rajtok minden megkülönböztetés nélkül minden szekér edénytől 45 xrok (krajcárok) vétettek helypénz fejében, a Murán belülvő Gerencserek pedig szekér számtól tsak 18 vagy 24 xkat fizettek. Kérik azért a Ns Vmét hogy ezen károsításaitak meg vizsgálattni, s az illető uradalmat hasonló vissza élésektől el tiltatni méltóztasson.*”⁶⁷ A tiltakozás eredményre vezetett, mert a közgyűlés hamarosan intézkedett, hogy a jövőben mindenütt azonos összegű helypénzt szedjenek a megye fazekasaitól.

64. OL, P, 108, Rep. 38, Fasc. M, No. 537—569, et Ff. és X, 1832.

65. ZML, 1837. évi dikális összeírás.

66. ZML, 1834. évi dikális összeírás.

67. ZML, Közgyűlési jegyzőkönyv 1830. január 11, 349. sz.

A falu társadalmi szerkezetének, tagolódásának és házassági kapcsolatainak megismeréséhez a dobronaki róm. kat. anyaegyház 1828 és 1882 közötti anyakönyvei nyújtanak segítséget. Kiderül belőlük, hogy az 1830-as években néhányan már nem is hetési, hanem valamely közeli szlovén településről választottak házastársat. 1834-ben pl. 11 házasságot kötöttek. Közülük egynél mindkét fél Radamoson született, míg 4-nél a vőlegény, 5-nél pedig a menyasszony volt helybeli. A más helységben született menyasszonyok közül 2 Szombatfán, 1-1 pedig Dobronakon, illetve Kebelén látott napvilágot. Az 5 itteni menyasszony vőlegénye viszont Bánután, Gáborjánházán, Filócson, Kebelén, illetve Zsitkócon született. Az említett 10 jegyes közül 5 radamosi lakos lett, a másik 5 közül azonban 2 vőlegény Dobronakra, illetve Göntérházára nősült, 3 radamosi leány pedig Bánutára, Gáborjánházára, illetve Zsitkócra került újasszonynak. A házasságok közül nyolcat januárban, egyet-egyet pedig februárban és májusban kötöttek. A 11., ugyancsak májusban létrejött házasság azért érdekes, mert a Bratoncban született 32 éves Mlinorits Márton a 28 éves zorkaházi Ritlop Annát vette feleségül, ám lakhelyük Radamos lett. (Mlinorits az 1834-es dikálisban még nem, a későbbiekben azonban már zselléerként szerepel.)

Az anyakönyvekből értesülünk arról is, hogy a nemes Rudass család több tagja változatlanul Radamoson élt. 1836-ban ugyanis Rudass Ferencnek és Táncczos Juditnak János, Rudass Pálnak és Borlecz Annának István, a következő évben pedig Rudass Györgynek és Soós Marinkának ugyancsak Marinka nevű gyermeke született.⁶⁸ A Szomi család több ága megőrizte „libertinus” jogállását. 1843-ban pl. Szomi József szabadosnak és Füle Erzsébetnek, valamint Szomi Péternek és Horváth Irénnek, 1844-ben pedig Szomi Györgynek és Horváth Katalinnak született gyermeke.⁶⁹

Az utolsó fennmaradt dikális összeírás 1845-ben készült. A 41 adózó közül már csak 21 a telkes jobbágy, s 14 a zsellér. Közülük több szlovén nevű, és nemrég telepedtek le Radamoson, s az egyetlen Balasek István kivételével 1851-ben még itt éltek.

A földesúri regulációk következtében szembetűnő a falu fokozatos elszegényedése. A rétek zömétől megfosztott paraszti üzemek kényszerű összezsugorodása következtében bomlásnak indultak a nagycsaládok. A gazdával legfeljebb egy testvér vagy nagykorú fiú lakott még együtt. Elgondolkoztató ezzel szemben, hogy 1851-ben ismét több a nagycsalád. Már csak 14 gazda tart 4 igásállatot — általában 2 pár lovat —, de ők is kevesebb, átlag 16–19 hold szántót művelnek. Az állattartás szempontjából katasztrofálisan megfogyatkozott a rét. Még a 4 lovas gazdánál is csupán 2–5 holdat írtak össze. Kézművest, malomtulajdonost sem jelez az összeíró. A két legnagyobb adófizető ezúttal Szomi József és Biró Pál. Mindkettő felnőtt fiával lakott együtt. Előbbinél 2 pár lovat, 2 tehenet, 4 sertést, 19 hold szántót és 8 hold rétet, utóbbinál 2 pár lovat, 2 tehenet, 6 sertést, 21 hold szántót és mindössze 2 hold rétet írtak össze. A Katona ragadványnevű Magyar György szintén módos gazda már, miként az 1834-ben említett Schafritsár János és Vugrintsits József is.

68. ZML, IV/1/e 305. Zala megye 1829. évi nemesi összeírásában radamosi nemes nem szerepel, Göntérházánál viszont a Rudass család számos tagját felsorolja.

69. ZML, Dobronaki róm. kat. plébánia születési anyakönyvei.

A zselléreknek földjük nincs, legfeljebb 1 tehenet képesek tartani. A 2 urasági csapláros, Matai György és Vlasics Ferenc is csak „lakó”, s mindössze 2,48, illetve 2,01 Ft adót fizettek. Extráneus egy sincs már.

Az összeírtak között található 3 Horváth és 1 Madarász nevű kiszolgált katona. Házuk és gazdaságuk minimális. Ők, valamint Rudass György „tehetetlen”-ként kerültek — többek között — a 6. táblázat „személyek” címszavának Egyéb rovatába.

A „Szerkívüli: jövedelmet hozó és minden után rovatot tevő tárgyak” cenzus rubrikájában 19 személytől összesen 9,45 Ft szerepel. Sajnos, annak nem akadtam nyomára, hogy mi okból vagy célból fizethették a radamosi parasztok ezt az összeget. A legkevésbé 15 kr, a legtöbb 2 Ft volt.⁷⁰

A „nemesek kezénél lévő belső fundusok” rovat üres, kitöltetlen maradt, noha a már említett Rudass család változatlanul Radamoson élt. Rudass Pálnak és Csótár Rozinak ugyanis ez évben Pali, egy másik nemes Rudass Pálnak és Berke Annának pedig Miklós nevű fia született.⁷¹

1845-ben 6 házasságot kötöttek falunkban, s valamennyit januárban. A 19 éves Agg István a 17 éves, szintén helybeli Vugrincsis Annát vezette oltárhoz, míg a 40 éves özvegy Tóth János egy 20 éves gáborjánházi, a 24 éves Biró Miklós pedig egy 19 éves göntérházi hajadont. Büki Éva 20 éves itteni leány Bödeházára, a 17 éves Szekeres Boriska pedig Szíjártóházára került. A 18 éves Antal Nanit Vugrintsits József mura-szombati legény vette feleségül, aki valószínűleg benősült Antalékhoz, lakhelyüként ugyanis Radamost nevezték meg.⁷²

Összegezve az 1773 és 1845 közötti dikális összeírások adatsorait, megállapíthatjuk, hogy a telkes jobbágyok száma ingadozik, de összességében csökkenő tendenciát mutat. A velük egy háztartásban élő fiúk és testvérek száma azonban szembetűnően csökkent: az 1773. évi 60-ról fokozatosan 15-re.

A zsellérek száma is erősen ingadozott. Legnagyobb 1804-ben, amikor megközelíti a telkes gazdákat. Az „egyéb” kategóriába soroltak számaránya nagyon változó, mivel például az özvegyeket néha a gazdák, máskor azok lányai között találjuk, ismét máskor csupán adózó háztulajdonosként osztályozta őket az összeíró.

Az állatállományt vizsgálva úgy tűnik, hogy 1773-ban tartották a legtöbb ökröt és lovat. Az előbbieket egy háztartásra jutó darabszáma ingadozó, majd 1845-re drasztikusan lecsökkent.

A lakosság mindenkor gyenge minőségű házban élt. (Más forrásokból tudjuk, hogy ez csaknem mindig boronafalú volt.) Általában a szántók 1/3-a volt I., 2/3-a pedig II. osztályba sorolva. 1804-ig irtásokkal mindegyiket sikerült növelni, olyannyira, hogy a falu csökkenő számú háztartásait figyelembe véve 1834-ben egy családra átlag 3,8 hold I. és 7,5 hold II. osztályú szántó jutott. Hasonló arányban gyarapították a réteket is. A gyors csökkenést az 1836 körüli kisajátítások okozták.

A kézművesek száma 1813-ban tetőzött Radamoson, amikor a 37 adózó között 14 fazekast, 2 kovácsot és 1 molnárt találunk. A fazekasság azonban még a század 30-as

70. ZML, 1845. évi dikális összeírás.

71. ZML, Dobronaki róm. kat. plébánia 1845. évi születési anyakönyve.

72. ZML, U.o. 1845. évi házassági anyakönyv.

Radamos 97. 1850 körül épített tömésfalú ház. 1916-ban némileg korszerűsítették, akkor kapott cserépfedelel

Egykori füstökonyhájába ilyen kemencét és tűzhelyet építettek. 1987.
(Berentés Tamás felvételei)

éveiben is virágzott. Hanyatlásának idejét azért nem tudjuk megállapítani, mivel a későbbiekben a zömmel háziiparszerűen űzött kézműipart nem dokumentálták kellőképp. Tény azonban, hogy — a fazekasokat nem tekintve — csak elvétve működött I-I kovács, bognár és varga a faluban.

A dikális összeírások utolsó éveiben csak találgathatjuk, hogy mely kézműipar után fizették egyes radamosiak a már említett adót. (1839-ben pl. 18 kézműves együttesen 9 Ft 45 krajcárt, 1845-ben pedig 19 adózó 9 Ft 45 krajcárt.)

Szólnom kell még röviden a Radamossal kapcsolatos 1828. évi országos összeírásról. A falu bírója Szomi Péter, a két jurátus Füle József és Ritlop István volt ekkor, 20 telkesjobbágy, 18 velük együtt élő testvér ill. felnőtt fiú, valamint 16 zsellér — összesen 98 adózó — szerepel benne. A 36 család 35 házban lakott.⁷³ Megállapítja a conscriptor, hogy 3-23 p. mérőnyi gabonatermés, valamint 1-9 kaszás rét már csak a telkes jobbágyoknál található, együtt 394 p. m. gabona és 102 kaszás rét. A parasztok főleg búzát, rozsot, árpat és kukoricát termeltek. Az I. osztályú föld (az összes szántó 1/16-a) 2 és 2/4 p. m. gabona tiszta hasznót jövedelmezett, a II. osztályú (a szántók 7/16-a) 1 és 3/4, a III. osztályú pedig (a szántók fele) csupán 3/4 p. m.-nyit. Az utóbbi kategória gyenge terméseredménye miatt e szántók egy részét az összeírásból kihagyták. A búza általában 2 p. m., a rozs 1 és 1/2, az árpa pedig 2 és 1/2 p. m. termést adott. A rétek csekély volta eredményezte, hogy mindössze 53 lovat, 23 tehenet, 11 hároméves növendéket és 53 sertést találtak a gazdaságokban.⁷⁴

Az 1840-es évek végén az irtásföldek széles körű kisajátítása, az erdei haszonvételek korlátozása, sőt a jobbágyok kitiltása az erdők nagy részéből ismét felszította Zalában, s így Lendva vidékén is, a jobbágyok elégedetlenségét. Arról ugyan nem tudunk, hogy a radamosiak megpróbálták-e visszafoglalni az 1830-as évek végén elvett földjeiket, az Esterházyak lenti uradalmában és a közeli Bellatincon azonban a parasztok még az úrbéri szolgáltatásokat eltörölő 1848. áprilisi törvények szentesítése előtt megtagadták a robotot, a közös legelőkről pedig lehajtották az urasági nyájukat.⁷⁵

Hogy Radamos népe miként fogadta a forradalomnak, majd a vívmányainak megvédésére szervezett fegyveres harc hírért, nem tudjuk. Dervarics Kálmán nyug. albíró visszaemlékezéseiből azonban arra következtethetünk, hogy örömmel, majd természetes kötelességtudattal.⁷⁶ Tény, hogy Zala megye 1848. november-decemberi újoncoszási iratai között 5 radamosi földműves neve szerepel: Antal Ignác 19 éves, Balázs István 19 éves, Madarász György 19 éves, Szőke Ignác 22 éves és Völgyi Vendel 19 éves legényé.⁷⁷

73. NAGY L., 1828. 352. A nevezetes munkában Radamos 49 házzal és 395 róm. kat. lakossal szerepel. A különbség oka az, hogy a szerző a falu teljes népességét, tehát a nemeseket és libertinusokat is természetesen azok házáat is számba vette.

74. ZML, 1828. évi országos összeírás.

75. ZML, 1828. évi országos összeírás.

76. DERVARICS K., 1896. 217. „Alsólendván már ápril hó elején szervezve volt a nemzetőrség, melyet két kiszolgált baka — káplár tanított a fegyvergyakorlatokra...” Július 7-én az alsólendvai nemzetőrség 4 századát Dobri és Szemenye térségébe vezényelték.

77. MOLNÁR A., 1992. 376.

Hogy e fiatalok részt vettek-e a harcokban és hol, s hogy a szabadságharc bukása után lesújtott-e rájuk vagy a falura a császár büntető keze — nem tudjuk, de valószínű. A ZML megyefőnöki iratai között ugyanis két másik itteni egykori honvéd neve is szerepel: Ranohman Istváné(?) és Szomi Jánosé.⁷⁸

Az, hogy falunknak sikerült nagyobb vérveszteség nélkül átvészelnie e nagyszerű, bár tragikus időszakot, kiténik abból is, hogy az immár megváltozott szempontok szerint vezetett 1850/51. évi adóösszeírásban Radamos 60 adókötelezett személlyel szerepel. Közülük 29 kisbirtokos „mezei gazda”, 29 házas zsellér, kertbirtokos és napszámos, 7 pedig cseléd volt.

A gazdáknak 131, a zselléreknek és cselédeknek együtt 42 családtagját vették lajstromba. A legmódosabb gazdák ezúttal is: Szomi Mihály, Biró Ádám, nemes Rudass Ferenc — ő 1850—1860 között bíró is volt — és Füle József. Többen éltek nagycsaládban 8, 9 adózó családtaggal. Ipart és kereskedelmet csupán Vlasits Ferenc (csapláros) és Pál Imre cseléd folytatott. Az előbbi gazdálkodott is, az utóbbi magányos és vagyontalan volt. Az újonnan letelepedett személyek mind zsellérek. A Rudass család két tagja: György és Mihály ekkor a szegényebb gazdák közé tartozott.

Az 50 „fundus” közül — melyeken az egykori telkes gazdák laktak — 24 1/8-os, 6 2/8-os, 3 3/8-os, 14 4/8-os, 2 6/8-os, 1 pedig 7/8-os nagyságú volt. A hatóság egy hold szántót ezúttal 1200 □-re, az egykaszás rétet 800—1000, az egykapás szőlőt pedig 200 □-re számította át. Ennek eredményeként az összesítőben 174 hold I., 179 és 7/8 hold II. és 1 és 2/8 hold III. osztályú (összesen 355 és 1/8 hold) szántó, 226 és 4/8 hold II. osztályú rétet, valamint 211 hold (!) szőlő szerepel.

Amint a kivetett adó bizonyítja, a vagyoni különbségek egyre kirívóbbak. A legnagyobb adót, 22 Ft 39 krajcárt nemes Rudass Ferenc fizette, sok már azonban a mindössze 1-2 Ft fizetésére kötelezett személy, 6 napszámosra pedig csak 20-20 krajcárt róttak ki. Cselédet csupán 3 fél, 1 negyed, valamint Füle János nyolcad telkes gazda tartott. Utóbbi maga is szegény volt.

Az összeírásból megtudjuk végre azt is, hogy herceg Esterházy mennyi irtásföldet válthatott vissza volt jobbágyaitól: valószínűleg 27 hold szántót és 143 hold rétet. Radamoson ugyanis ennyi után adózott. A parasztnak 114 szarvasmarha, 83 ló és 117 sertés után volt legelőhasználati joguk.⁷⁹

A szintén 1851-ben végzett népszámlálás alkalmával a legfontosabb demográfiai adatokon kívül a felekezeti és anyanyelvi hovatartozást is megkérdezték. 243 férfit és 230 nőt, azaz 473 római katolikus személyt vettek számba e helységben. Közülük 469 magyar, 4 német anyanyelvűnek vallotta magát. Családi állapotukat tekintve 89 házaspár, 149 nőtlen férfi, 109 hajadon, valamint 5 özvegy férfi és 32 özvegy nő volt közöttük.⁸⁰

78. ZML. Megyefőnöki iratok, 1850. Külön kezelt csomó. Ezen adatok átengedéséért is Molnár Andrásnak mondok köszönetet.

79. ZML. IV. 161. Alsólendvai cs. kir. szolgabíróság adóösszeírásai 1850/51. 30. doboz.

80. ZML. 1851-es népszámlálás, Radamos. Fényes E. ugyancsak 1851-ben megjelent műve ugyanekkor — meglepő módon — csupán 379 lakost jelez.

Ugyanezen évben az újonnan szervezett császári-királyi kerületi tanhatóság összeíratta a katolikus népiskolákat és tanulóit. Eszerint a Dobronaki osztatlan iskolába ekkor helyből 80, a hét hetési filiából pedig 153 (ebből 36 a radamosi) 6—12 éves tanulóknak kellett volna járnia, ám a tényleges létszám csupán 52 volt.⁸¹ Ebből arra következtethetünk, hogy még Dobronakról és a hozzá közel eső falvakból sem járt a gyermekek egy része iskolába, az 5 km-re fekvő Radamosról pedig nyilván még kevesebb. Őket télen a zord idő, tavasszal és ősszel pedig az otthoni teendők ellátása — például libák legeltetése — miatt nem küldték iskolába. E körülmények azt eredményezték, hogy még 1870-ben sem tudott a faluban senki írni és olvasni.⁸²

Bár a forradalom alapvető társadalmi vívmányai a szabadságharc után is megmaradtak, a parasztság reményei csak részben valósultak meg. Az 1853-ban kibocsátott úrbéri pátenis ugyanis elismerte a jobbágyfelszabadítást, a részleteket azonban a parasztság kárára oldotta meg, ami további ellentétek forrásává vált a földesúr és a volt jobbágyok között. A tagosítás során ugyanis a nem úrbéri telkek, vagyis a maradványföldek, valamint a vitás tulajdonjogú területek a földesurak kezébe kerültek, vagy kárpótlást kellett értük fizetniök a parasztoknak. Sajnos, nincsenek adataink a legeltetési és faizási jog fejében a volt úrbéreseknek juttatott közbirtokossági legelő és erdő átadásával kapcsolatosan sem.⁸³

Településtörténeti szempontból nagy jelentőségű számunkra Radamos 1853/54. évi házadó-kimutatása. Első ízben ugyanis itt szerepel a tulajdonosok neve mellett a házszám is, melyből szintén hasznos következtetéseket vonhatunk le.

Nem véletlen ugyanis, hogy a lajstromban a 3. házszám alatt lakó Szabó József után közvetlenül a nyilván jóval később sorszámozott 53. számú ház áll Szabó Ignác neve alatt. Utóbbi 1837. május 30-án 22 évesen nősült (a jóseczi 18 éves Gáll Nusit vette feleségül), majd a család „fundus”-ára saját házat épített. Egy másik példa: a 7-es szám alatt lakó Ritlop Mihály háza mellett az 54. számot viselő ház áll, mely Ritlop Antalé. Ő 1846. február 4-én 20 éves korában vette feleségül a 19 éves Gerencsér Marinkát, majd néhány év múlva ugyancsak építkeztek. Füle György, Füle Ignác és Füle Mihály az 53., 55. és 56. szám alatt laktak, nyilván megosztott telken, egy-egy szobás házakban. Közülük Ignác 1849. február 14-én, 29 éves korában vette feleségül a 17 éves gáborjánházi Fejér Julit, ikertestvére, Mihály pedig ugyanakkor a kámaházi Tóth Erzsét. Az ikerpárt az áprilisi törvények szellemében már nem jobbágynek, hanem polgárként jegyezte be a plébános.

A jegyzék 57 tétele közül az első ház 2 szobával az uradalom tulajdona. A többi 56-ból 20-at kétszobásként, 36-ot pedig egyszobásként adóztattak. Egyedül a 12. házszám alatt lakó Vogrincsis Józsefnél vettek számba a szobán kívül egy kamrát is. (Ő 1845-ben, 19 éves korában nősült Muraszombatról Radamosra, és Antal Nani 18 éves hajadont vette feleségül.) Valamennyi ház földszintes volt, s az egyszobásokért évi 15, a kétszobásokért 30 krajcár adót fizettek.⁸⁴

81. HALÁSZ I., 1981. 108. Megjegyzem, hogy a kötelező népiskolai oktatást csak 1868-ban vezették be.

82. DÓME G., 1871. 26—31.

83. A lendvai földhivatal sem tudott információkkal szolgálni.

84. ZML, N 161. Alsólendvai cs. kir. szolgabíróság házadó-kimutatás. 1853/54. 32. doboz.

A XIX. század második feléből több különböző léptékű kataszteri térkép is rendelkezésünkre áll. A Radamost és határát ábrázoló 1858-as térkép a tervezett újabb tagosítással kapcsolatban készülhetett. A falucskát 3 oldalról ekkor még irtásokkal és rétekkel szabdalt erdő övezte. Az egykori irtásokra és a helyükön volt erdőkre számos dűlőnév utal: Kalamár-irtás, Kis irtás, Nagy irtás, Töllesi, Csertelek, Bodzási... A Lendva-patakot ekkorra már szabályozták, s elkészült a pangó vizeket levezető csatornák egy része is.⁸⁵

Hasonlóképp fontos számunkra a falu több szelvényből álló 1864-es könyvatos kataszteri térképe, melyen jól tanulmányozható a szabálytalan településszerkezet. A mintegy 57 beltelek közül legalább 17-en négy oldalról s mintegy 10-en három oldalról kerített ház volt. Az épületeknek csak mintegy felét építették az utca vonalára, többségük rendszertelenül a telek legkülönbébb részén látható. Nem egy L alakú, mások hosszban, háttal fordulnak az utca felé. Végormfallal az utcára néző csak elvétve akad köztük. Több telken 3-4 gazdasági épület látható, szintén változó elrendezésben. Néha észrevehető az is, hogy idők folyamán a családtagok vagy örökösök megosztottak rajtuk.⁸⁶ A környező határt hosszú, keskeny nadrágszűjparcellák tagolják. Közöttük gyalogutak és az említett csatornák láthatók. Legjelentősebbnek a Ginyán tűnik.⁸⁷

Egy, az 1864-essel csaknem egykorú másik térkép már a táj további átalakulását dokumentálja. Gyarapodott az Alsólendva vidékét és Hetést behálózó csatornák rendszere, a sokat emlegetett Fekete-erdő helyén pedig már a Fekete-berek terület. A Zorkaházára vezető út mellett azonban áll még a nagymúltú kinyóczi csárda.⁸⁸

Az évtized demográfiai viszonyainak illusztrálására — amikor a községi bíró Kalamár István (1861—1867), majd Bánffy Mihály (1868—1871) volt — ezúttal is a Dobronaki plébánia anyakönyvi bejegyzéseit használom fel.

1862-ben például 12 házasságot kötöttek a radamosiak. Közülük 4-nél mindkét fél helybeli születésű volt, 3 földműves- és 1 zsellérpár. (Völgyi Vendel 30 éves zsellérgégy a 17 éves Csancsár Erzsét vette feleségül.) 4 jegyespárnál csak a férfi volt helybeli, a menyasszony Szijártóházán, Dobronakon, Göntérházán, illetve Zsitkócon született. Az első 3 pár radamosi lakos maradt, az utóbbi Zsitkóra költözött. 3 párnál a menyasszony volt helybeli, a vőlegény pedig bánutai, gyertyánosi, illetve szentgyörgyvölgyi születésű. Végül 1 zsellér jegyespár zsitkóci, illetve szombatfai születésű, de Radamoson telepedtek le.

E házasságok révén új családnevekkel gyarapodott a helyi lakosság: Gazdag Mihály (Bánutáról) és Király János (Zsitkócról) zsellérekével, valamint Petkovics István (Gyertyánosról) és Sterner István (Szentgyörgyvölgyéről) földművesekével. Radamosról csupán egy legény, Molnár István nősült el Zsitkóra.

Az év során 8 fiú- és 6 leánygyermek született. 11 földművescsaládban. Leányfejjele törvénytelen gyermeket szült Magai Marianna és Füle Marianna (földművesek), valamint Büki Magdolna (zsellérleány).

85. OL. Kataszteri Gyűjtemény, Térképek R Zala I. 62. 1858.

86. E feltevést látszik bizonyítani az említett 1854-es házadó-kimutatás is.

87. ZML, Kataszteri Térképek K. 308. 1864.

88. Hadtudományi Térképtár, Második katonai felmérés B. IX. a. 530. No XXII, 1865.

Szokatlanul sok, 22 személy halt meg. Közülük 17 radamosi, 1 bánutai, 1 jóseczi és 1 zsitkóci születésű. A távolabbról falunkba kerültek közül a 70 éves korában elhunyt Rudith Gáspár földműves Gibinán, a 68 éves korában meghalt Horváth István zsellér pedig Melincen született. Ők valószínűleg szlovének voltak. A többi elhunyt életkor szerinti bontásban: 5 gyermek egy-, 2 hároméves kora előtt halt meg (közülük kettő diftériában). A felnőttek közül 5 20—40, hat 40—60, egy pedig 78 éves korban.⁸⁹

A század második felétől egyre több statisztikai kiadványból is számszerű információt nyerhetünk a faluról; 1870-től ugyanis váltakozó részletességgel jelentek meg népszámlálási kötetek, majd különféle mezőgazdasági statisztikák. Ám ezekből az egyes családok gazdálkodását, kapcsolatrendszerét és sorsának alakulását nem tudjuk figyelemmel kísérni, hisz bennük az egyén pusztá számként szerepel.

Ennek ellenére érdemes megvizsgálni és elemezni az 1870-es, 80-as, 90-es és végül az 1900-as népszámlálás főbb demográfiai mutatóit. Az 1870-es zalai népszámlálásnak azonban, sajnos, csak a nyomtatásban megjelent kivonata használható. Mivel ez sem a családok, sem a háztartások számát, sem a foglalkozásokat, sem a földművelés adatait nem közli helységenkénti bontásban,⁹⁰ nincs módom összehasonlítani őket a korábban ismertetett összeírások adataival.

Radamos és a szomszédos települések 1870-es főbb adatai:

Községek neve	Házak száma	Jelenlévő népesség	Nem szerint		Vallás			Műveltségi állapot			Földterület 1600 kat.holdakban	
			Férfi	Nő	Római kath.	Evangélikus	Zsidó	Olvasni tud	Írni, olvasni tud	Sem írni sem olvasni nem tud	Hold	□-öl
Radamos	77	395	208	187	392	—	3	—	—	395	2065	1455
Bánuta	7	70	36	34	70	—	—	—	—	70	633	680
Göntérháza	40	228	121	107	228	—	—	—	—	228	612	80
Kámaháza	14	105	58	47	99	2	4	—	12	93	307	275
Dobronak	169	1051	525	526	984	23	44	195	154	702	3083	1431

A lakóházak és a népesség számának összevetéséből kitűnik, hogy a jobbágyi kötöttségektől megszabadult Radamos 1850 és 1900 között — miként a térség más települései is — sok szempontból látványosan gyarapodott. 1880-tól a statisztikák a lakosság anyanyelvét is közlik. A vele kapcsolatos információk igazolják az egyházi anyakönyvek vizsgálata és a névtani elemzések alapján feltételezettek, melyek szerint ekkortájt több szlovén egyén, illetve család is élt és lakott a faluban.

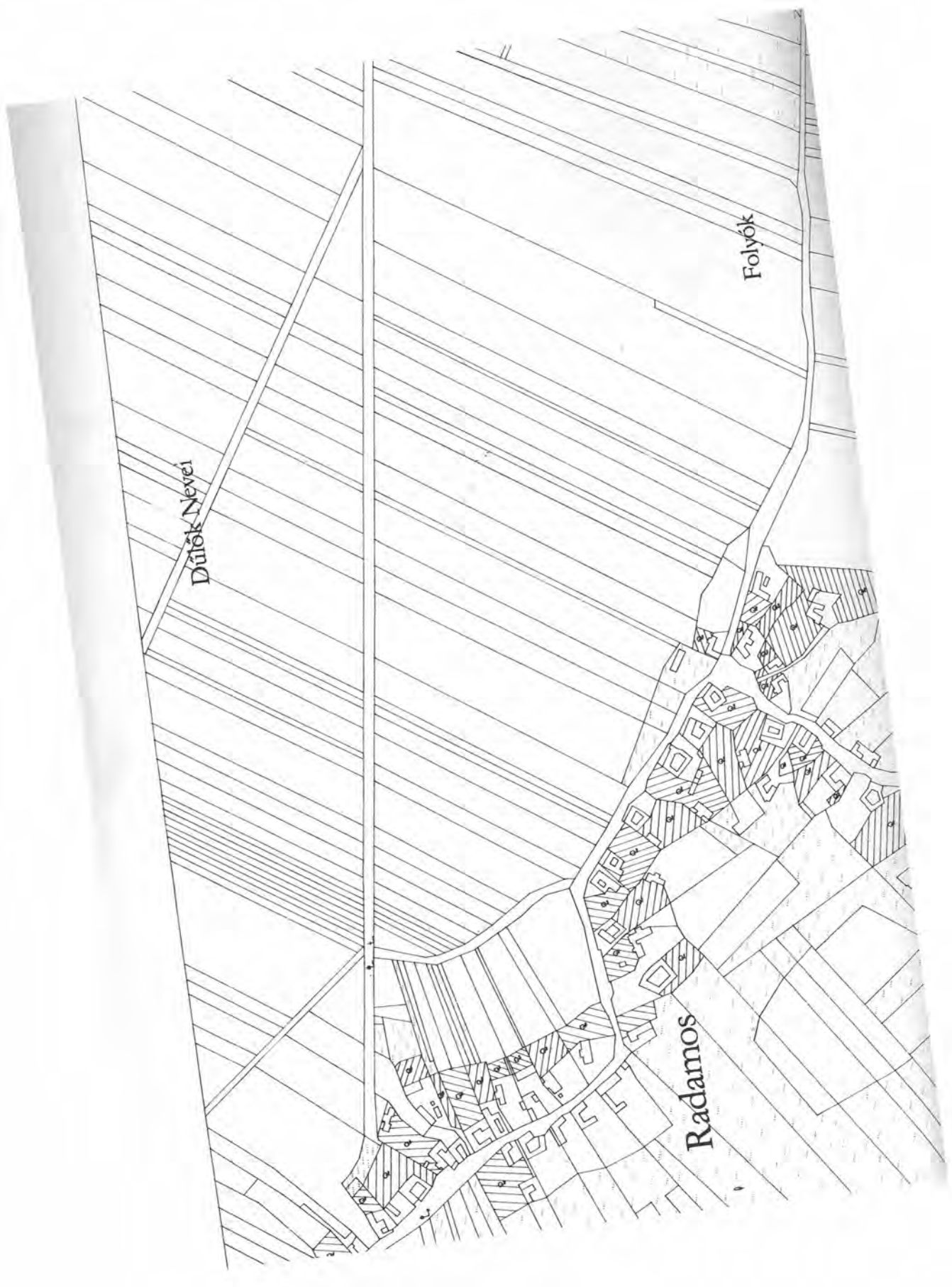
89. ZML, dobronaki róm. kath. plébánia 1862. évi anyakönyvei.

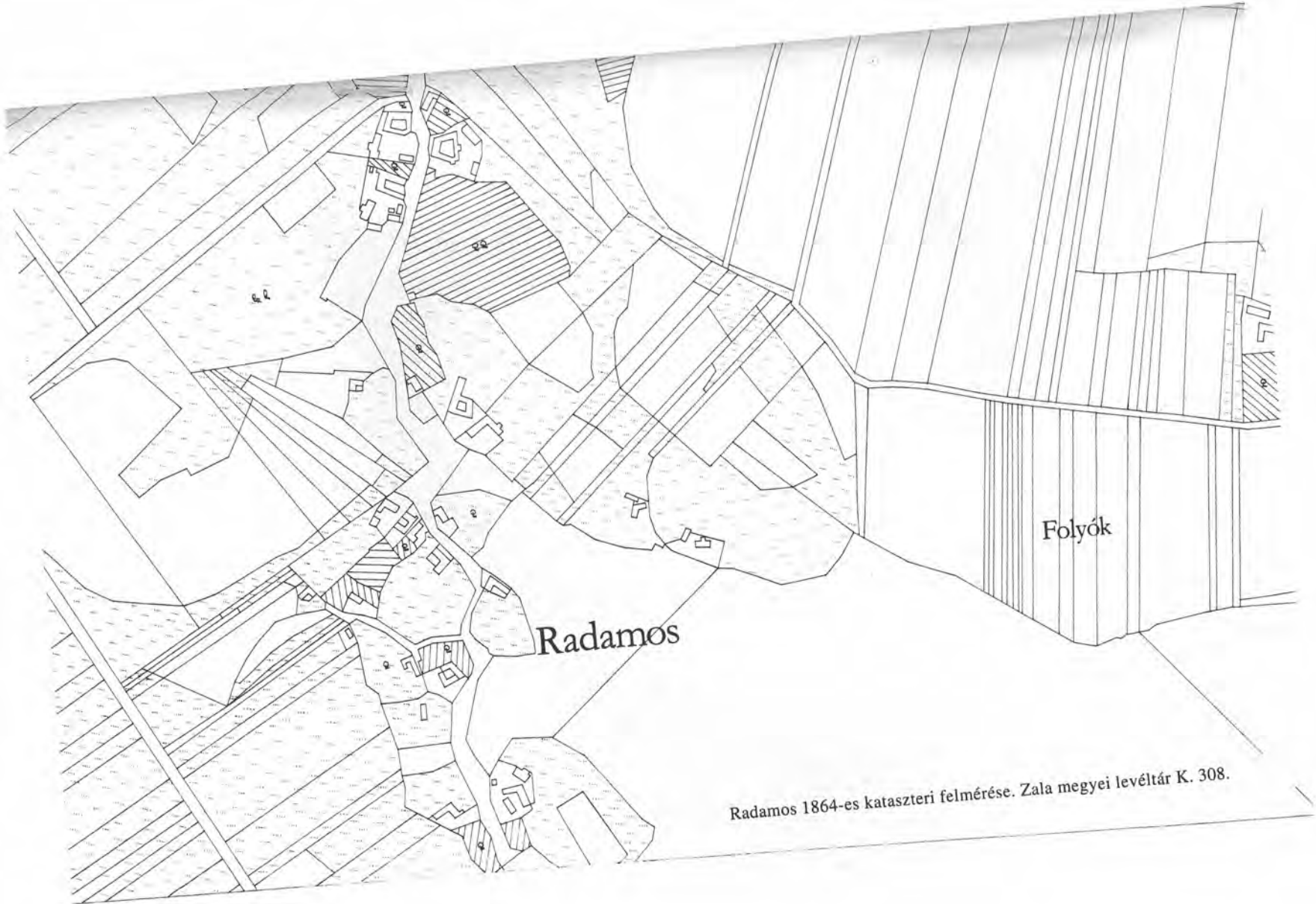
90. DÓMEG., 1871. 26—31.

Dűlök Nevel

Folyók

Radamos

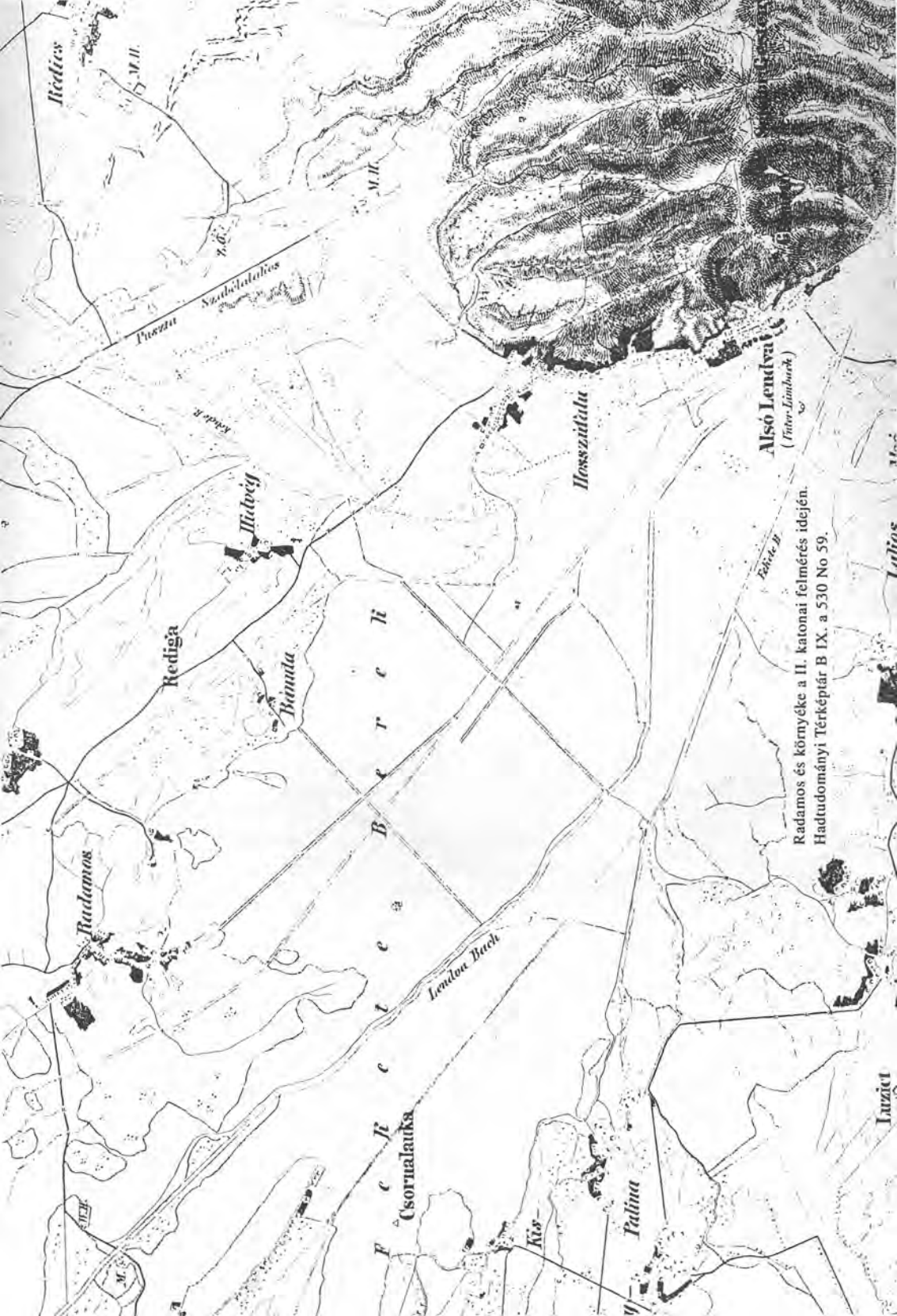

Radamos

Folyók

Radamos 1864-es kataszteri felmérése. Zala megyei levéltár K. 308.

Riedics

M.H.

M.H.

Puszta Szabolcslakos

Redigja

Mibveg

Bannula

F e r e t e c k

Csornalauka

Lendva-Drava

Kis

Palina

Hosszútutató

Alsó Lendva

(Fibru-Limburch)

Rehete II

Radamos és környéke a II. katonai felmérés idején.
Hadtudományi Térképtár B IX. a 530 No 59.

Lendva

Lendva

A főbb mutatók:⁹¹

ÉV	Lakóház	Jelenlévő népesség	Anyanyelv			Népsűrűség 1 fő/km ²
			magyar	német	egyéb	
1853	57	379	—	—	—	—
1870	77	395	—	—	—	33,2
1880	92	523	515	1	7	—
1890	104	625	597	—	28	52,4
1900	108	610	580	2	28	51,1

A jóval részletesebb 1900-as népszámlálásból megtudjuk azt is, hogy a 108 ház közül 15 már téglából épült, 7 sárból, 86 pedig még boronafalú volt és zsuppal fedett. A lakosság foglalkozását tekintve a 394 kereső közül 360 földműveléssel foglalkozott (közülük 96 volt önálló gazda), 1 volt egyéb mezőgazdasági foglalkozású, 2 kereskedő, 11 iparos, 1 egyéb önálló foglalkozású, 16 napszámos és 3 házicseléd. A 11 iparos közül 8 segéd nélkül, 1-1 pedig egy, illetve két segítséggel dolgozott. A segéd nélkül dolgozó 8 iparos: 1 kovács, 1 egyéb fémmunkás, 1 asztalos, 1 egyéb faiparban dolgozó, 1 cipész, 1 kőműves, 1 ács és 1 vendéglős.

Ipparral mellékesen 4 férfi és 3 nő foglalkozott még. Az előbbieket minden bizonnyal kádár-, bognár- stb. mesterséget folytattak, a nők pedig szöttek vagy kukoricaháncsból készítették eladható termékeket.

A mezőgazdaság művelési ágairól az 1895-ös mezőgazdasági statisztika tájékoztat bennünket. A 157 radamosi gazdasághoz

498	kat.h. szántó,
19	kat.h. kert,
561	kat.h. rét,
—	kat.h. szőlő,
25	kat.h. legelő,
916	kat.h. erdő és
55	kat.h. terméketlen terület,
összesen: 2074	kat.h. tartozott.

A határ termőbbé válását elősegítette a csatornázás is. A földek ekkorra ismét nagyon szétaprózódtak, mert a gazdaságokban 851 saját tulajdonú és 1223 haszonbérben munkált birtokrészt tartottak számon. A földek megműveléséhez 4 egyes és 14 kettős lófogat, 2 kettős ökörfogát, valamint 42 tehénfogát állt a gazdák rendelkezésére.⁹²

Munkámban kezdettől arra is törekedtem, hogy a vizsgált korszakok társadalmi és gazdasági viszonyait mellett a lakosság életmódját is — például a házak berendezését — közelebbről megismerhessem. Radamossal kapcsolatos hagyatéki iratokat azonban egyik levéltárban sem találtam. Szerencsére kezembe került a szomszédos Göntérhá- zán az egykor egész telken gazdálkodó Füle nemzetség 1874-ben kelt „Böcsü levele”,

91. A statisztikai adatokat az irodalomban hivatkozott népszámlálási kötetekből, illetve Fényes E. 1851-es művéből vettem. 272. l.

92. A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája, I. rész, 1897. 246—249.

Radamosi parasztház kb. 1905-
ben (Néprajzi Múzeum fotótára,
6377.)

Három oldalról kerített ház Gön-
térházán kb. 1905-ben (Néprajzi
Múzeum fotótára, 6369., Bátky
Zsigmond felvételei)

A nemes Rudass család tapasztott boronafalú házának maradványa 1991-ben. 1931-ig zsúpos volt.

Radamos 69. Még 1912-ben is épült efféle fehérre meszelt, tapasztott boronaház. 1986. (Berentés Tamás felvételei)

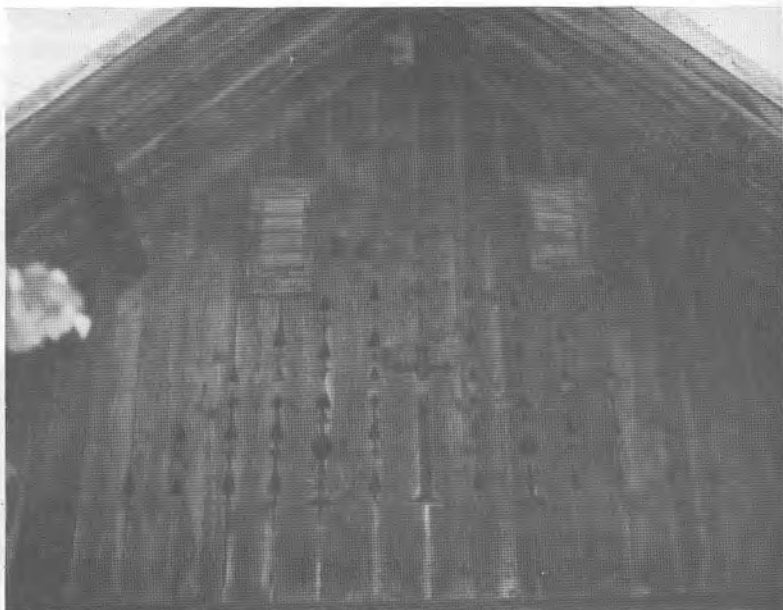
Radamos 103. 1890 körül épült tapasztott boronafalú ház.

A ház szobájának részlete. 1986. (Berentés Tamás felvételei)

Radamos 113. 1920-ban épített boronaház hagyományos faragott vég-
oromfallyal

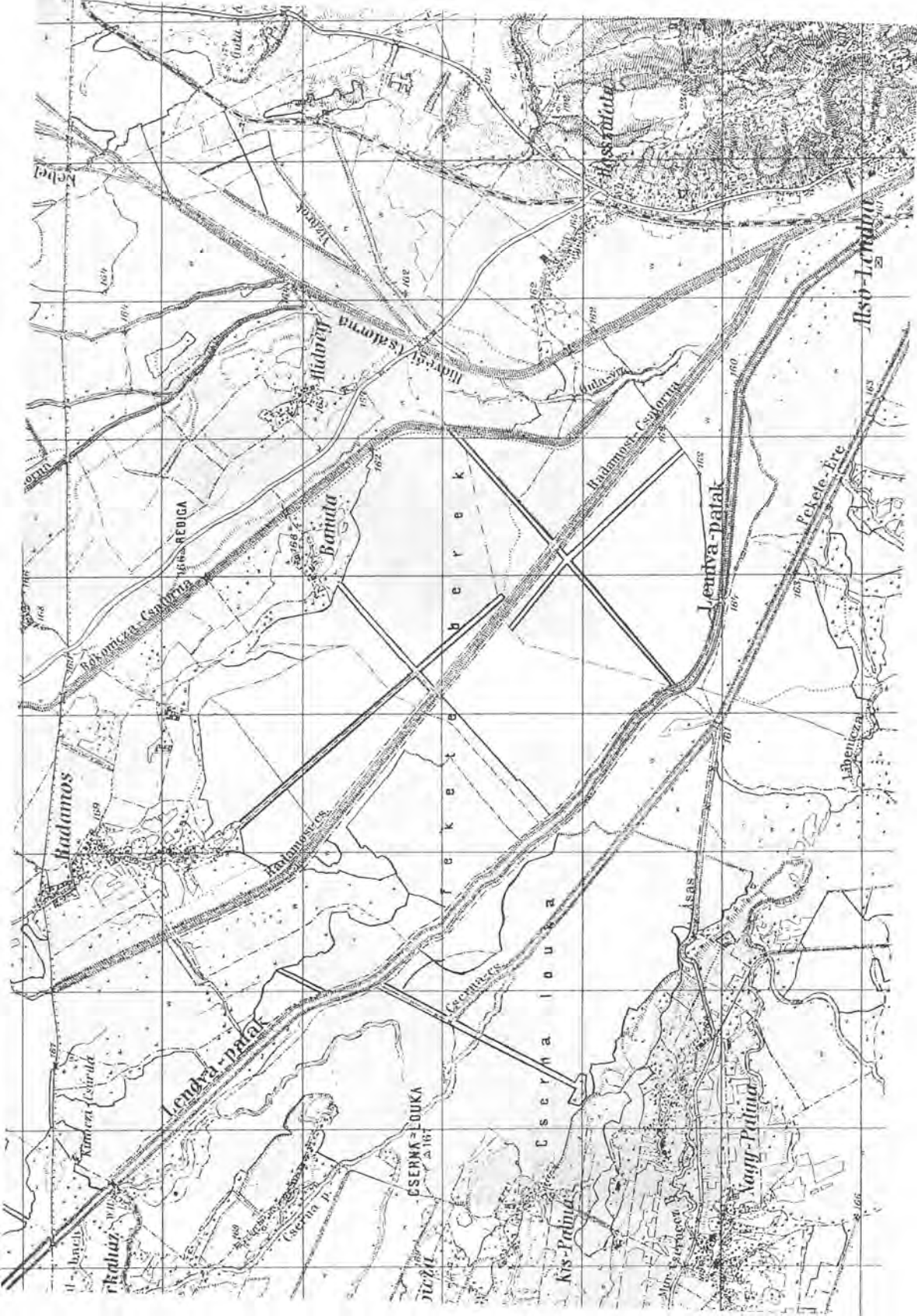

Radamos 18. Téglalapra épített,
már lakatlan boronaház gazdag va-
kolatfészes tapasztással, omladozó
„kődisállással”, 1989. (Berentés
Tamás felvételei)

Az első radamosi téglaházak egyike (51. sz.). A módos Bíró család a kor divatja szerint tagolt homlokzattal építtette. 1990.

Radamos 90. Téglaház kamrája 1921-ből. A sok „fennálló jószágos hordó”-val és a tálással még a múlt századot idézi. 1989. (Berentés Tamás felvételei)

melyben az évtizedeken át egy háztartásban élő Füle Ferenc és Nyakas Kati, valamint Füle Péter és Kolomér (Kalamár) Borbálya elhunytá után megosztotni szándékozó, 4 már családos örökös — Miklós, György, János és Ignác — felbecsültette a telken álló házat, annak berendezését, valamint a gazdasági épületeket és állatállományt. Érdemes ezt a hagyatéki leltárt betűhíven közölni, mivel mind az épületek leírásából, mind a berendezési tárgyak felsorolásából és funkciójából következtethetünk egy múlt századi népes és módos család gazdálkodására és életmódjára.⁹³

Folyószám	Tárgyak	Becsár	
		Ft	kr.
1.	Egy szoba téglából	80	—
2.	Egy konyha 3 fallal pitarral	50	—
3.	Egy kis szoba 3 fallal	40	—
4.	Egy kamara 3 fallal	30	—
5.	Mégis 2 pince	60	—
6.	Egykis kamara 3 fallal	30	—
7.	Egy lóistálló 4 fallal fából	8	—
8.	Egy borju istálló 3 fallal	5	—
9.	Egy istálló 3 fallal	4	—
10.	Egy borju istálló 4 fallal	6	—
11.	Egy disznóól 2 hidassal	5	—
12.	Egy kapa ? 2 lábbal	1	50
13.	Egy kis kamara 4 fallal tornácról	4	30
14.	Egy cséplőpajta 2 fiókra	38	—
15.	Egy másik cséplőpajta 2 fiókra	25	—
	Összesen	386	80

Marhákból és sertvésben

1.	Egy piros kanca ló 9 éves	25	—
2.	Egy piros kanca ló 16 éves	60	—
3.	Egy piros kancaló 8 éves	70	—
4.	Egy pár ökör borju 1 éves	25	—
5.	Egy üszü borju 1 1/2 éves	25	—
6.	Egy tarka tehén 7 éves	30	—
7.	Egy piros tarkaszörü tehén	40	—
8.	Egy fekete tarkaszörü tehén	40	—
9.	Egy emse 4 éves	20	—
10.	Egy emse 3 éves	20	—
11.	Egy emse 1 1/2 éves	13	—
12.	Egy kan 1 1/2 éves	5	—
13.	Egy kis ártány 1 éves	10	—
	Összesen	383	—

93. Az irat közlésének engedélyezéséért Füle József göntérházi gazdának tartozom köszönettel.

Radamos 80. 1925 körül még mindig fából épített „kamra és faház”.

Kamrarészlet gabonartató „szökrönnyel” és múlt századi teknőkkal, asztallal, 1987. (Berentés Tamás felvételei)

<i>Ingó javakban</i>		<i>Ft</i>	<i>kr.</i>
1.	<i>Egy szekér közép</i>	30	—
2.	<i>Egy másik jobb szekér</i>	35	—
3.	<i>Egy puszta szekér</i>	12	—
4.	<i>Egy közép vas eke</i>	7	—
5.	<i>Két borona</i>	1	50
6.	<i>Négy kocsi kas</i>	1	20
7.	<i>Egy ökör iga</i>	—	15
8.	<i>Egy boroshordó pajtában</i>	2	—
9.	<i>Egy kisafa</i>	—	10
10.	<i>Egy szány</i>	1	20
11.	<i>Egy pár oldal fenyőfából</i>	—	20
12.	<i>Egy pár oldal beregfából</i>	—	80
13.	<i>Egy szalmametszű láda</i>	—	10
14.	<i>Egy törött kocsi oldal</i>	—	16
15.	<i>Két jobb deszka</i>	—	40
16.	<i>7 szekér deszka</i>	—	35
17.	<i>Egy jobb talicska</i>	—	70
18.	<i>Egy alább talicska</i>	—	20
19.	<i>Egy köles törő mozsár</i>	—	30
20.	<i>Egy itatósajtár</i>	—	35
21.	<i>Két vödör</i>	—	40
22.	<i>Egy itató sajtár</i>	—	35
23.	<i>Egy köszörű kő</i>	—	26
24.	<i>Egy sziuszék</i>	—	30
25.	<i>Egy 10 mérős örlő hordó</i>	6	—
26.	<i>Egy vindel 1/2 akós</i>	2	—
27.	<i>Egy 2 mérős liszteshordó</i>	—	10
28.	<i>Egy 3 mérős hordó puszta</i>	—	25
29.	<i>Egy egy akós puszta hordó</i>	—	6
30.	<i>Egy sajtár</i>	—	8
31.	<i>Egy répás hordó 3 akós</i>	2	—
32.	<i>Egy kis hordó</i>	—	15
33.	<i>Egy káposztás 6 akós hordó</i>	2	40
34.	<i>Egy kötőlánc</i>	—	30
35.	<i>Egy hosszú lánc jobb</i>	1	60
36.	<i>Egy alább hosszú lánc</i>	1	—
37.	<i>Két puszta kötőlánc</i>	—	30
38.	<i>Egy 8 akós boros hordó</i>	5	—
39.	<i>Egy 13 akós boroshordó</i>	7	—
40.	<i>Egy 10 akós boros hordó</i>	6	—
41.	<i>Egy ecetes hordó 3 akós</i>	1	80
42.	<i>Egy avitt putton</i>	—	10

Néhány háznál ma is található még régies fagerendelyes eke és hozzá való eketaliga

Vetés előtt a nyári kölest egyes gazdák még ma is meggyújtott szalma lángján engedik át, hogy „a tünt (űszög) meg ne fogja”.

Nyári köles vetése, majd boronálása, 1987. (Berentés Tamás felvételei)

Ácsolt láda, „szökröny” Füle Károly
parasztbognár házában (Lendvai Ga-
léria és Múzeum néprajzi gyűj-
teménye, 87.6.91)

1851. évszámmal jelzett tulipános
láda (Lendvai Galéria és Múzeum
néprajzi gyűjteménye, 88.1.12.)

Tulipános láda kb. 1890-ből.
(Lendvai Galéria és Múzeum néprajzi gyűjteménye, 88.5.2, 1988.,
Berentés Tamás felvételei)

		Ft	kr.
43.	Egy 1 akós hordó	—	40
44.	Egy 1 akós hordó	—	40
45.	Egy új putton	—	60
46.	Egy boroshordó 5 akós	3	20
47.	Egy puszta berló (?)	—	30
48.	Egy puszta sajtár	—	5
49.	Egy tölcser	—	5
50.	Egy boroshordó 7 3/4 akós	3	—
51.	Egy teknyő puszta	—	25
52.	Egy kis fejsze	—	10
53.	Egy vasmacska	—	5
54.	Egy vésü	—	2
55.	Egy kis szán	—	10
56.	Egy korcsolya	—	10
57.	Egy fenálló hordó	—	40
58.	Egy káposztáshordó 5 akós	2	—
59.	Egy fenálló puszta hordó	—	8
60.	Egy örlőhordó 10 m.	3	—
61.	Egy örlő hordó 10 m.	3	50
62.	Egy puszta fenálló hordó	—	25
63.	Egy vasrosta	—	25
64.	Egy mérő	—	12
65.	Egy fenálló fabr. hordó 8 3/4 m.	4	—
66.	Egy hordó vasas	2	—
67.	Egy puszta hordó	—	15
68.	Egy 3 mérős puszta hordó	—	15
69.	Egy 3 mérős hordó	—	20
70.	Egy 3 mérős hordó	—	10
71.	Egy nagy fűrész	1	30
72.	Egy káposzta metsző	—	50
73.	Két rudazó kötél	1	—
74.	Egy ló nyereg	—	60
75.	Egy vasas mérő	—	50
76.	Egy 8 mérős örlő hordó	3	—
77.	Egy hosszad metsző fűrész	2	60
78.	Egy furó	—	10
79.	Két rosta	—	20
80.	Egy csutora	—	20
81.	Egy vajrúzó	—	10
82.	Egy rézfazék	3	—
83.	Egy 3 mérős puszta hordó	—	5
84.	Egy puszta hordó 3 mérős	—	6
85.	Egy vindel	—	15

1900 táján, s még napjainkban is
közkedvelt, rozsszalmából kötött
terménytároló „pók”

Füstökonyhában használt cserép-
fazék kb. 1880-ból, 1987. (Beren-
tész Tamás felvételei)

Újtamás-hegy 361. Boronafalu
hegyi pince 1898-ból

Lendva-hegyen közkedvelt főfáskatrócos
prés részlete. Újtamás-hegy 358., 1986. (Berentés Tamás
felvételei)

		Ft	kr.
86.	Egy körbecz	—	20
87.	Két serpenyő	—	30
88.	Két fődke	—	10
89.	Egy börgle	—	6
90.	Egy jobb melence	—	50
91.	Egy tálos	—	20
92.	Egy polca	—	10
93.	Egy lapát	—	5
94.	Egy sótörő mozsár	—	10
95.	Egy tűzvonó	—	2
96.	Egy vasabroncsos boros hordó Gáborjaházán	2	50
97.	Egy másik vasabroncsos boros hordó Gáborjaházán	2	50
98.	Egy fal óra	1	30
99.	Egy kihuzó asztal	1	50
100.	3 rövid pad	1	—
101.	3 háttas szék	—	30
102.	Egy polca	—	80
103.	Egy nagyobb kép	—	20
104.	Két kis kép	—	16
105.	Egy kis tükör	—	10
106.	Egy tölgyfából talp (?)	—	10
107.	Egy kis asztal	—	34
108.	Egy disznó válló	—	25
109.	Egy kupacba téglá	2	—
	Összesen	184	02
	Marhákbán:	383	—
	Épületekben:	386	80
	Összesbeccsár:	953 Ft	82 x

A most 71 éves Füle József elmondta, hogy a becsülevél nagyapjától maradt rá, aki 1874-ig egy 19 tagú nagycsaládban élt előbb boronafalú, majd a hagyatéki levél elején felértékelt új, alapincézett házban. A családok az idős gazda halála után osztoztak meg a hagyatékon.

Amikor az irat tartalmát végigolvastam, két fontos megállapításra jutottam.

1. A böcsülevélben nem szerepelnek azon tárgyak, melyek személyi tulajdont képeztek, vagyis amelyeket a szülők — főleg az asszonyok — még életükben továbbadtak letevőruhaként gyermekeiknek, sem azok, amelyeket az öröklés szokásjogon alapuló rendje szerint osztottak szét. Így az ácsolt és tulipánosládák, a szőttesek, a testiruhák, a len- és kenderfeldolgozás eszközei, a konyhafelszerelés tárgyai, esetleg a cserépedények, a kapák stb. Nyilván ez az elv volt irányadó a férfiaknál is.

2. A közös használatú bútorok, a képek, a falióra, a gazdálkodás és közlekedés eszközei, az itató- és fejtömlők (főjke), a répás- és káposztásvándók s a különféle rendeltetésű hordók sora — közös tulajdon lévén — viszont megosztásra került.

Radamos. Öregemberek háziszőttés vászonruhában, bocskorban (Néprajzi Múzeum fotótára, 6378.)

Rudas Anna pacsában és ködmönben (Néprajzi Múzeum fotótára, 6380.)

Rodit Kati ködmönben előlről és hátulról lefényképezve. Fején jól látszik a kontyfűző. 1904. (Néprajzi Múzeum fotótára, 6379. és 6381., Bátky Zsigmond felvételei)

Kitűnik még a tárgyak jegyzékéből, hogy e módos családnak szőlőbirtoka is volt, esetleg hegyi pincével. Mivel magyarázhatnánk egyébként a különböző állapotú, méretű és rendeltetésű hordók igen nagy számát, hiszen több mint 30 volt belőlük.

E hagyatéki leltár olvastán szinte magam előtt láttam a Füle család egykori kamráit a bor tárolására már alkalmatlan „fennálló hordók”-kal, valamint a pincét a répás-, káposztás-, vágottzsiros „vindölök” sorával. Efféle kamrákat, pincéket ugyanis még magam is láttam a közelmúltban Radamoson és más hetési falvaknak a századfordulón épített boronafalú és téglaházaiban, sőt Füle Károly parasztbognár 1850 körüli tömés-házában (97. szám) is. Az utóbbiból az idős gazda elhunytá után mintegy 100, Ritlop Károly (Radamos 18.) hagyatékából 98, Dancsék elárvult kámaházi házából pedig 178 különféle — részben a közölt leltárban is szereplő hasonló és rendeltetésű — eszköz, szerszám és egyéb használati tárgy került be a lendvai múzeum gyűjteményébe. (Faragószék azaz „szijuszék”, kölestörő mozsár, fazékvilla, azaz „bürögle”, fejőke azaz „főjke, főöke”, fejkosár, azaz „körbecz” stb. stb.)

Ezek, valamint a hetési falvakban végzett néprajzi gyűjtőutak ismertetése azonban már egy következő tanulmány tárgya lesz.

IRODALOM

- ACSÁDY I.
1896 Magyarország népessége a Pragmatica sanctio korában. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam XII. Bp.
- BÁTORFI L.
1876—78 Adatok Zala megye történetéhez. I—V.
- BELLOSICS B.
1891 Az alsólendvai vásár. In: Vasárnapi Újság XXXVIII. 457—459.
- BELLOSICS B.
1897 A hetési faház. Ethnographia VIII. 88—103.
- BELLOSICS B.
1903 A hetési magyarság viselete. NÉ. IV. 273—279.
- BENDA GY.
1984 Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén. (Parraghy László hagyatéka). Agrártörténeti Szemle 1—2. sz.
- BÍRÓ F.
1972 Az Őrség ház- és lakáskultúrája a 18. század végétől napjainkig. Szombathely.
- BÍRÓ F.
1988 Göcsej. Bp.
- CSAPODY Cs.
1933 Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében. Bp.
- CSÁNKI D.
1890—1913 Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.
- DANYI D.—DÁVID Z.
1960 Az első magyarországi népszámlálás (1784—1787). Bp.
- DERVARICS K.
1896 Alsó-Lendva története. Megjelent Halis I.—Hoffmann M. szerkesztésében Zala-vármegyei Évkönyv a Milleniumra. Nagykanizsa, 203—223.
- DÖME G. szerk.
1871 Zala megye 1870. évi népszámlálásának eredménye. Zeg.
- EMBER GY.
1951 Iratok az 1848. évi parasztmozgalmak történetéhez. Bp.
- FELHŐ I. szerk.
1970 Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában I. Dunántúl. Bp.
- FÉNYES E.
1841 Magyarországnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. I. Pest.
- FÉNYES E.
1851 Magyarország geographiai szótára. III. kötet. Pest.
- GÖNCZI F.
1914 Göcsej és kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár.

- HALÁSZ I.**
1981 Zala megye katolikus népiskoláinak és tanítóinak helyzete a Bach-korszak első éveiben. Zalai Gyűjtemény 16. 105—121. Zalaegerszeg.
- HOFER T.**
1955 Dél-Dunántúl településformáinak történetéhez. Ethnographia 125—186.
- KERECSENYI E.**
1976 Adatok a Zala megyei fazekasság történetéhez és értékesítési kérdéseire. Szekszárdi Tájékoztató Konferencia 1975. 79—89.
- KERECSENYI E.**
1990 A dobronaki, kebeleli és filóczi (egykor Zala vm., ma Szlovénia) parasztfazekasok termékértékesítése az 1900-as években. VII. Kézművesipar-történeti Szimpózium. Veszprém. 35—39.
- KERECSENYI E.**
1991 Stoletne ljudske dragocenosti v heteški hiši v Kamovcih (Kámaháza). Vzporednice slovenske in hrvaške etnologije 7. Ljubljana. 109—115.
- KERECSENYI E.**
1991 Iz zgodovine lončarstva lendavskega območja (18.—19. stoletje) ETNOLOG Ljubljana. 130—163.
- KOTNYEK I.**
1978 Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig. Zalai Gyűjtemény 9.
- KOVACSICS J. szerk.**
1957 A történeti statisztika forrásai. Bp.
- KOVACSICS J.**
1963 Magyarország történeti demográfiája. Bp.
A Magyar Korona Országainak 1870., 1880., 1890. és 1900. évi népszámlálási kötetei.
A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. I. rész. Az összeírás főbb eredményei. Magyar Statisztikai Közlemények. XV. köt. Új folyam. Bp. 1897.
- MOLNÁR A.**
1992 A szabadságharc zalai honvédei. 1848—1849. Zalai Gyűjtemény 33. Zalaegerszeg.
- NAGY L.**
1828 Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum. Buda.
- NOVÁK M.**
1906 Zalavármegye az 1848—49. évi szabadságharcban.
- NOVAK V.**
1951 Lončarstvo v Prekmurju. Slovenski Etnograf III—IV. Ljubljana, 111—131.
- PETÁNOVICS K.**
1987 Vállus. Egy summásfalú néprajza. Bp.
- SIMONFFY E.**
1960 Úrbéri birtokrendezések Zala vármegyében a jobbágyfelszabadítás után. Agrártörténeti Tanulmányok 339—414. Bp.
- SIMONFFY E.**
1968 Adatok a paraszti birtokviszonyok vizsgálatához Zala megyében a jobbágyfelszabadítás után. Agrártörténeti Szemle. 1968. évi 1—2. sz. 131—179.
- SIMONFFY E.**
1974 A jobbágyfelszabadítás Zala megyében. Zalai Tükör. I. 60—104. Zalaegerszeg.

A Soproni Kereskedelmi és Iparkamarának... 1876-ik évi statisztikai jelentése, II. rész, I. füzet.
Sopron, 1878.

SZÁNTÓ I.

1954 A parasztság kisajátítása és mozgalmai a gróf Festeticsek keszthelyi ágának birtokain. 1711—1850. Bp.

SZÁNTÓ I.

1960 Egy dunántúli falu, Alsópáhok története. Bp.

SZENTMIHÁLYI I.

1977 A történeti Hetés. Ethnographia Bp. LXXXVIII. évf. 2—3. sz. 412—436.

SZENTMIHÁLYI I.

1977 Hetés és Lendvavidék néprajzi sajátosságai. Zeg., Zalai Gyűjtemény 7.

T. MÉREY K.

1975 A parasztság élete és sorsa a Somogy megyei Hunyady-birtokon 1767—1867.
Kaposvár.

TÓTH J.

1965 Göcsej népi építésze. Bp.

VÁLYI A.

1796— Magyar Országnek leírása, I—III. Buda.

1799

VARGA S.—PIVAR E.

1979 Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete. Lendava.

VÖRÖS K.

1952 Az 1765—66-i dunántúli parasztmozgalom és az úrbérrendezés. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon, 1711—1790. Szerk.: Spira Gy. Bp.

VÖRÖS K.

1969 Parasztmozgalmak Zala megyében a XIX. sz. első felében. Zeg.

ZBORNIK Občine Lendava.

1981 Lendva Község Közleménye. Lendva, 1981.

Felhasznált kéziratok

HOLUB J.

1933 Zala megye története a középkorban, III. A községek története. TGYM A. 207—68.

KERECSENYI E.

1986 Kérdőív Délnyugat-Dunántúl mikrotájainak néprajzi kutatásához. Radamos. TGYM A. 1848—91.

KERECSENYI E.

1990 Adatok az Alsólendva vidéki fazekasság XVIII—XIX. századi történetéhez. TGYM A. 1794—90. Megjelenés alatt a Zalai Gyűjtemény egyik 1994-es kötetében.

Zala megye készülő helytörténeti lexikonának cédula-anyaga. ZML.

The Population, Economical and Social Conditions of Radamos in the 18th and 19th Century

(Abstract)

Attached to Slovenia in 1920, Radamos (Radmozanci), which once formed part of the historical Zala County, is even now abounding in ethnographic values related to an outstanding Hungarian ethnographical group or region called Hetés. Its history is largely similar to that of other villages in Hetés. The first occurrence of its name in historical records dates back to 1267. For over 250 years, it had formed part of estates held by the Bánffy family, then from 1644 and from 1690, it belonged to the estates of the Nádasdy and Esterházy families, respectively. From the aspect of public administration, formed part of the Alsó-Lendva manor as early as the 16th and 17th centuries, usually acting as a manorial court (*judicatus* or judiciary centre or district). During the country's Turkish occupation, the village was to pay taxes both to the Turkish and to the Hungarian landlords and was inhabited by now more, sometimes less serfs. During the liberation war of the late 17th century, it suffered much from the troops too, which subsequently passed through the village.

At the time of the 1690 conscription of the manor, Radamos with its 27 quarter-copyholds (the term copyhold is used here as the unit of land held in villenage in the feudal Hungary) was the most densely populated village in the Hetés judiciary district. According to the 1703 conscription, 8 out of 25 farmers were already engaged in craftsmanship too; they were probably potters. In most cases, they kept a good number of livestock and also pursued viticulture. Table 1 shows the population trends between 1703 and 1854. The name of the noble Rudas family regularly occurs in various historical sources from the first decades of the 18th century.

Up to 1800, the largely continuously increasing population gained additional cropland, meadow-land and pastures through clearing the adjacent huge forests. Part of the inhabitants also pursued pottery as an additionally source of income (Table 2.). Possibly they were engaged in some other handicrafts, e.g., 8 to 10 farmers had shares, smaller or larger, in a watermill on the Lendva Brook. Based on the conscriptions of 1750 and 1770, tables 3 and 4 permit to compare the social composition and economic conditions of the discussed village to those of the neighbouring communities. By that time, there was a marked increase in agricultural production, particularly in the yield of the autumn cereals. The latter conscription gives a detailed account of the quantity of various produces. Since the manor had repeatedly expropriated the cleared woodlands, the livestock tended to decrease. The landlord imposed increasing burdens on his serfs in other respects too, giving rise to embitterment and dissatisfaction among them. Thus was it that following Queen Maria Theresa's first order issue in protection of the serfs, people at Radamos also denied the *corvee* and other forced services.

According to the Urbarium promulgated in 1768, the village was inhabited by perpetual serfs having an average of 0.65 copyhold (well-to-do farmers had 1 3/8 copyholds, but mention is also made in the document of 10 cotters with house and of 2 without house) (Table 5.). The highly varies size of villein lands within the village is conspicuous. After a long-protracted bargaining, in 1769, the village concluded a contract with the landlord on farming lease (tenure).

At the time of the population census of Emperor Joseph II, 50 houses were dwelt by 379 persons. Of them, males included 10 noblemen, 2 burghers, and the rest was composed of peasants, cotters and other persons of various legal status (Table 6.). In a contemporary map, the Hetés villages are shown as falling within the compass of the Black Forest.

Serving as a basis for investigations in the region's economic history are the so-called dicalis taxes (portal, later war taxes) paid between 1773 and 1845 (tables 7 and 8). Their analysis permits an overview of the social structure of population as well as of the tax-paying households. Some two-thirds of arable land belonged to the second and about one-third to the first tax-group.

Around 1805, then in the thirties of the 19th century, the manor readjusted the corvée. Now, not only were the serfs deprived of the pastures and meadows, but serious restrictions were also put on the use of forests. As a result, a number of farmers became ruined to be replaced by one or two serfs bearing Slovene names. The joint families (sort of clans) were in the process of disintegration, and there was an increase in the number of cotters and poor peasants. At the time, potters along with other craftsmen were already massing around guilds.

According to records kept by the Roman Catholic parish at Dobronak, most of the inhabitants got married within the mother-church, and this contributed much to shaping the ethnic traits of Hetés.

Radamos could go through the War of Independence of 1848-1849 without major losses. This is witnessed by the conscription of 1850-1851 indicating 60 tax-payers. However, half of them were already cotters with houses... In 1851 as many as 473 persons were constricted: of whom, 469 spoke Hungarian and 4 German as their mother tongue. As shown by a map from 1864, the shape of the village was asymmetric structured by streets. Houses and farm buildings were arranged in an irregular pattern on the site. As it appears from the map, the greater part of the Black Forest had been cut down and the draining of the low-lying marshland had been started by that time.

In the period 1870-1890, following the so-called Compromise with the ruler, there was a rapid-rate increase in the number of population, although it was not accompanied by a corresponding increase in the arable land. As a result, a good part of the peasants was in the process of impoverishment. Some of them ventured to earn their living as craftsmen, but they did not give up farming either.

Inferences to the way of life and to the furnishings of a farmer's house may be drawn from a „Letter of Assessment“, dating from 1874, of the well-to-do Füle family. The letter was written after the old farmer's death to record the distribution of the estates the deceased left to his family members who — until then — had been living in a joint family structure.

Poselitev in gospodarske ter družbene razmere v Radmožancih v 18.-19. stoletju

(Rezime)

Radmožanci (Radamos) so naselje znane madžarske etnične skupine v pokrajini Hetés, ki je pred letom 1920 spadalo k županiji Zala od takrat pa je v Sloveniji. Zgodovina te vasi je v glavnem podobna zgodovini ostalih vasi v pokrajini Hetés. Ime vasi je prvič omenjeno leta 1267. Več kot 250 let je bila posest družine Bánffy, od 1644 družine Nádasdy in od 1690 družine Esterházy. Upravno je že tudi v 16.-17. stoletju pripadalo dolnjelendavskemu gospodstvu. Večinoma je bilo center nekega „judicatusa“. V vasi je živelo od časa do časa več ali manj podložnikov, ki so za časa turške zasedbe plačevali davke tako turškemu kot madžarskemu zemljiškemu gospodu. Ob protiturških vojnah so prebivalci veliko trpeli tudi zaradi vojske, ki je korakala skozi vas.

Ob popisu gospodstva leta 1690 so bili Radmožanci — s 27 četrtinskimi posesti — najbolj obljudena vas v „judicatusu“ Hetés. Popis iz leta 1703 izpričuje med 25 kmeti že 8 obrtnikov, ki so bili najbrž lončarji. Večinoma so imeli veliko živine in so se ukvarjali tudi z vinogradništvom. Tabela št. 1. prikazuje prebivalstvo vasi med 1703 in 1851. Plemiška družina Rudas se redno pojavlja v raznih virih od prvih desetletih 18. stoletja naprej.

Prebivalstvo, katerega število je do leta 1800 v glavnem nepretrgano naraščalo, je pridobivalo obdelovalna zemljišča, travnike in pašnike z izkrcjevanjem gozdov. Del prebivalcev se je dodatno ukvarjalo z lončarstvom (tabela št. II.) ali z drugo obrtjo. Od 8 do 10 kmetov je imelo naprimer delno lastnino pri nekaterih mlinih na vodo na potoku Ledava. Tabela št. 3. in 4. — na podlagi davčnega popisa iz leta 1750 in 1770 — primerja družbeno sestavo in gospodarski položaj Radmožancev s sosednjimi vasi. Proizvodnja — zlasti jesenskega žita — se je do takrat močno razmahnila. Zadnji popis podaja detaljno sliko o količini različnih pridelkov. Število živine je upadlo, kajti gospodstvo je spet razlastilo izkrcjena zemljišča. Zemljiški gospod je povečal breme podložnikov tudi na drugem področju. Zaradi tega so vedno bolj obupali. Tako so tudi podložniki v Radmožancih odklonili tlako in druge dajatve ob prvi odrebi Marije Terezije.

Po urbarju iz leta 1768 so v vasi bili vsi „dedni“ podložniki (mera et perpetua), poprečna velikost posesti je bila 0,65. Najbogatejši kmet je imel 3/8 od cele posesti. V vasi so bili tudi želarji, dva brez hiše, 10 jih je imelo hišo. (Gl. tabelo št. 5.) Zanimivo je, da so posesti različne velikosti. Leta 1769 so se prebivalci po dolgem pogajanju pogodili z gospodo o zakupu.

Pri ljudskem štetju za časa Jožefa II. je v 50 hišah živelo 379 oseb. Med moškimi je bilo 10 plemičev in dva meščana, drugi pa so bili kmetje, želarji ali drugega stanu. (Tabela št. 6.) Na zemljevidu iz tega časa so vasi pokrajine Hetés še sredi Črnega gozda.

Izhodišča za preučevanje gospodarske zgodovine najdemo v „dikalisih” iz 1773-1845. (Tabela št. 7.-8.) Z analizo le-teh lahko dobimo sliko o družbeni sestavi prebivalstva in o gospodinjstvih, ki so plačevala davke. Okoli dve tretjini orne zemlje je spadalo v II. razred, enatretjina pa v prvega.

Okrog 1805 in potem v 1830-ih letih je bila na tem gospostvu ponovna davčna rektifikacija. Pri tem so podložnikom odvzeli predvsem pašnike in travnike, omejevali so jih pri izkoriščanju gozdov. Zaradi tega je nekaj kmetov obubožalo in na njihovo mesto je prišlo nekaj podložnikov s slovenskim imenom. Velike družine so začele razpadati, število želarjev in siromašnih kmetov se je povečalo. Lončarji so takrat že — skupaj z drugimi obrtniki v okolici — delovali v okviru cehov.

Spričo dokumentov rimskokatoliške fare v Dobrovniku so se prebivalci Radmožancev poročali predvsem znotraj svoje fare. To je v veliki meri prispevalo k izoblikovanju etničnih značilnosti pokrajine Hetés.

Vojno za neodvisnost leta 1848-49 je prebivalstvo Radmožancev preživelo brez večjega prelivanja krvi. V popisu leta 1850-51 imajo namreč 60 davkoplačalcev. Vendar polovica tega je bilo že želarjev s hišo. Leta 1851 so popisali že 473 oseb: 469 z madžarskim in 4 z nemškim maternim jezikom. Po zemljevidu iz leta 1864 so bili Radmožanci obcestno naselje. Stanovanjsko in gospodarsko poslopje je bilo nameščeno na kmetiji brez vsakega reda.

Zemljišča so bila razdeljena na ozke parcele. Velik del Črnega gozda je bil že posekan in se je začelo osuševanje globoko ležečih močvirnatih območij.

Po dualizmu, leta 1870-1890, je število prebivalstva hitro naraslo, toda obdelovalne površine se niso povečale. Zaradi tega je večina kmetov obubožala. Nekateri so se poskušali preživljati kot obrtniki, toda kmetovanja niso docela opustili.

Na način življenja in opremo hiš lahko sklepamo iz zapuščine družine Füle (1874). Zapustnica je bila sestavljena po smrti starega gospodarja, ko so dediči po razpadu velike družine razdelili med sabo zapuščino.

Kölcsönhatások

Az azonos történelmi és földrajzi környezetben együtt élő népeknél természetes jelenség a kulturális javak és értékek kölcsönös átvétele, átadása. A magyarok és szlávok közötti etnikai és kulturális kapcsolatok jelentősek Közép- és Délkelet-Európa néprajzi képének kialakításában. A magyarok és szlovének, horvátok közötti kapcsolatok színhelye részben maga Pannónia, részben pedig az etnikumok határán lévő átmeneti területek (Őrség, Göcsej, Hetés, Somogy, Zala és Ormánság Baranyában) — állapítja meg Vilko Novak.¹

A *Magyar Néprajzi Lexikon* szerint: „A szlovének a honfoglalás óta állandó kapcsolatban álltak a magyarsággal. Fontos szerepük volt a középkor folyamán, elsősorban az észak-itáliai, részben pedig délnémet területek kulturális eredményeinek közvetítésében, s részben az ókori pannóniai termelési hagyományok átadásában. A Mura melléki és szomszédos területeken élő szlovének életmódja, anyagi kultúrája közel áll Délnyugat-Magyarország magyarságához. A szlovén—magyar kulturális kapcsolatoknak köszönhető, hogy a szlovének körében számos magyar tárgyú népköltészeti alkotás is fennmaradt, különösen gazdagok a Mátyás királyra vonatkozó történetek”.²

A határ menti vidékek kutatói tanulmányaikban kitérnek a kölcsönhatásokra a szlovén, illetve magyar népi kultúrában. Ezek közül szeretnék idézni néhányat, s ezzel felhívni a figyelmet e kérdésre.

Bitniz Lajos 1819-ben megállapította, hogy a magyarok által „vendeknek” nevezett népcsoport a 6. században telepedett le mai lakóhelyére, ahol előttük a „vandalok” éltek. Innen ered e szláv népcsoport „vend” elnevezése. A magyarokkal a honfoglalás-kor találkoztak először. Árpád seregei 899-ben elfoglalták a Balaton környékét is, „eképpen az ezen vidéken lakó Vendek a Magyarok hatalma alá kerültek, honnét idővel az itt megtelepedett s elsokasodott Magyaroktól a hegyes határszélekre, mái lakóhelyökre, szorítottak”.³

Kossits József a viseletben, lakásberendezésben és szokásokban találkozott egymással.⁴

Lülük István protestáns tanító szerint a vasi szlovének „... minden új szokásnak nagy gyűlöldői voltak; holott csak valamely új szokást most sem szenvedhetnek, sem azt

1 NOVAK, Vilko 1962., 45., 50.

2 MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON, 5., 1982., 61.

3 BITNITZ Lajos 1819., 62., 69., 72.

4 KOSSITS József 1824., 1828., 1846.

követni nem akarják.” Amit átvettek, inkább a magyaroktól vették át, mint a németektől. Mivel „... a Vandalusok vándorló idejében a Németek közt sokat szenvedtek; és ezért az ő szokásaiknak is ellenségei lettek... az ő tántzokat is... inkább a Magyar, mint a Német után, kezdtek tántzolni... inkább a Magyaroknak lettek társaik; mivel ez a Nemzet a Stájer Nemzetnél együgyüebb viseletű volt...”⁵

Anton Trstenjak ljubljanaei filológus és publicista 1883-ban és 1903-ban gyalog végigjárta az akkori Vas és Zala megye szlovén falvait. Benyomásairól kéziratban maradt könyvében olvashatunk. Kossits után Trstenjak törekedett először a magyarországi szlovének komplex bemutatására. Kultúrájukat összehasonlítja a szlávok és néhol a magyarok kultúrájával is. Kölcsönhatás a nyelv átvételében is mutatkozott: „... a nem szlávok a Murántúlon és a Muraközben, kivéve Csáktornya, Alsólendva és Muraszombat mezővárosokat, megtanultak szlovénül illetve horvátul, mivel a falvakban, ahol élnek, a parasztok másképp nem beszélnek”.⁶

A magyarok és szlovének egymásra gyakorolt hatását tudatosan először *Bellosics Bálint* vizsgálta 1892-ben. A *Turisták Lapjában* megjelent írásában arra kereste a választ, „miben különbözik egymástól, miben hasonlít egymáshoz, miben, hol tűnik szembe az egymásra gyakorolt hatás...” az Alsólendva környékén élő magyaroknál és szlovéneknél:

„E sík Mura-völgyet vendek s magyarok lakják. Maga Lendva magyar, vidéken azonban erősen érezhető az idegen elemmel való érintkezés hatása. A magyarság a szomszéd nyugati községekkel megszűnik s már Palina, Kapcza vend. A várostól délre fekvő magyar vidék tömérdek szláv helyneve azt bizonyítja, hogy a magyar elem e helyen foglalt, de nem régen, csak emberöltő előtt. Bármennyire különböző természetűek, szívesen keverednek s csak néha haragusznak meg kis időre, de a békülés is könnyen történik. Még a robot világában a magyar robotoló helyébe több vend család szívárgott le, melynek ma már csak a neve szláv. A magyar községekbe való letelepedés pedig napjainkban is gyakori s jó hatású, mert a vend, kit a szegény föld rendkívül szorgalmassá, törekvővé, kitaróvá nevelt, itt hasonlóvá neveli a kevésbé szorgalmas magyart. S hogy régen is keveredtek, bizonyítja a Lendvához közel lakó magyar, kinek típusán a szláv vérrel való vegyülés felismerhető”.⁷

A 19. század végén Lendva környékén csak három községben (Dobronak, Kapca, Kot) éltek együtt magyarok és szlovének, s „...hol a magyarokkal vegyest laknak, szokásaik is átváltoztak v. legalább módosultak”. Egyébként még őrizték régi hagyományaikat a szlovének, „amire azon körülmény enged következtetni, hogy azok alapjukban véve eltérők a környékbeli más nemzetiségiéktől”.⁸

Gönczi Ferenc a századfordulón megjelent írásaiban fényképeivel, rajzaival és írásaival több helyen felhívja a figyelmet a népi kultúra azon elemeire, melyeket a magyarok a Göcsejben és Hetésben átvettek a szlovénektől, részben pedig a horvátoktól is.⁹

5 LÜLIK István 1833., 186.

6 TRSTENJAK Anton (1883), 1903., 320.

7 BELLOSICS Bálint 1892., 199., 210.

8 GÖNCZI Ferenc 1887/2., I. és 1914., 12—13.

9 GÖNCZI Ferenc 1887., 1914.

A magyar—szláv *néprajzi* kapcsolatokról először *Gunda Béla* írt áttekintést. Arra a következtetésre jutott 1942-ben, hogy „a szláv elemek a magyarságnál a földrajzi és történeti tájhoz kapcsolt statikus elemek, — a magyar elemek a szlávoknál emberhez és társadalomhoz kapcsolódó dinamikus elemek... Amíg a néprajzi jelenségek elterjedése a néphatárokat túllépi, a magyarság elsősorban nyelve révén választja el saját etnikumát a szlovéntól. Jellemző erre az őrségi mondás, hogy a Kercától délre *”elfogy a magyar imádság, s a szlovénség kezdődik”*.¹⁰ Konkrét adataira a későbbiekben többször utalunk.

Bálint Béla muraszombati gimnáziumi tanár és a muraszombati múzeum igazgatója a második világháború alatt a Murántúl a „népek országútjának, a horvát, szlovén, német és magyar nyelvterület ütköző állomásának” nevezi. Nagyon fontosnak tartja „a négy érintkező nép kölcsönhatásának ... beható tanulmányozását.”¹¹

A negyvenes években *Pável Ágoston Magyarok és szlovének* című, németül és magyarul megjelent, írásában többek között megállapítja:

„A magyarságnak a szlovénséggel való kapcsolatai a honfoglalással kezdődnek. A Dunántúl délnyugati sarkában ugyanis a honfoglalás előtt néhány évvel még egy független szlovén birodalmat találunk, éspedig a mai országhatárokon túlnyúló határokkal, amely birodalom a mai Vas, Zala és Somogy vármegyék területén... a Balaton délnyugati csücskének közelében, valahol a mai Zalavár táján lehetett... A magyarság nagylelkűen bánt a békés természetű lakossággal; teljes felszívódása több mint egy évezreden keresztül sem történt meg, hiszen utódai Vas és Zala megyében — a hazai szlovének vagy közkeletű mai magyar nevükön: a vendek — még ma is élnek, a század elején pedig még Somogyban is volt telepük (sőt ma is! a szerző megj.)... Természetes, hogy az évezredes együttélés, az ország határain túlról pedig a szomszédi kapcsolatok nem maradhattak hatás nélkül. Ez a hatás kezdettől fogva kölcsönös volt, bár a dolog természetéből folyik, hogy az első időkben a szlovén hatás volt erősebb, hiszen a keresztény hitre tért és európaivá váló magyarság az átalakító ráhatásokat elsősorban azoknak a népeknek a közvetítésével kapta, amely népekkel a Kárpátok medencéjében közvetlen érintkezésbe került. Tudjuk, hogy e tekintetben milyen fontos szerep jutott a szlovénségnek, különösen a térítés és az európai keresztény kultúra és állam berendezés alapvető kérdéseiben.

Ha a magyarságnak a szlovénségre gyakorolt kultúrhatásait kutatjuk, éles határvonalat kell vonnunk a hazai szlovén és a határon túli — a világháború előtt általánosan osztrák szlovéneknek nevezett — szlovén népi terület között. Az előbbi ezer éven keresztül élt a magyarsággal egy egységes nemzeti és állami terület határain belül, s így magától értetődik, hogy a közös állami életforma ezernyi kapcsolatot teremtett minden viszonylatban. A magyar földesurak joghatósága alá került föld népe mindenben magyar gazdái intézkedéséhez és szándékaihoz alkalmazkodott. Elszigeteltsége és önálló fejlődési lehetőségeinek hiánya egyfelől sok ősiséget őrzött meg a maroknyi nép nyelvében, életformáiban és kultúrhatáryományaiban, másfelől azonban egyúttal

10 GUNDA Béla 1942., 285., 214.

11 BÁLINT Béla 1947., 186—190.

akadályozta is, vagy legalábbis lassította az önálló fejlődés feltételeinek kibontakozását.

A határon túli szlovénségre gyakorolt magyar kultúrhatásoknál — szoros együttélés és sorsközösség hiányában — csak szűkebb terjedelmű, alkalomszerű, rövidebb léleketű és éppen ezért lazább, bár a fejlettebb nyelvi és nemzetiségi kultúra miatt sokszor tudatosabb kapcsolatokról lehet szó. A ráhatásokat kiváltó legszámottevőbb alkalmak lehettek: a honfoglalást követő időkből az együttélés emlékei (bár ennek kulturális eredményeit elsősorban a hazai szlovének örökölték), a határokon átszivárgó szellemi árucseré, a közös erőfeszítéseket igénylő vagy a határokon túlcsapó nagy történelmi mozgalmak (Mátyás harcai, a török elleni közös vállalkozások stb.)¹²

Csaba József a második világháború alatt péterhegyi (Gornji Petrovci) körjegyzőként gyűjtött a szlovének között. Kutatásai során megállapította, hogy „a központi fekvésű vasi Vendvidék, mint az egymás mellett élő különböző nyelvet beszélő népcsoportok összekötő láncszemének... nagy szerepe van a Pannon térségi emberek néphagyományai pontos megismerhetésében”.

Ezt egyik kedvelt kutatási témájában be is bizonyította. A méhészek templomi ostyával kapcsolatos varázsló eljárása ismeretes Németországban, Ausztriában, a Szlovénvidéken és a szomszédos magyar nyelvterületeken is.¹³

Kardos László is észrevette, hogy „egy etnikai terület határai... messze átnyúlnak a szomszédos etnikumok területeire és azokkal együtt alkotnak újabb, azonos kulturális egységet, annál inkább, minél több műveltségi részlet, motívum egyezik... A táplálkozásvizsgálat tanulságai szerint az Őrség... beletartozik Délnyugat-Dunántúl etnikumába, egységben a szomszédos magyarsággal, sok rokon vonással kapcsoltan a szomszédos szlovénséggel és nem teljesen elkülönítve még a határokon túli stájeriaktól sem”.¹⁴

Vilko Novak már 1948-ban figyelmeztetett, tanulmányozni kellene, hogy a szlovén nép az évszázadok során hogyan hatott a szomszédos magyarokra, és a magyarok mit vettek át a szlovénektől. Tanulmányában néhány példát maga is közöl.¹⁵ Jó évtized múlva tanulmányozta is „a szlovének, horvátok és magyarok néprajzi kapcsolatait”.¹⁶

Dömötör Sándor szerint „az Őrség etnikai sajátosságai sok esetben messze túl terjednek a földrajzi határokon... Szlovén-vend területeken és a szomszédos stájer területeken ugyanazokat a vonásokat találhatjuk meg, mint a magyar Őrség területén”.¹⁷

Szentmihályi Imre 1977-ben a Hetés és Lendvavidék néprajzi sajátosságait vizsgálva utal a kölcsönhatásokra is:

„... a régi hetési női fehérvisélet jellemző darabjait — kitlin, pacsá (káplival), köcöle — itteni népünk a szomszédos délszlávoktól... vette át... Szlovén hatással — a jelek szerint — elsősorban a földművelésben, horvát hatással... a régi női fehérviseleateknél és... az újabb, dús mintájú szötteseknél is számolhatunk. Ezek a hatások a területen

12 PAVEL Ágoston 1947., 156—168; Vö. KOZAR-MUKIĆ Marija 1991.

13 CSABA József 1977., 7—8.

14 KARDOS László 1943., 265—266.

15 NOVAK, Vilko 1948., 91.

16 NOVAK, Vilko 1962., 45—54.

17 DÖMÖTÖR Sándor 1960., 18.

átvivő fontosabb utak mentén érték a népeket, így a lendvavidéki magyarságot is.” Dobronak „magyar falu kapu a magyar és szlovén nyelvhatáron. Ennek megfelelően népi kultúrája különféle hatásokat tükröz. Jó példa erre az itteni ház, mely alaprajzában keleti (magyar), tüzéloberendezésében nyugati (szlovén) területekkel van kapcsolatban”.¹⁸

Az 1984. évi közös dobronaki és felsőszölnöki, szlovén—magyar kutatás néprajzi kölcsönhatásokra, sajnos, nem terjedt ki.¹⁹

KÖLCSÖNHATÁS AZ ANYAGI KULTÚRÁBAN

Balassa és Ortutay úgy látja, hogy „az anyagi kultúra a gazdasági-társadalmi helyzetnek megfelelően, történeti, földrajzi körülményektől erősebben meghatározva kevésbé őrzött meg archaikus vonásokat, mint a szellemi kultúra. Másrészt az átadás-átvétel földrajzilag sem minden irányba érvényesült azonos módon, sem nálunk, sem más népeknél”.

Gunda Béla szerint a „szláv elemek a magyarságnál a földrajzi, történeti tájhoz kapcsolt statikus elemek”. Jellemzőjük, hogy „csak a tárgyi jelenségek tartoznak hozzá, szellemiek nem”.²⁰

A magyar—szlovén kölcsönhatást is külön vizsgáljuk az anyagi kultúra és a folklór területén.

Település, építkezés, házberendezés

Bátky, Gunda és Novak a szeres települést szlovén hatásnak tartják:²¹ „A szomszédos Stájerben találkozunk ezzel a Dél-Németországban, alkalmasint római mintára, irtás-földön gyakori településformával, s valószínű, hogy hozzánk is szlovén település útján jutott el. Régebben, úgy látszik, általánosan el volt terjedve a Dunántúlon.”

Az igazsághoz legközelebb valószínűleg *Barabás Jenő* áll: „A szeres település...nem őrségi sajátosság, bár ott dominál, de a történeti Őrség minden falujában sem volt meg, viszont ismeretes a legszélesebben értelmezett őrségi tájon túl is. Etnikai sajátosságának nem tekinthető, de nem kapcsolódik társadalmi csoportokhoz sem, kisenemesi és jobbágyfalvakban egyaránt előfordul. Hangsúlyosabbnak tűnik az ökológiai meghatározottság, az irtványtelepülésekkel kapcsolatban jelenik meg különböző és még később tisztázandó időszakban.”²²

18 SZENTMIHÁLYI Imre 1977., 35., 41., 44.

19 MAGYAROK ÉS SZLOVÉNEK 1987.

20 BALASSA Iván—ORTUTAY Gyula 1979., 657.; GUNDA Béla 1942., 285., 213.

21 BÁTKY Zsigmond 1933., 111.; GUNDA Béla 1942., 213.; NOVAK, Vilko 1948., 91.

22 BARABÁS Jenő 1983., 249.

A szerek további kutatásában bizonyára hasznos lenne a településen belüli rokoni kapcsolatok vizsgálata. Bátky Zsigmond megállapítását — amely szerint a szereket eredetileg rokon családok lakták, s róluk nevezték el azokat — saját kutatásaim is megerősítik. Felsőszölnökön 25 házcsoportot (krošeo) különböztet meg a lakosság. A házcsoport neve a hozzá tartozó házak közül annak a háznevét kapta, melynek lakói túlnyomó többségben vannak. Ha az arány eltolódik, akkor a házcsoport az átmeneti állapotban kettős háznevet visel, majd a többség háznevét (pl. Trnjašof ali Anškin krošeo).²³

Bitnitz magyar hatásra figyelt fel a szlovének építkezésében: „helyel helyel a vagyonosabb gazdák Magyar s Stájer szomszédjaiktól az alkalmasabb hajlékokat is már eltanulták”.²⁴

Kossits idejében az idénymunka keresetéből nemcsak magukat, hanem „lakásaikat is felezifrázzák a szlovének”.²⁵

Gönczi is magyar hatást vél felfedezni, mikor azt írja a szlovénekről, hogy „lakásuk göcsejies”.²⁶

A 19. század végén *Bellosics Bálint* megfigyelte, hogy a szlovének „...házaikat nagyobbreszt derékszög alakban építik vályogból vagy fából, de a magyar vidéken divatos teljes négy-szögalakú építkezés nyomai is észrevehetőek néhol... különösen fecskesárból nagyon ügyesen raknak falakat, úgy hogy a szomszéd magyar vidékre is elhívják őket efféle munkára”.²⁷

GAZDA Anikó 1959-ben és 1963-ban végzett népi építészeti felmérést a vasi szlovén falvakban. Magyar hatást az Őrséggel határos községekben — Apátistvánfalván, Balásfalván, Orfaluban és Szakonyfaluban — talált. Mégpedig az Őrségre jellemző kerített házakat.²⁸

GUNDA Béla a szlovén műveltségi réteg „vezérkövületei” közé sorolja a göcseji és őrségi boronafalú gabonatarató kástukat.²⁹

A hagyományos *lakóházak és gazdasági épületek* — *VILKO NOVAK* szerint — teljesen egyformák a határ két oldalán: alacsony, boronafalú, sárral tapasztott, fehérre meszelt, zsúppal fedett füstöskonyhás hajlékok.³⁰

A hetési kemence a murántúli szlovének kemencéjéhez hasonló leginkább (*Gönczi és NOVAK*).³¹ A *szoba* szó német és középlatin eredetiből magyar közvetítéssel került Észak-Balkánra. Majd az irodalmi horvát nyelvből az irodalmi szlovén nyelvbe. A nyelvjárások ezt a szót nem ismerik a magyar határ mentén sem.³² A komáromi és győrszigeti tulipános ládák egészen a Balkánig eljutottak és megtalálhatók Horvátországban és Északkelet-Szlovéniában is.³³

23 MUKICSNÉ KOZÁR Mária 1988., 26—29.

24 BITNITZ Lajos 1819., 62., 69., 72.

25 KOSSITS József 1824.

26 GÖNCZI Ferenc 1887/2., 1.

27 BELLOSICS Bálint 1896., 254.

28 GAZDA Anikó 1967., 27.

29 GUNDA Béla 1942., 213.

30 NOVAK, Vilko 1948., 90.

31 GÖNCZI Ferenc 1914., 422., 430.; NOVAK, Vilko 1948., 91.

32 NOVAK, Vilko 1962., 51.

33 GUNDA Béla 1942., 210.; NOVAK, Vilko 1962., 51.

A jellegzetesen szlovén emeletes *kástu* a 19. század végén már a Murántúlon is csak elvétve volt megtalálható. *Jankó János* egy perestói (Pertoča) porta „emeletes granáriumát” szövegben és rajzban is megörökítette.³⁴ Az Őrségben egyetlen ilyen emeletes *kástu* maradt fenn, mely ma a szalafői Pityerszer népi műemlékegyüttes része.

Szlovén importnak tartja *Gunda Béla* a nyugat-dunántúli hasáb alakú konyhai kemencéket. „Vas megyében a konyha a múlt században még lakásul is szolgált. Szoba nem volt, legfeljebb kamrákat, istállókat építettek a kemencés helység mellé. Ez a kemence a német tűzhely felvételével megváltozott keleteurópai főzőkemence, amely a szlovénség révén a VI. század után került el a keleti Alpokba, s a pannóniai szlovénekkal a Dunántúl nyugati részén is meghonosodott.”³⁵

Fanči Šarf a Murántúlon talált néhány jellegzetesen magyar gémeskutat. A lakások berendezésénél általánosan elterjedt volt az ún. pannon nyeregtetős, geometrikus díszítésű ácsolt láda. Magyar hatásra terjedt el néhány festett tulipános láda. A városi házak berendezésében nagyobb volt a magyar hatás.³⁶

A murántúli magyar falvakban a hagyományos bútorokat tovább használták, mint a szlovénekekben. A második világháború utáni néhány évben még volt a szlovén szobákban üvegfestmény és kereszt. A magyar házakban pedig a kereszt alatt hosszú, keskeny dísztörölköző. A magyar ház berendezése a szlovéntől elsősorban attól különbözött, hogy a magyar ház gazdagabban volt berendezve. Sok háziszóttos, függöny, törölköző, abrosz, lepedő volt. A magyarok és szlovének egyaránt használtak kerámiaedényeket, szalmaedényeket, faedényeket. A magyar házak általában kisebbek voltak, mint a szlovének.³⁷

Földművelés és állattartás

A földművelésben elsősorban a magyarok vettek át a szlávoktól, szlovénektől. Így például a hajdina termesztését a pannon vidéken. Hántolásához használatos mozsarat, lüköt és a kása ételek készítését. Szláv közvetítéssel került a Dunántúlra a közép-európai gabonakötözési mód és a kévék kepebe állítása. Az asztagba rakás, az asztag póznákkal való megtámasztása. A cséppel való cséplés és természetesen sok-sok szó a földművelés és állattartás területéről (pl. brana — borona, kopa — kepe, stog — asztag, jarem — járom, ganaj — gnoj stb.). A hajdivánt is elsősorban a szláv népekkel határos vidékeken használják a magyarok (az Őrségben, Göcsejben, s általában a Dráva mentén). Lent is német és szláv népek szomszédságában termeltek. (Jövevényszavak: len — lan, gereben — greben, guzsaly — közelj, nyüst — ništ stb.)³⁸

A Szentgotthárd környéki szlovéneknel a jobb módú gazdaságokban már a 19. század végén és a 20. század elején is használtak kézi hajtású cséplőgépet, melyet magyar

34 JANKÓ János 1898., 928—929.

35 GUNDA Béla 1942., 213.

36 ŠARF, Fanči 1985., 92—94.

37 ŠARF, Fanči 1988., 131., 126.

38 NOVAK, Vilko 1962., 67.; BÁTKY Zsigmond 1990., (1905), 227.; GUNDA Béla 1942., 213.; uő, 1962., 21.

állami gazdaságokban vagy Ausztriában szereztek be. Apátistvánfalván a 19. században a fagerendelyes vasekét Kossuth-ekének is hívták.³⁹

A Murántúlon a 20. század elején néhány nagyobb gazda gözzel hajtott magyar cséplőgépet, „lokomobilt” vásárolt.⁴⁰ A húszas években az első nemesített búzát (beltinka) a beltici grófnőtől bérelt földön vetették. A fehér és vörös búzafajta, amelyeket ezeken a földeken termesztettek, egész Szlovéniában elterjedt. A második világháború alatt a magyarok a „bánkúti” búzát vezették be ezen a vidéken, melyet Magyarországon nemesítettek. Egészen 1956-ig ezt a vetőmagot használták, akkor tértek át az olasz, majd a hazai nemesített fajtákra.⁴¹

Šarf azt tapasztalta a Murántúlon, hogy a magyaroknál a férfiak vetnek, a szlovéneknél a nők. A lendvai járásban a magyarok tovább termesztettek lent és kendert, mint a szlovéneknél.⁴²

A vasi és zalai szlovének magyar nagybirtokokra jártak idénymunkára. Ez hatással volt kultúrájukra is. A *vetőmagot* például a csépelni járó idénymunkások hozták a magyaroktól. A *kaszát, mint aratószerszámot* is idénymunkán ismerték meg a magyarországi és vajdasági uradalmakban. De sokáig idegenkedtek tőle, mondván, hogy „a kasza elviszi az áldást”. Az egykori lendvai járásban már a 19. század végén, a muraszombati járásban pedig az első világháború előtti években jelentek meg az első cséplőgépek. Az aratási szokások egyik jellegzetessége — az *aratókoszorú* — is az idénymunkások közvetítésével került a murántúli szlovénekhez. A két világháború között a „dožnjek” formája és funkciója teljesen megváltozott. Szalmából fonják ma is, de dísz tárgyként akasztják a mennyezetre családi ünnepeken.⁴³

A földbirtok elaprózódása miatt már a 19. század végén magyar vidékre kényszerült költözni néhány szlovén család: „A vendek családi élete patriarchális, de e rendszer bomladozása már nagyon észrevehető. Az utóbbi időben köztük s a szomszéd magyarok közt is nagyon gyakoriak az osztozkodások. A vendet, ha osztozik, kevés földje arra kényszeríti, hogy vagy szőlőjébe költözködjék, vagy a magyar vidékre menjen birtokot venni. Messze nem bír elszakadni szülőföldjétől. A magyar vidékre már régebben is szívesen telepedtek.”⁴⁴

1880-ban a magyar mezőgazdasági minisztérium rendeletet adott ki az állattenyésztéssel kapcsolatban. 1894-ben törvény jelent meg a szarvasmarha-tenyésztés fejlesztéséről. A Murántúlon csak vöröstarka tenyész bikákat alkalmazhattak. Ezeket pedig Széll Kálmán rátóti birtokáról szereztek be. A második világháború alatt a magyar közigazgatás ismét megkövetelte a nemesített bikák alkalmazását.

A magyar nagybirtokok és a várakhoz tartozó majorok hatására terjedtek el a murántúli szlovének között egyes új mezőgazdasági eszközök. A második világháború alatt sokan vettek Magyarországon vasekéket.⁴⁵

39 MUKICSNÉ KOZÁR Mária 1984., 163—164.

40 ŠARF, Fanči 1985., 84.

41 uő. 1985., 46.

42 uő. 1988., 137—138.

43 uő. 1967., 44-45., 49.

44 BELLOSICS Bálint 1896., 256.

45 ŠARF, Fanči 1985., 52—53., 83.; Vö. VASVÁRMEGYE 1898., 420.; 1894. XII. tc. III., 1895. XLVII. tc.

Már az első világháború előtt működött Szombathelyen egy mezőgazdasági gépgyár, ahol vasekéket, kézi szecskavágókat és répavágókat, vetőgépeket, cséplőgépeket és hasonlókat gyártottak. Ezekből néhány a Murántúlra is került.

A második világháború alatt a magyarok hitellel támogatták a beton trágyatárolók építését a Murántúlon.⁴⁶

Pável Ágoston szerint a *rigászás* az 1940-es években a vasi szlovénnel szomszédos német falvakban már nem volt szokás. Az őrségi magyar falvakban „a vend területről terjedt el... Erre vall a fokozatos elterjedésre vonatkozó néhány... adaton kívül... az eljárással kapcsolatos nyelvi terminológia is, bár az átvett szakkifejezések között német eredetűek is akadnak, ami a határos német területek egykori kapcsolataira is rávilágít”.⁴⁷

Táplálkozás

Az Őrség és a Murántúl népi *táplálkozásáról* szinte párhuzamosan jelent meg két alapos tanulmány. *Kardos László* saját tapasztalata alapján tesz összehasonlítást a szomszédos szlovén táplálkozási kultúrával, mivel szlovén szakirodalomhoz nem tudott hozzájutni. *Vilko Novak* viszont már ismerte *Kardos* könyvét, és fel is használta 1947-ben megjelent munkájában. *Kardos* szerint „a közvetlen szomszédos területeken alig észrevehető átmenet van, s csak jóval beljebb mutatkoznak helyi jellegzetességek. Itt is nyilvánvaló, hogy a nemzetiségek primitívebb állapotot őriznek”.⁴⁸ Néhány — nagy valószínűséggel szlovén eredetű — elemre azért *Kardos* is felhívja a figyelmet. „Az őrségi és vend érintkező területen említették a következő, nyilván vend eredetű és gyakorlatú primitív *kásacsinálást*. A megfőtt és megszártított hajdinát egy nagy vékába öntötték, kis széken melléje ültek és mesztéláb ráhagtak a szemekre — taposták, dörzsölték a hajdinát, míg a haja el nem váltott a szemétől. Ha sok szem gyült össze, rázogatóással, széllel kicsapatták, kipallatták. Aztán ismét folytatták. Ami visszamaradt, kézzel válogatták ki.”⁴⁹

A *hajdina* Göcsejben, Őrségben és Hetésben valószínűleg szláv eredetű. A *babos káposzta* is szlovén eredetű, „mert az Őrséggel szomszédos szlovénségnek valósággal nemzeti eledele és a legáltalánosabban elterjedt” volt *Kardos* idejében.⁵⁰

„Igen érdekes módját közölték Szomorócon a *répasavanyításnak*. Nyilván vend jellegű módszer, mert ott ismerik leginkább. Gyümölcstörkőt (legjobb az almatörkő) terítenek el egy elkészített hordó alján. Most erre kerül egy sor nem gyalult, csak meghámozott répa, erre megint egy sor törkő, fölibe újra répa, legfelül végtére megint törköly.”⁵¹ *Kardos László* kutatásai alapján „Szalafőn például 1860 tájékán nem ismer-

46 ŠARF, Fanči 1988., 119., 122.

47 PAVEL Ágoston 1942., 141.

48 KARDOS László 1943., 263.

49 uő. 1943., 60.

50 uő. 1943., 54.

51 uő. 1943., 52.

ték az *olajcsinálást*. Másutt a szintén nem nagy múltú *pálinkafőzés* kezdetével egyidejűnek veszik. Mint mondják — akkoriban városról vették az olajat, vagy pedig a szomszédos Vendvidékre vitték át a tökmagot, és ott csinálták meg. (Ez utóbbi dátumát például az 1900-as időkre teszik.) De meg a mosti őrségi olajsajtoló módok sem mutatnak valami régies formát, bár feltételezhető olajfogyasztás egészen régi időkben is lehetett. A szomszédos Vendvidék olajkészítéséről annyit, hogy azt ott elterjedtebb és régibb műveletnek mondják.⁵²

Vilko Novak és *Gunda Béla* szerint a táplálkozásban nagyobb a szláv hatás a magyar kultúrában, mint fordítva. Így például a szlovénektől vették át a magyarok a kelet-európai konyhai kemencét és az abban való főzés módját, a kemenceszeker használatát. A szlovének a magyaroktól a paprikás, gulyás, pörkölt, rétes szavakkal az ételeket is átvették. Általában azonban — állapítja meg Novak — a szomszédságban élő szlovének és magyarok táplálkozása nagyon hasonló. *Ez a hasonlóság, azonosság a közös európai kultúrából fakad.*⁵³

A Szentgotthárd környéki szlovének közül sokan jártak magyarországi gazdaságokba idénymunkára, melynek hatása a táplálkozásban is érezhető a mai napig (gulyásleves, paprikáskrumpli, lecsó stb.).⁵⁴

A Murántúlon disznóöléskor a szlovének a disznót leforrázzák, a magyarok perzselik. 1980 óta néhány magyar családban is leforrázzák a leölt disznót. Ebédre a szlovének savanyított répát főznek, a magyarok savanyúkáposztát, főtt hússal.⁵⁵

Viselet

Az azonosság és a különbözőség a legszembetűnőbb a viseletben. *Kossits József* szerint „A’ viseletben leghiúbbak a... Felső Lendvai Uradalombéliek, mert ezek eljárván esztendőnként Magyarok közé aratni, kaszálni, ’s csépelni, ott pénzt keresnek, ’s magokat felczifrázzák felényire magyarosan, felényire pedig vandalusosan; úgy szinte a’ fejár személyek is kezdenek selyem lajbikat, gyölc s vagy pamuk szoknyákat ’s lepedőket, kendőket, keszkenőket viselni.” A „Magyar szomszédjok’ szokása szerint a’ Saal körül lakók rövid fejár ’s cziffra ujjas ködment, némellyek széles patkós csizmát, de általjában mindenütt sarut” hordanak. A „Rába mellékiek jobban magyarizálnak a viseletben”.⁵⁶ Szlovén nyelven 1846 körül megjelent illemtanában arra figyelmeztet, hogy a magyar ruha nem illik a szlovénekhez, ne hordják azokat. A „magyar cifra kabátok és kalapok drágák és az alázatos szlovén férfinak nem valók”.⁵⁷

Már a 16. századtól tiltották közigazgatási rendelkezések egyes öltözetek viselését.⁵⁸ Ennek okát *Lülük* a következőkben látja: „A Magyar tzifra szüröket nekünk

52 uő. 1943., 90.

53 NOVAK, Vilko 1962., 48.; GUNDA Béla 1942., 213.

54 MUKICSNÉ KOZÁR Mária 1984., 79.

55 ŠARF, Fanči 1988., 141.

56 KOSSITS József 1824., 201—203.

57 uő. 1846., 44.

58 Vö. MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON, I (1977.), 420.; MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON 4 (1981.), 16.

megtiltották viselni — minek parantsolják pedig nekünk a Magyar nyelvnek tanulását?... Mert bizonyosan illetlen dolog az: előbb magát más nemzet szokása szerint ruházni — mint sem annak a nyelvét beszélni tudni.”⁵⁹

Agustich Imre a vendéghívogató leírása során megemlíti, hogy „míg a stájerországiak a német befolyásnak engedtek, sok német szót véve át nyelvükbe s a beszédbé bizonyos ütemszerűséget használva, a Murán innen lakó vendek közt a magyar szellem tett hódítást... A vasmegyei vendek... Régi viseletüket elhagyták, mely szintén saját készítette vászonból állt. Haladnak a divattal, de ezúttal különösen a férfiak megmaradtak a magyar viseletnél”.⁶⁰

Gönczi Ferenc elsősorban a viseletben figyelt fel a kölcsönhatásra: „magyarok közé lévén ékelve, nagyon természetes, hogy viseletük s szokásaikban, valamint családi s társadalmi életükben is *sok közös vonás található*”. Egyes férfiak „viselete például egészen magyaros, sőt magyarosabb (különösen ünnepi ruhájuk) a szomszédbeli magyarokénál, másrészéé pedig inkább stajeros, tehát németes, némelyek ruházata fele magyar, fele német stb. (pantalló s magyar dolmány v. megfordítva)”.⁶¹

„Viseletük... vegyületét képezi — különösen a nőké — a magyar és német viseletnek. A férfiak viselete inkább magyaros... Télen... magyar nadrágot, hosszú felöltő alakú kabátot, gyér zsinórozással s rövid szárú csizmát hordanak. Vasár- s ünnepnapokon fekete posztóból varrt csinos szabású magyar v. német nadrágot (pantalló), s ugyanolyan színű v. halvány vörösen tarkázott rövid kabátot s hosszú szárú szabályos, apró ránczozatú csizmát viselnek, melynek szárán — némelyiknél különféle színű cérnákkal kivarrott — czifrázatok vannak.”⁶²

A szlovének tehát a divat szerint öltözködnek. A női és férfi viselet az „úri” öltözködéshez közelít. A férfiak télen „magyar” nadrágot hordanak. Tavasztól őszig magyar nagybirtokokon keresik kenyerüket. Innen eredhet a magyar hatás a viseletben.⁶³

Bellosits Bálint 1892-ben a magyarok és szlovének egyes viseletdarabjainak leírásával hasonlítja össze a két etnikumot.

„Tulajdonképpen a viselet az, ami a harmincz s egynehány községet a szomszéd magyaroktól elválasztja...” A *szlovén* „...nők, mint a szláv nők egyáltalában, fiatal korukban szépek. De a szépség üdesége nem tartós, gyorsan hervadnak. A divatos kapkodás majdnem minden évben más viseletet teremt. A régi ujjatlan zobon eltűnt, a pocilát elvetették a fiatalabb menyecskék...Hajukat rövidre nyírják az asszonyok is: férjhez menetelükkor levágják a leány haját. A rövid hajra piros fezalakú sipkát (pociu, pocilica) huznak.” A Lendva környéki magyar „nők viselete sajátosságos. Fejdíszük a patyolatból álló pacsá. Kétrétre hajtva teszik a fejre s három ujjnyi széles, keményre vasalt pánntal van a fejtetőn megerősítve. Az egész fejéket összehajtott piros színű selyemkendővel kötik le. Mind az asszony, mind a leány fehérszínű csipkés kendőt borít nyakára és mellére, derékon hátul összekötve. A téli prémes, sárga bőrös csipőig

59 LÚLIK István 1833., 183.

60 AGUSTICH Imre 1873., 276.

61 GÖNCZI Ferenc 1887/2., 1. és 1914. 10—11.

62 uő. 1887/4., 1. és 1914., 16.

63 uő. 1914., 16., 27—30, 36—37.

erő dolmány, melynek piros irhabőrét virágok, szívalakok díszítik, a széles fekete, pirossal bevarrt szélű kötény, az ezer szabályos ránczu fehér szoknya, a kitlin, ruházatok részei. Már a vendeknél említők a divatos utánszaladást: a magyaroknál csak egy-két év óta tapasztalható, hogy bámulatos gyorsasággal vetik el régi viseletük egyes darabjait. Rövid időn alig marad nyoma a réginek.”⁶⁴

Sinkovich 1898-ban Vasvármegye monográfiájában rövidített változatban szinte szóról szóra újraközlí *Bellosits* 1896-os monarchia monográfiájában megjelent írását a magyarországi szlovénekről. Azzal a kivétellel, hogy szerinte a szlovének „magyar-szabású öltönyt nem viselnek”.⁶⁵

Miroslav Kokolj 1932-ben azt tapasztalta, hogy a Murántúlon a szlovén nők már nem hordanak népviseletet, a férfiak még igen. A magyaroknál viszont fordított volt a helyzet. Az asszonyok öltöztek hagyományosan, míg a férfiaknak teljesen modernizálódott az öltözetük.⁶⁶

Györffy István is úgy gondolta, hogy „a Dunántúl jellegzetes fejfedője a déli szláv eredetű pacsá, amely összehajtogatott, fehér, kikeményített vászon vagy gyolcs fejkendő. Hogy a fejen jobban megálljon, a fejtetőn átvetett, keskenyre hajtogatott és az áll alatt megkötött kendővel szorították le. A múlt század elején még szélteré viselték, de ma már kiveszőfélben van, csak Göcsej és Hetés vidékén viselik még az öregasszonyok”.⁶⁷

A szlovén viseletbe a pannon elemek a városokon, a kereskedelmen és kisiparosokon keresztül, illetve a nagybirtokosok által kerültek. A magyar racka juh durva fehér, fekete vagy szürke szőrből (szőr=szűr) készült dolmányt (dolama) viseltek a murántúli szlovének is. Ez az anyag egyébként ismeretes az egész Balkánon. A Murántúlon a névvel együtt a következő viseletdarabokat vették át a magyaroktól: bekeč — bekecs, mentika — mente, kepenik — köpönyeg, cipele — cipő. A gyöngypárta (džundžparta) eljutott egészen Bela krajináig.⁶⁸ Az első világháború előtt a Murántúlon vásároltak lenkócot a magyarországi kereskedők.⁶⁹

A murántúli magyarok viselete némileg eltért a szlovénekétől. A régi viseletet tovább megőrizték, mint a szlovének.

Díszítőművészet

A murántúli szlovének díszítőművészetében magyar elemek találhatóak a szaruból készült tárgyakon, az ólomberakásos ostornyeleken és furulyákon. A szötteseken, hímzéseken magyar motívumok jelennek meg.⁷⁰ Magyar hatás érződik a faragott tárgyak technikájában és ornamentikájában az emberábrázolásos, figuratív és a stilizált

64 BELLOSICS Bálint 1892., 211—212.

65 SINKOVICH Elek 1898., 388.

66 KOKOLJ, Miroslav 1932., 3—4.

67 GYÖRFFY István 1933., 335.

68 NOVAK, Vilko 1962., 50—51.

69 ŠARF, Fanči 1985., 97., 100.

70 uő. 1988., 154.

motívumoknál (pl. tulipán, tölgyfalevél), valamint a lopótökök és az újabb kerámia díszítésénél.⁷¹

Niko Kuret 1967-ben publikált írásában olvashatjuk, hogy a Murántúlon a két világháború között terjedt el a hímes tojások karcolt technikája. Egy Domonkosfalvi (Domanjševci) magyar asztalos festett, politúrozott és *karcolt tojást*.⁷²

KÖLCSÖNHATÁS A FOLKLÓRBAN

A folklórban inkább a magyar elemek hatottak a szlovén kultúrára, mint fordítva. „A magyar elemek a szlávságnál emberekhez és társadalomhoz kapcsolódó dinamikus elemek” — írja *Gunda Béla*.⁷³

Zene, tánc, népköltészet

A múlt század végén *Bellosics Bálint* tapasztalta, hogy „a magyarországi nemzetiségek közül ritka ismeri úgy a magyar népdalokat, mint a vend. Az arató goricsánec a magyar vidékekről, a zalai vend, kinek szülője mesgyés a magyaréval, hamar eltanulja attól a nótát vagy versével együtt, vagy maga költ a dallamhoz szöveget”. Ezt *Josip Dravec* adatközlői is megerősítették, amikor az 1950-es években a Murántúlon népdalokat gyűjtött. A vidék legkorábban ismert dalai a 18. századból valók. Ezek német vagy magyar egyházi énekek fordításai. *Štefan Sijartó* (1765—1833) halotti búcsúztató énekeit tartalmazó könyvében a magyar és német fordítások mellett már hazai, murántúli énekek is találhatók. *Dravec* népdalgyűjteményében több magyar dallamra írt szlovén dal van (pl. 13/233 sz. *Ne ouri, ne sejaj...* című, melyet az *Udvarom, udvarom...* dallamára énekelnek a vasi szlovének is).⁷⁴

Fanči Šarf az 1980-as években is a Murántúl goričkói részén találkozott magyar népdalokkal.⁷⁵ *Gönczi* szerint a Lendva környéki szlovének a csárdást nem ismerik.⁷⁶ *Bellosics* viszont azt írja, hogy a Vas és Zala megyei szlovének „szeretik a csárdást is”.⁷⁷ *Vakarcs Kálmán* kismonográfiáiban megjegyzi, hogy a vasi szlovén „a magyar táncot és dalt is könnyen eltanulja”.⁷⁸

A népdalszövegek aktualizálását, lefordítását később is felfedezhetjük. Bár *Julijan Strajnar* szlovén népzenekutató szerint a magyarországi szlovéneknél ritkák azok a

71 NOVAK, Vilko 1962., 52.

72 KURET, Niko 1967., 161.

73 GUNDA Béla 1942., 285.

74 BELLOSICS Bálint 1896., 261.; Vö. BÁTKY Zsigmond 1990. (1905.), 227.; DRAVEC, Josip 1957., XIX. és 7.

75 ŠARF, Fanči 1985., 113.

76 GÖNCZI Ferenc 1887/16., 1. és 1914., 40.

77 BELLOSICS Bálint 1896., 261.

78 VAKARCS Kálmán 1935., 14. és 1939., 71.

népdalok, melyek a szomszéd népek népköltészetének hatását tükröznék. (Pl. „Če bi jas bejla fčejlica — Ha én méhecske lehetnék c. szerelmi dal dallamát Huszka Jenő Bob herceg című operettjéből kölcsönözték: Londonban sej...”) ⁷⁹

Mátyás király számtalan történet hőse a szlovéneknél, horvátoknál, szerbeknél, magyaroknál, románoknál, cseheknél és szlovákoknál. A szlovének csak Mátyás nevét vették át, és tőle teljesen idegen motívumokkal ruházták fel. A magyarokkal együtt, és a szomszédágukban élő murántúli szlovéneknél a Mátyás királyról szóló történetek valójában a magyar történetek fordításai. ⁸⁰

Szentgotthárd környéki szlovén *népmeseegyűjtemény* 1984-ben jelent meg először. Ebben, többé-kevésbé sikeres, fonetikus lejegyzésben olvashatjuk a meséket, melyeket 1990-ben lefordítottak szlovén irodalmi nyelvre és magyarra is. ⁸¹

A vasi szlovén népmesékre legnagyobb hatással a magyar népmesék voltak. Tartalmukkal és az elbeszélés módjával is. Így például a befejező „még ma is élnek, ha meg nem haltak” formulát szó szerint átvették.

Kuntár Lajos két vasi népmeseegyűjteményével összevetve a meséket, „A furfangos tilinkó” címűben találunk két hasonló mesét. A magyar „Árgyilus királyfi” és a szlovén „A király körtefája” című mese addig a részig hasonló, amíg a legkisebb királyfi el nem indul a tündér keresésére. Az *Életvíze* (BN 551) típushoz tartozó magyar „Az öreg király három fia” című mese és a szlovén „A király, akinek egyik szeme sír, a másik meg nevet” című mese viszont csak egyes motívumokban tér el. ⁸²

Néphit és népszokás

Róheim Géza kijelenti, hogy „a magyar néphit szláv néphit”, illetve „a magyar néphit és népszokás túlnyomó nagy részét csak egy jelzővel illelhetjük: *európai* ... A magyar néphit csupán része egy egyetemes egésznek, amelyet európai néphitnek nevezhetünk és amely *az itt lakó népek szellemi kölcsönhatásának eredője* ... Teljesen egybevágnak a magyarral a szomszédos népek szokásai, annyira, hogy a nyelvhatároknak alig tulajdoníthatunk fontosságot a szokások elterjedésében. ⁸³

Tanulmányában keleti szláv, szerb, cseh és szlovák hatást mutatott ki a magyar néphitben és szokásokban. Szlovén hatásra ritkán hivatkozik, a Rába és Mura között élő szlovénekre pedig egyáltalán nem. (Az általa vendeknek nevezett etnikum a lausitzi szorbokkal azonos).

„A szomszédos népek közül úgy látszik a horvátok és a szlovének azok, akik legelőször, mégpedig a kereszténység átvételének idején hatottak a magyar néphitre” — állapítja meg *Melich* nyelvészeti kutatásaira hivatkozva.

79 M. KOZÁR Mária 1984., 409. és 406—407.

80 MATIČETOV, Milko 1958., 4., 129.; NOVAK, Vilko 1967. KRIZA Ildikó 1984., 111—114.

81 KRAJCZÁR Károly 1984., 1990.

82 Vö. KUNTÁR Lajos 1955., 23—30. és KRAJCZÁR Károly 1990., 54—60.

83 RÓHEIM Géza 1990. (1925.), 334—335., 58., 249.

A magyar táltos égbeli küzdelmének motívumát megtaláljuk a szlovéneknél is. Szt. Iván éjszakáján vívják a boszorkányok harcukat a „krstniki”-kkel (megkereszteltekkel). Tuskókkal támadnak azokra, akik védik a világot támadásaik ellen.

A szlovén sámánok felvették a keresztséget, de az új név (krstniki) védelme alatt folytatták ősi küzdelmüket a boszorkányok ellen. A magyar regőshöz hasonlóan vallják: „nem vagyunk mi ördögök, sámánok, hanem Szt. István szolgálai.”⁸⁴

A halotti szertartás egyik mozzanatának két variációja ismeretes Európában. Amikor a koporsót kiviszik a házból, érintik vele a küszöböt. Vagy azért, hogy a halott ne térjen vissza, vagy hogy még egyszer, utoljára vegyen búcsút hozzátartozóitól. Ezt a szokást a szlovén Stájerországban is ismerték. *Roheim* azzal magyarázza, hogy a házból kijövő test úgy érinti a küszöböt, mint a szülésnél az anyától elszakadó gyermek. „A női test küszöbén kezdődött a tudatos élet, a küszöb jelzi tehát az árnyékélet határát. A küszöbről felemelve megszületik a halott, hogy újból élhessen odaát.” A magyarság halotti szokásai a szomszédos népekkel szoros közösségben fejlődtek ki.⁸⁵

Az *emberi élet fordulóihoz* fűződő szokások közül a házassággal és halállal kapcsolatosaknál találtak a kutatók kölcsönhatást.

Gönczi szerint a vendégdívogató vőfély nevét (pozovič) és öltözetét a szlovénektől kölcsönözte.⁸⁶ A vendégdívogatás szokása a szlovéneknél nagyobb jelentőségű, mint a magyaroknál. Göcsejben átvették a kalap és a bot díszítését, a kulacsot, a sündisznóbőrös szekercét, valamint azt, hogy a meghívottakat megvendégeli a dívogató.⁸⁷ A szlovén vőfélykönyv viszont magyar szövegek fordítását is tartalmazza. Első kiadása 1807-ben látott napvilágot. Egy vagy több kéziratos vagy nyomtatott magyar vőfélykönyv alapján készült (Novak).⁸⁸

Volly István Vőfélykönyvével (1947) összehasonlítva a következő fordításokat találtam:

*Borköszöntő*⁸⁹

*Szív-vidámításra Isten a bort adta,
Amint a zsoltsárban Szent Dávid mondotta.
Azért jó gazdánk a hördőjét kifúrta,
Tele üveg borát ide fel is hozta.*

*Azért jó uraim, a borból igyanak,
E kis multságban vígan mulassanak,
Mozgásban legyenek, el ne aludjanak,
De a vőfélynek is egy kis bort adjanak.*

Gda sze druiga hrána gori prineszė

*Na veszelje szercá Bóg je vino szivóro,
Kak je szvétí Dávid v Zsoltsári popiszo
Záto je Goszpodár lagev zvrtaí dáó,
Pun kamenec vina na szto prineszti dáó.*

*Záto z-toga vina, dobro sze napite,
Na tom gosztiivanyi dobre voule bojdte,
Kamenec naklonte, ino ne zaszpite,
Ali z-toga vina mi tüdi podájte.*

(Pusztafalu)

84 RÓHEIM Géza 23. és MELICH János 1903—1905.

85 uő. 165—166., 196.

86 GÖNCZI Ferenc 1914., 332.

87 BAŠ. Angelos 1967., 139.

88 NOVAK, Vilko 1976., 66.

89 VOLLY István 1947., 13. és SZTARESINSZTVO 1909., 26.

*Menyasszony búcsúztató*⁹⁰

*Vajda, hegedűnek álljon meg zengése.
Sarkantyúnak pedig szűnjék meg pengése.*

Szlobod snehé

*Vajda, tvoje goszli naj malo hejnyajo,
Ni vase osztrógví, pleszci, ne cinkajo!*
(Bodroghalász)

*Káposzta-köszöntő*⁹¹

*A királyoknak is vagyon nagy kedvére.
Áldott, ahol terem ennek a gyökere.*

Gda sze zelje gori prineszé

*Escse ino královje paszko májo na nyé,
Blázsena je zemla, gde je tó korenýé.*
(Bodroghalász)

A vőfélykönyvben 16 ének szövegét olvashatjuk. Egyes énekek alatt megjelölték, melyik magyar dal nótájára kell énekelni: Jaj, zgübo zseno (Meghalt feleség), Betézsna divojka (Lányok fonják a lenszösztet), Szprévod lube (Jaj, beh szépen harangoznak), Brodár i Deklicska (Az Alföldön halász legény vagyok én), Mládi vojnik (Édesanyám, ne járj sírva), Zsnjec (Csak azért szeretem). Lehet, hogy ezek fordításai? Erre ma még nem tudjuk a választ.

Josip Dravec az 1950-es években a Murántúlon 15 éneknek lejegyezte a dallamát. Véleménye szerint a magyar dalok nótájára való hivatkozás két lehetőséget feltételez: vagy magyarból fordították a szövegeket is, vagy a könyv ismeretlen szerzője írta a szövegeket magyar dallamra. Bár ezek a dallamok — egy-két kivételtől eltekintve — Dravec szerint nem mutatnak magyar jellegzetességet.⁹²

Helena Ložar-Podlogar 1970-ben tanulmányozta a vasi szlovén lakodalmi szokásokat. Ezek különlegességét abban találta, hogy egyes elemek őszláv eredetűek, mások a kaj-horvát és magyar szomszédoktól valók (pl. álmenyasszony, menyasszonytánc közben ellopják a menyasszonyt).⁹³

A vasi szlovének temetkezési szokásaiban is találunk néhány magyar elemet. A temető elnevezése (cintor) a magyar cinterem (cimiterium — görögül „leteszem pihenni”) szóból származik. A sírok az 1960-as évekig többnyire szlovén, kisebb arányban német és magyar feliratúak. A kősíremlékek többsége ma már magyar nyelvű. A néhány előforduló sírvers is.⁹⁴

Kossits 1846-ban a *jelesnapi szokások* közül a *Gergely-járást* említi, mint magyar eredetűt. „Szt. Gergely pápa névnapja körül két jobb tanuló iskolás fiú házról házra járt. Énekeltek és ajándékokat gyűjtöttek a tanító részére. A főszolgabíró azonban megtiltotta a Gergely-járást, ajándékok, ételek ajándékozását.”⁹⁵ A mellékletben „Stara Gregoracija” címmel a gyerekek által énekelt dalt is közli, melyet egy tanító vagy

90 VOLLY István 1947., 36. és i. m. 1909., 31.

91 uő. 1947., 47. és i. m. 1909., 29.

92 DRAVEC, Josip 1957., X., XI.

93 LOŽAR-PODLOGAR, Helena 1973., 121.; M. KOZÁR Mária 1989., 166.

94 M. KOZÁR Mária 1990., 375., 386—87.

95 KOSSITS József 1846., 20.

pap fordított le magyarból murántúli szlovénre. A Gergely-járás az egész magyar nyelvterületen elterjedt szokás volt. A Murántúlon a magyar tanítók terjesztették el, de mivel a gyerekeket alkohollal is kínálták, a szokást betiltották.⁹⁶ A magyar lakosságú Göntérházán (Genterovci) viszont a mai napig gyakorolják. *Dušan Rešek* 1979-ben, *Fanči Šarf* 1988-ban említi is könyvében.⁹⁷

Szaját gyűjtésből való néhány — a májusfaállítással kapcsolatos — adat a murántúli szlovének és magyarok együttéléséről. *Kot* faluban 1919-ben magyar katonák állították az első májusfát, a Király-kocsmá előtt, a kápolnával szemben. A kocsmában volt akkor a kaszárnya. Ennek az első májusfának az emlékére állítottak aztán minden évben májusfát *Kotban* a kápolna elé. 1920-ban, amikor a Murántúlról Jugoszláviához került, a májusfaállítást a magyar községekben megtiltották. Ezért a májusfára a következő táblát szegeztek: „Szűz Mária, május királynéja, tiszteletére”. A földreform után a murántúli magyarok és szlovének között ellentét alakult ki, mivel a magyarok nem kaptak földet. Ezért ezekben az időkben a magyarok minden alkalmat megragadtak arra, hogy kifejezzék magyar nemzetiségüket. Ennek egyik eszköze a májusfa állítása volt, melyet a magyar nemzeti zászló színeit jelképező papírszalagokkal díszítettek. 1945 után már szabadon állíthattak maguknak májusfát a murántúli magyarok is. A szokás egyébként a hetvenes évek végén kihalt, mivel a fiatalok külföldön vagy Jugoszlávia más vidékein dolgoznak.⁹⁸

A vasi szlovéneknél bevonulás előtt a *rekruták* családi körben vagy a kocsmában rendezett bálon mulattak. A második világháború előtt nemzetiszínű szalagot hordtak a kalapjukon, később a gomblyukukban. Akik nem feleltek meg a sorozáson, nem hordhattak nemzetiszínű szalagot (Permise), vagy pedig fekete szalagot kellett viselniük (Orfalu). A szalagokat bevonulásukig hordták a legények.⁹⁹

A *betlehemezésnek* Magyarországon ismert formáját a szlovén nyelvterületen csak két helyen jegyezték fel. A 19. század végén a Ljubljánától északra fekvő Trzičben és a Szentgotthárd környéki szlovéneknél. Az első helyre német, az utóbbira magyar közvetítéssel került.¹⁰⁰ A betlehemezés Közép- és Kelet-Európa egy részén interetnikus jelenség. Az alpesi betlehemes játék azonban nem vetekedhet a szlovák és magyar játék gazdagságával.¹⁰¹ A vasi szlovéneknél az 1970-es évekig mind a hét faluban betlehemeztek, de magyarul. Ma már csak Apátistvánfalván. Felsőszölnökön 1960 és 1980 között is már csak magyarul betlehemeztek, azelőtt magyarul és szlovénül. A házba lépéskor szlovénül köszöntek: „Valen bojdí Jezoš Kristoš! Sloboudno gé betlehemeznivati?” (Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad betlehemezni?) „Sloboudno”.

96 NOVAK, Vilko 1949., 108.

97 REŠEK, Dušan 1979., 70.; ŠARF, Fanči 1988., 149.

98 M. KOZÁR Mária 1988., 194.

99 MUKICSNÉ KOZÁR Mária 1984., 188.

100 KURET, Niko 1989., 347–349.

101 KURET, Niko 1986., 210.

(Szabad.) Majd elénekelték két versszakot a „Mennyből az angyalból”, ami az utolsó három sort kivéve fordítás:

<i>Z néba je prišeu doli k vam angeu, pastirje, pastirje. V Betlehem naj bi šli ino vidli dejtece, dejtece.</i>	<i>Mennyből az angyal lejött hozzátok, pásztorok, pásztorok. Hogy Betlehembe sietve menvén lássátok, lássátok.</i>
---	--

<i>Tan poulek njega je mati njegva Marija, Marija, Gor na slamici tam je dejtece Jezušek, Jezušek.</i>	<i>Mellette vagyon az édesanyja Mária, Mária. (Ott fenn a szalmán ott van a gyermek Jézuska, Jézuska.)</i>
--	--

Ezután magyarul kérték az ajándékot: „Kérünk, kérünk egy pár krajcárt. Jézuskának nincs bocskora (bundája), fázik, fázik a szegény!” Végül ismét elénekelték szlovénül a „Mennyből az angyalt” vagy magyarul a „Pásztorok, keljünk fel” című éneket és szlovénül köszöntek el: „Boug plati! Vasele svetke van žalejmo! Valen bojdi Jezoš Kristoš!” (Isten fizesse meg! Kellemes ünnepeket kívánunk! Dicsértessék a Jézus Krisztus!)¹⁰²

Összefoglalás

Szlovén—magyar kölcsönhatás elsősorban az *anyag*i kultúrában figyelhető meg. Szinte azonos arányban.

Szlovén hatás: a szeres település, fecskerakásos építkezés, kástu, hasáb alakú konyhai főzőkemence, hajdiván; hajdina, gabona betakarítása, lentermesztés; rigászás; hajdina- és répaételek, tökmagolaj, pálinka; pacsa.

Magyar hatás: kerített ház, tulipános és ácsolt láda, gémeskút, cséplőgépek, vetőmagimport, aratókasza, aratókoszorú; gulyás, paprikás; férfi és női viseletdarabok; díszítőművészeti elemek.

A *folklórban* szinte csak a *szlovének* vettek át magyar elemeket: népdalok, táncok, Mátyás király alakja, vőfélyversek, Gergely-járás, betlehemezés. A *magyarok* a vőfély nevét és öltözetét vették át.

A *magyarok* a *szlovénektől* legtöbbit a földművelés és állattenyésztés, a *szlovének* a *magyaroiktól* elsősorban a viselet köréből vettek át.

102 Gyűjtötte: MUKICSNÉ KOZÁR Mária 1976.; megjelent: KURET, Niko 1986., 25—26.; KURET, Niko 1989., 349—350.

Szlovén hatás szinte csak az anyagi kultúrában érte a magyarságot, elsősorban a honfoglalás idején, ami a 20. század elejéig egyre csökkent.

A magyaroktól főként viseletdarabokat és néhány folklórelemet vettek át a szlovének.

Az egymásrahatás kezdettől fogva kölcsönös volt, bár az első időkben a szlovéneké volt az erősebb. A közvetlenül szomszédos szlovén és magyar területeken alig észrevehető átmenet van, s csak beljebb mutatkoznak helyi jellegzetességek. A kulturális elemeket nem elsősorban a különböző nemzetiségű lakosságnak tulajdoníthatjuk. Ne azt kutassuk, ki kitől, mit vett át! A földrajzi környezet az elsődlegesen meghatározó elem az anyagi kultúra kialakulásánál. Példaként említhető a Mura és Rába közötti terület háztípusa. Ez a szlovének szerint a keleti szlovén típushoz, a magyarok szerint a nyugati magyar típushoz sorolható. Pedig egyszerűen pannon típusnak nevezhetnénk. Az egymás szomszédságában élő magyarok és szlovének kultúrájának hasonlósága, azonossága a közös európai kultúrából fakad.

IRODALOM

AGUSTICH Imre

1873 Vend vendéghívogató. Vasárnap újság, 23. sz., 276.

BALASSA Iván—ORTUTAY Gyula

1979 Magyar néprajz. Budapest.

BARABÁS Jenő

1983 A Vas megyei szer-szeg végződésű földrajzi nevek települési tanulságairól. Vasi Szemle, 2. sz. 246—249.

BAŠ, Angelos

1967 Prekmurski pozvačin. Etnografija Pomurja, 1., 119—142. Murska Sobota

BÁLINT Béla

1947 Vend néprajzi kutatások. Ethnographia—Népélet, LVIII., 186—190. Budapest.

BÁTKY Zsigmond

1933 Építkezés. Magyarság néprajza, I., 124—245. Budapest.

1990 Vendek. Magyarország néprajza, 60—61. Budapest.

(1905)

BELLOSICS Bálint

1892 Alsó-Lendva és vidéke. Turisták Lapja, IV., 199—213. Budapest.

1896 A zala- és váms megyei vendek. Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képeken, XIII., 251—262. Bécs.

BITNITZ Lajos

1819 A Vass és Szala Vármegyei Tótokról. Tudományos Gyűjtemény, III., 59—74. Pest.

CSABA József

1977 Gyűjtőúton a Vendvidéken. Vasi Honismereti Közlemények, 1. Szombathely.

DÖMÖTÖR Sándor

1960 Őrség. Szombathely.

- DRAVEC, Josip**
1957 Glasbena folklor Prekmurja. Ljubljana.
- GAZDA Anikó**
1967 Vas megye szlovének lakta településeinek települési és építészeti sajátosságai. Műemlékvédelem, XI. 21—30. Budapest.
- GÖNCZI Ferenc**
1887 A zalamegyei vendek. Muraköz IV. 1—28. Čakovec.
1914 A zalamegyei vendek. Kaposvár.
- GUNDA Béla**
1942 Magyar—szláv néprajzi kapcsolatok. A magyarság és a szlávok, 205—226.
- GYÖRFFY István**
1933 Viselet. Magyarság néprajza, I., 381—435. Budapest.
- JANKÓ János**
1898 Vend ház. Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. Történelmi kiállítás — Néprajz. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota, 5., 926—929. Budapest.
- KARDOS László**
1943 Az Őrség népi táplálkozása. Budapest.
- KOKOLJ Miroslav**
1932 Znaki prekmurskega tkaničanja. Časopis za zgodovino in narodopisje, XXVII., 197—205. Maribor.
- KOSSITS József**
1824 A' Magyar Országi Vendus-Tótokról. Kedveskedő. 145—248. Bécs.
- (CSAPLOVICS János)
1828 A' Magyar országi Vendus Tótokról. Tudományos Gyűjtemény, V., 3—50. Pest.
- KOSSITS József**
1846 Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov. Körmend. (A művelt szlovén férfi és nő a Mura és Rába között).
- KOZÁR Mária, Mukicsné**
1984 Slovensko Porabje—Szlovénvidék. Ljubljana—Szombathely.
1984 A folklórhagyomány alakulásának tendenciái a magyarországi szlovének körében. Folklór és Tradíció, Budapest. 401—409.
1986 Prvomajske šege prekmurskih Madžarov in porabskih Slovencev. Nemzetközi szlavisztikai napok, III. Szombathely, 193—196. (A murántúli magyarok és a vasi szlovének május elsejei szokásai.)
1988 Felsőszölnök—Gornji Senik. Szombathely—Ljubljana.
1989 Holtomiglan-holtáiglan. Vasi Szemle, 2. 165—172. Szombathely.
1990 Vasi szlovén temetők. Vasi Szemle, 3., 375—388. Szombathely.
1991 „Zaj lepau pride ono, ka mergemo, pa nede nas več?” (Slovenci v Taranyu). Zbornik soboškega muzeja, 101—110. Murska Sobota. („Most pedig szépen meghalunk, és nem leszünk többé? Taranyi szlovének.)
- KRAJCAR, Karel**
1984 Slovenske pravljice iz Porabja. Budimpešta.
1990 Rába menti szlovén népmesék — Slovenske pravljice iz Porabja. Budapest—Murska Sobota.

KRIZA Ildikó

- 1984 Hunyadi és Mátyás énekek a magyar és délszláv folklórban. Folklór és tradíció. I. Budapest. 106—122.

KUNTÁR Lajos

- 1955 A furfangos Tilinkó. Szombathely.

KURET, Niko

- 1967 Reménke, remeníce. Etnografija Pomurja. 1., 159—172. Murska Sobota.
1986 Slovenska koledniška dramatika. Ljubljana.
1989 Praznično leto Slovencev, 1—2. Ljubljana.

LOŽAR-PODLOGAR, Helena

- 1973 Ženitovanjske šege v Prekmurju s posebnim ozirom na Porabje. Traditiones, 2., 121—146. Ljubljana.

LÜLIK István

- 1833 Ta velke ABC ali Solszka-Vcsenyá v-zgovarjanyi vu Plemenitom Vas vármegyövi sztojécsim Szlovenom na vöraszirjavanye vogrszkoga jezika zgotovljena po Lülik Stevani. — A' nagy ABC vagy Oskolai-oktatások beszélgetésben. A' Tekintetes Nemes Vas Vármegyében létező Vendusok számára magyar nyelv kiterjesztése végett készítette Lülik István.

MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON

- 1977 Cifraszűr, 1., A—E. Budapest.
1981 Népviselet, 4., N—Szé. Budapest.
1982 Szlovének, 5., Sz—Zs. Budapest.

MAGYAROK ÉS SZLOVÉNEK

- 1987 Budapest—Ljubljana.

MATIČETOV, Milko

- 1958 Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskavanj. Razprave SAZU, IV., 103—156. Ljubljana. (Mátyás király az új szlovén anyag és kutatás tükrében.)

MELICH János

- 1903–1905 Szláv jövevényszavaink, I., 1—2. Budapest.

NOVAK, Vilko

- 1948 Etnografski značaj slovenskega Porabja. Slovenski etnograf, I., 90—106. Ljubljana. (A Szlovénvidék néprajzi sajátosságai.)
1949 Gradivo Jožefa Košiča za etnografijo Prekmurja. Slovenski etnograf, II., 100–110. Ljubljana. (Kossits József murántúli néprajzi adatai.)
1962 Etnološki stiki Madžarov s Slovenci in Hrvati. Etnološki pregled, 4., 45—54. Beograd. (A magyarok néprajzi kapcsolatai a szlovénekkel és a horvátokkal.)
1967 Slovenske ljudske pesmi. Szlovén népdalok. Murska Sobota.
1976 Izbor prekmurskega slovstva. Ljubljana.

PAVEL Ágoston

- 1942 Rigászás a Vendvidéken és az Őrségben. Néprajzi Értesítő, 141—163. Budapest.
1947 Magyarok és szlovének. Magyarország és Kelet-Európa. A magyarság kapcsolatai a szomszéd népekkel, 156—168. Budapest.

REŠEK, Dušan

- 1979 Šege in verovanja ob Muri in Rabi. Murska Sobota. (Népszokás és néphit a Mura és Rába mentén.)

- RÓHEIM Géza**
 1990 Magyar néphit és népszokások. Szeged.
 (1925)
- ŠARF, Fanči**
 1967 Žetev in mlatev v Prekmurju. Etnografija Pomurja, I., 43—66. Murska Sobota.
 (Aratás és cséplés a Murántúlon.)
 1985 Občina Murska Sobota. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja.
 Ljubljana.
 1988 Občina Lendava. ETSEO. Ljubljana.
- SINKOVICH Elek**
 1898 Vendek. Vasvármegye. Magyarország vármegyéi és városai, 387—392. Budapest.
- SZENTMIHÁLYI Imre**
 1977 Hetés és Lendvavidék néprajzi sajátosságai. Zalai gyűjtemény, 7. Zalaegerszeg.
- SZTARESINSZTVO I ZVACSINSZTVO**
 1909 Szentgotthárd.
- TRSRENJAK, Anton**
 1883 Slovenci na Ogrskem. (NUK v Ljubljani Rokopisni oddelek, stari fond, 193., 117. s.) (Szlovének Magyarországon — kézirat)
- VOLLY István**
 1947 Vőfélykönyv. Budapest.
- VAKARCS Kálmán**
 1935 Szentgotthárd és környékének ismertetése. Szombathely.
 1939 A Szentgotthárd-muraszombati járás ismertetése. Szombathely.
- VASVÁRMEGYE**
 1898 Magyarország vármegyéi és városai, 421—423. Budapest.

Interactions

(Abstract)

Exchanging cultural values and goods among peoples living in one and the same historical and geographical environment is quite a natural phenomenon. Interrelations among Hungarians, Slovenes and Croatians can be located partly to Pannonia proper, partly to some intermediary territories bordering the individual ethnic groups (such minor regions as Órség, Göcsej, Hetés in Somogy and Zala, counties or as Ormánság in Baranya county).

In their studies, investigators of these borderline territories used to touch upon the interaction between the respective folklore and folkways of Slovenes and Hungarians. Some of them seem worthy to be dealt with in order to call the attention to this particular problem.

Hungarian elements in the material culture of Slovenes include: fenced house, timbered chest painted with tulips, sweep-pole well, thresher, import of sowing-seeds, scythe, harvest doll, goulash, dishes stewed with paprika, various pieces of men's and women's wear, decorative art.

In the field of folklore, almost exclusively the Slovenes took over Hungarian elements such as folk-songs, folk-dances, the figure of King Matthias Corvinus, bridesman's verses, bridesman's garment, St. Gregory's day rites, Nativity plays. The Hungarians took over only the Slovene word for bridesman (*vőfély*) and the bridesman's ceremonial garment.

The effect these two peoples produced one another was mutual from the outset, although initially that of the Slovenes had been stronger. However, cultural elements cannot be attributed primarily to a population of mixed nationalities. The problem of who and from whom has taken over a certain thing should not be investigated. It is geographical environment that really counts in the development of a culture. To be cited as an example may be the house-type in area lying between the Rába and Mura rivers. While the Slovenes tend to classify this house pattern as being of the Eastern-Slovene type, the Hungarians regard it as a West-Hungarian type, in fact, it can be simply termed as the Pannonian type. Essentially, the similarities or even the identity of the respective culture of Hungarians and Slovenes living in one another's neighbourhood originate in the common European culture.

Medsebojni vplivi

(Rezime)

Pri ljudeh, ki živijo v istem geografskem in zgodovinskem okolju, je naravni pojav medsebojno prevzemanje kulturnih dobrin in vrednot. Prizorišče stikov med Madžari in Slovenci ter Hrvati je delno sama Panonija, delno pa obmejno prehodno ozemlje (Órség, Göcsej, Hetés, županija Somogy, Zala in v Baranyi pokrajina Ormánság).

Raziskovalci obmejnih pokrajin opozarjajo tudi na medsebojno prevzemanje kulturnih elementov v slovenski oziroma madžarski ljudski kulturi. Pričujoči prispevek poskuša podati pregled nad to literaturo.

Medsebojno prevzemanje je opazno predvsem v materialni kulturi. In sicer skoraj v istem razmerju. Slovenski vplivi na Madžare: naselbinska oblika „szer“, gradnja butanic, kašča, ognjišče, „locné“; ajda, način žetve, pridelovanje lanu; lov na brinjevke; jedi iz ajde in repe, bučno olje, žganje; peca.

Madžarski elementi v slovenski materialni kulturi: domovi, zaprti od štirih strani, tesana skrinja in skrinja s tulipani, panonski vodnjak, mlatilnice, uvoz semena, žetvena kosa, dožnjek; golaž, paprikaš; kosi ženske in moške noše; elementi ornamentike v ljudski umetnosti.

V folklori so v glavnem Slovenci prevzemali madžarske elemente: ljudske pesmi, ples, lik kralja Matjaža, svatbene pesmi, koledovanje ob Gregorjevem in ob Božiču. Madžari so od Slovencev sposodili ime in nošo pozvačina.

Medsebojni vpliv je bil od začetka vzajemen, čeprav je bil v začetku slovenski večji. Vendar kulturni elementi niso predvsem last prebivalcev različnih narodnosti. Naš cilj ni to, da raziskujemo, kaj je kdo od koga prevzel! Pri izoblikovanju kulture ima odločilni pomen zemljepisno okolje. Lep primer za to je hišni tip, ki je značilen za območje med Muro in Rabo. Po mnenju slovenskih etnologov spada le-ta k vzhodnemu tipu slovenskih hiš, po mnenju madžarskih etnologov pa k zahodnemu tipu madžarskih hiš. Čisto enostavno bi jo lahko imeli za — panonsko hišo. Podobnost, istovetnost kulture dveh sosednih narodov, Madžarov in Slovencev, najbrž izvira iz skupne evropske kulture.

Kót, a legkisebb szlovéniai magyar falu¹

Bevezető

Kótot, a Murához tapadt falut, a rangosabb térképeken meg sem jelölik, hiszen 43 házával a folyó holtágai között a legkisebb település a lendvai „községben”.²

Közigazgatásilag Lendvához tartozik, a „község” székhelyétől hét kilométerre, tíz percnyi járásra a postaúttól, sík területen fekszik a magyar Gyertyános, Kapca, a szlovén Hotiza és a horvát Marof és Žabnjek szomszédságában.

A természet alkotta holtágak, a folyó és patakok háromszögében húzódik meg a falu, amelynek neve szláv eredetű és lényegében szöget jelent. Három határát az egykori Nagy-Mura, ma már csak holtág, a Kis-Mura és a Tó (egykor holtág, ma mocsár), valamint a Kapca felé nyíló mezőség képezi.

A „községi” székhelytől legtávolabb eső településen, bár a tágabb Hetéshez tartozik, mindig érezhető volt a szláv népek közvetlen szomszédságának hatása. Magyar létükre, éppen a szóban forgó közelség miatt, lakosai egészen a hatvanas évekig inkább a hotizai szlovén és a szentmártoni horvát istentiszteletet látogatták, és csak az utóbbi harminc év során tértek vissza a lendvai plébániához.

A vadregényes tájban meghúzódó katolikus település környezete még érintetlen: a vizeket nem szabályozták, partifecske, kócsag, vízcinege, vidra, keszeg, sügér, csuka, tavirózsza, nád otthonát nem dülta fel az ember a civilizáció nevében. A Szerelem-sziget vadkendere, éjszaka titokzatos fényben fürdő fűzfái megragadták a természet embereinek, főleg pedig a filmforgatóknak, a művészeknek az érdeklődését, s Miško Kranjec, a vidék szülötte regényeinek nyomán készült filmeknek háromszor kölcsönözte arcukat.

A vidék éghajlata subpannon, élővilágára jelentős hatást gyakorol a Mura folyó. Az aszály a megfelelő talajvíz miatt ismeretlen, a múltban, amíg Muraközben nem szabályozták a folyót, az árvíz okozott gondot.

A fő szélirányok: észak és dél. A havat elvivő déli szelet óa-szélnek nevezték és a nyári zivatarokat is a muraközi szél hozza a falu határára.

1 A tanulmány átdolgozott, rövidített változat. Tágabb összefüggéseket is feltáró eredetijét lásd: Varga Sándor—Pivar Ella: *Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete*. Lendava, 1979. (A történeti múlt idézése. 121—159.)

2 Község = szlovén közigazgatási egység, megfelel a járásnak.

1. A falu határának a Mura holt ágai romantikus képet kölcsönöznek

Az évszakok kiegyensúlyozottak. A tél november végén, december elején köszönt be, az utóbbi időben egyre vékonyabb takaróval. Legutoljára 1962-ben fagyott be a Mura, s csak a falu öregeinek meséiből tudják a fiatalok, milyenek voltak a jégzajlások. A leghidegebb hónap általában a január, február végén már eltűnik a hótakaró, a tavaszi munkálatok pedig József nap után veszik kezdetüket, az aratás július első felében, az őszi vetés pedig szeptember végén.

A falu határában nagyobb összefüggő erdők nincsenek, csak a holtágak partján, a Tón terem meg az éger- és a fűzfa.

Minden arra való talpalatnyi területet a múltban felszántottak, csak az árterületen, valamint a kapcai határban tartottak kaszálókat. Valamikor vízen járó emberek lakták a falut, ma mindenki menekül a földtől, amelyből egy családra átlagban alig jut 6 hektár, ami megélésre kevés, de kiegészítve a havi fizetéssel mégis több a semminél.

„Vízbe vesző nyomok”

Kót határában, a falu szélén római kori sírt tártak fel a régészek. Vajon lakója egyike volt-e a hódító katonáknak, akik kelta műveltségű és illír arcú embereket találhattak itt, amikor lassan beszivárogtak e barbárok lakta provinciába, Pannoniába. Vagy csak egyszerű útépítő volt, esetleg egy a hadimérnökök közül, akik Petoviánál átkelven a Dráván Halicaniumtól három irányba tervezték meg útjaikat. A ptuji körzethez tartozó utak összeköttetést teremtettek a katonai és közigazgatási központtal, Petoviával, amely egyben Kelet-Pannónia kapuját képezte, s Flavia Solor, Karmunta(?) Savaria és Mursa felé irányultak. Egy ilyen útvonal a mai Kót határában vezetett, maradványait részben feltárták. A Mura holtágában Kót—Hotiza—Sveti Martin között a vízben a mai napig láthatók a hatalmas hídpillérek maradványai, alacsony vízálláskor a halászok hálójá gyakran beléjük akad.

A Kót mellett vezető út másodrendű szerepet tölthetett be. Iránya: Ptuj—Rogoznica—Moskanjci—Formin—Velika Nedelja—Ormož—Hardek—Hum—Stari Marof—Kót—Gyertyános—Lendva—Hosszúfalu.³

A klasszikus hellén kultúra szilárd alapjain nyugvó római civilizáció a kemény kardok segítségével eljutott a távoli provinciákba is. Az első három század a fénykor, az utolsó a bukás volt. A római úton több új nép érkezett.

Pannóniát a IV. század vége felé érték el a népvándorlás első hullámai: a beszivárgó gótok, majd az átvonuló vandál törzsek, hogy végül átengedjék Pannóniát a hunoknak. Hogy a mai Lendva vagy Sveti Martin helyén találták-e Halicaniumot, a történelemnek, a régészetnek kell tisztáznia. Ha a képzelet szárnyait szabadjára engedjük, leírhatjuk, hogy talán e hadiúton vezette 452-ben Attila hadait a hanyatlásában is kevély Róma felé. A rövid életű hun birodalom felbomlása után a keleti gótok foglalták el a területet, majd az osztrógótok telepedtek le. Justinianus császár 546-ban beengedte a gepidákat a Drávától északra eső területekre, a felvidéki longobárdok azonban az avarok segítségével csakhamar kiszorították őket. Az avar birodalomban a VI. század végén a szomszédságukból szlávok szivárogtak be. A másfél százados avar uralomnak Nagy Károly vetett véget, amikor frank hadak élén megtörte a szervezetlen törzseket. Minden bizonnyal a frankok alapozták meg a mai Lendvát Lindau néven.

847-ben Pribina tulajdonul kapja Lindbach, Lindva területét, de nem mentesül a teljes frank fennhatóság alól. Fia, Kocelj tovább folytatja a telepítést egész Pannóniában, s ebben az időben térített itt Cyrill és Methodius, akik a morváktól visszatérve hosszabb időt töltöttek a vidéken.

Kocelj halála után a terület kisebb birtokokra szakadt. Előbb Svatopluk hadai, majd az előretörő magyar kalandozó csapatok zavarták az itteni földműves népet. A magyarok 907-ben, a bajor sereg megsemmisítése után veszik birtokukba Lindvát. Béla király névtelen jegyzője szerint Árpád vezér alatt a magyarok a Mura melléki karantánok határszéleit is gyakori becsapásaikkal rabolták. Egyes történészek szerint Muraközt, a részben Karinthia felé eső szlovén részt kell értenünk a szóban forgó terület alatt. A magyarok régi hazájukból hozták magukkal azt a szokást, hogy szállásaikat széles, néha több napi járóföldre kinyúló sávval választották el a szomszédos népektől. Ezek voltak a gyepűk, és egy ilyen védelmi sávba esett Lendva is.

Feltételezhető, hogy a helység 1192-ben jutott a Haholt nembeli Bánffyak kezére. Kun László 1282-ben a lendvai és a Mura menti várakban a hozzájuk tartozó hasonló városokban s uradalmakban István bánt megerősíti. István AlsóLindva akkor romokban lévő várát, amelyet még 1242-ben a tatárok feldúltak, újra felépítette.

Egy, a XIII. századból eredő dokumentum utal először Kót keletkezésére. Az 1291-ben keletkezett irat a Mura bal parti mellékvizét említi Naratinc és Ivánkateleky földek határjárásában. Több történész szerint a mai Kót területén kell a helységeket keresni, mivel itt ömlött a Murába egy Lubulha (Lhubulha) nevű patak. Feltételezhető, hogy ez a patak a környéken Kis-Mura néven ismert Kučnica patak.

A Képes Krónika szerint a Bánffy család az ősrégi Orlamünde turingeni grófi ágból ered, más feltevés szerint pedig a stájer Marburg vidékéről települt ide. A XIII.

3 *Arheoloska najdišča v Sloveniji*, Ljubljana, 1975. (több szerző)

században a család három ágra szakad: Arnold, Buzád és Haholt nembeliekre, és Lendva az utóbbiaknak jutott, akik felveszik a „de Lyndau” jelzõt, késõbb pedig bán tisztjükbõl kiindulva a Bánffy nevet.

A Haholt nembeli magister István a Buzád nembeli Arnold magister birtokát kapta zálog fejében. Arnold, amikor László gróf lányát feleségül vette, Haholt Istvántól 20 ezüst márkát kért. Zálogba Naratinc és Ivánkateleky birtokokat adta, azzal a föltétellel, hogy Miklós nap és bõjt között megtéríti tartozását. Újabb 20 ezüst márkával megte-
tézve átengedte a két birtokot Istvánnak.

A határjárást nyugati oldalon kezdték, ahol az említett patak a Murába ömlik, és innen kelet felé haladva Kapca irányába indultak, innen pedig az Ivánkateleky „vesszüsìg” (plurima vimine), ott pedig a szántóföldek irányában az úgynevezett „akasztófaìg” mentek, amely egyben a lendvai birtok határa volt. Itt a határ messze dél felé fordult, majd átlépte a „nagy utat” (feltételezhetően a római utat) egy földhalomnál újra Ivánkatelekyig ért, majd dél irányában vesszûvel benõtt völgyön át egy négyágú tölgyfaìg haladt, tovább Pál-tüskéìg, onnan pedig a Mura felé, ahol Zabamalaka irányába ért ki.⁴

Feltételezhető, hogy Hotiza, Kót és Gyertyános határaiban feküdt az említett két birtok, de bizonyos jelek utalhatnak Petesházára is. Mindez csak feltevés, s kutatásra várnak a teljes tények. De sokkal bizonyosabbak lehetünk abban, hogy a nyolcvanhét évvel késõbb kelt okmányban szerepelõ Rybichi mégiscsak a mai Kót helyén állt. Az 1378. június hava 26-án kelt okmány teljes egészében leírja az alsólendvai birtokot a XIV. században, s ez az elsõ írásos jegyzék a birtokhoz tartozó falvakról. Lendvai Miklós bán fiainak, Istvánnak, Jánosnak, Lászlónak és Miklósnak kérésére I. Lajos király állította ki a levelet, mivel a Buzád nembeli Miklós fia Miklós bitorolta az alsólendvai birtokot. Az okmányból kitûnik, hogy hasonló nehézségekkel találta szembe magát Haholt István is, amikor I. Károlynál keresett igazságot. Mindkét esetben a lendvaiak hasznára döntöttek a királyok, de az 1378-ban keletkezett okmánnyal nem érezték védve magukat, ezért István és János a következõ év január havában újra saját és testvéreik nevében a királyhoz fordultak, hogy az okmányt megerõsítse in forma privilegii⁵, amit Lajos 1379 januárjának harmadik napján meg is tett.

A helytörténeti szempontból kincset érõ okmányt 1897-ben Csányk Dezsõ tette közzé, míg Holub József történész szerint valószínûleg hamis, bár ezzel közlési értéke nem csökken.

„Ebben az évben Falkasi Miklós fia Miklós, aki magát Buzád nembelinek vallja, pört indított ellenünk és ellenzi a fönt említett vár osztályát, nevezetesen Lendván és az alább felsorolt birtokoknál” — áll a latin nyelvû szövegben, majd a felsorolással folytatódik: — „oppido Lindau Hoziufulu, Giterháza, Radamos, Chernec Nedelica, Lipa, Brezo, Gonnilica, Chremsouch, Adrianch, Bistrica, Hmalinec, Isabauch, Doclesi, Bratonic, Beletfalva, Malhenoc, Belhlihouc, utraque Ganicha, Ivanch, Blasouc, Rancauc, Bratkouc, Toronhel, Dobronak, Strelaclaca, Filoc, Bagonya, Tornonok, Bakonok, Kebele... (itt 46 magyarországi község következik) ...Pince Velgifulu, Felrethfalu.

4 F. Kovačić: *Gradivo za Prekmursko zgodovino*, Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 1921.

5 Holub József: *Zala vármegye története a középkorban*, Pécs, 1929.

Thente...(újra tíz határon túli falu)... Kéthspkoc, Liganoc, Petesháza, Inesfalua, Rybichi, Lakos, Kopca, Palina.”

Három évvel később a négy Haholt testvér ügyében június hava 27-én Erzsébet királyné megparancsolja, hogy az alsólendvai birtokot két részre osszák István és János, valamint Miklós és László testvérek között, éspedig László kérésére, aki maga és Miklós nevében kért igazságot a fejedelemasszonytól. A szétmérést a királynő felhatalmazottja, Miklós zágrábi püspök, valamint a vasvári káptalan Mihael kanonoka végezték, és a vasvári káptalan 1381. augusztus havának 27-én kiadta az osztálylevelet, amelynek másolatát negyedszázad múlva, 1405-ben László fia Zsigmond újra kéri a királytól, és Vasváron meg is kapja.

Az osztálylevélben most Rybichi (ribič-halász) helyett Halászkoháza név szerepel Kapca mellett. Csánky szerint Rybichlacos egy szó és a mai Lakos helyén állt, azonban más iratok, köztük a bírósági jegyzések mást mutatnak. Halászkoházát a lakosi bírósághoz sorolják.

Az osztálylevélből kitűnik, hogy a Halászkoháza nevű falut a közepén osztották el, István telke fölött, s ezt, valamint négy másik telket István és János kapta meg, nyugat felől pedig Maxe fia István telkét és még három telket Miklós és László vette át.⁶

Két évvel a mohácsi vész előtt Bánffy János urbáriumában még szerepel a Halászkoháza, amikor a birtokon három jobbágy lakott három és fél telken. Az egyik Halász Máté volt.

Török kor

Százhuszonnégy év pergett le a történelem homokóráján az 1524-ben íródott Bánffy János-féle urbárium és Nádasdyaknak szóló 1648-as új adománylevél között.

Bánffy Kristóf, bár két házasságából 12 gyereke született, megélte a roppant családi tragédiát, hogy nem csak fiainak, hanem a nemzetsége többi férfi tagjainak halálát is láthassa. Így benne 1644-ben kihalt az alsólendvai Bánffy család. A lendvai birtok urai, akik közül sokan fontos szerepet játszottak a magyar történelemben, vendégül látták Beatrixot, Hunyadi Mátyás második feleségét, az özvegy Hunyadi Jánosnét, Szilágyi Erzsébetet és magát Mátyás királyt, aki az 1480. évi augusztus 28-án Alsólendván adta ki Pozsony városhoz szóló rendeletét. A Bánffyak fogadták be várukba Alsólendván 1572-ben Hoffhalter Rafael nyomdászt, a református hitet terjesztő mestereket: Orbnai Rácz Györgyöt, Kulcsár Györgyöt, Gál Jánost.

Az Alsólendvát ért török veszélyeket a vár urai sikeresen visszaverték: 1587-ben itt kudarcba fulladt a szigetvári parancsnok rablási hadjárata, s 1600-ban Kiaja Mehemet és Ibrahim török vezérek Kanizsáról sem jártak nagyobb szerencsével. Bár a tatárokkal felduzzasztott seregük a Mura völgyében mindent elpusztított, Alsólendvát és várát ekkor sem, s később sem tudták bevenni. Minden bizonnyal ekkor tűnhetett el Halászkoháza. Ugyanis ezekből az évekből az összeírások 47 lakott helység mellett 19 pusztát is említenek. A hódoltság idején nyugodt gazdálkodásról szó sem lehet, a

portyázások gyakran követik egymást, másrészt pedig kétfelé adózott a lendvai uradalom jobbágya. „Már építenek a biztos maradás reményében, s valami kósza hírtől megrémülve a kezdett, de még csak félig kész épületelet lerombolják. Ezért gyakran szinte állandó mozgalomban vannak, vagy növekszenek vagy végső pusztulásra jutnak⁷” — hivatkozik Csapodi Csaba, az Esterházyak számadója az uradalom gazdálkodásáról szóló könyvében az Országos Levéltárban őrzött összeírásokra.

Hasonló sorsra juthatott Halászkőháza is: a falut övező mocsárban kerestek menekülést a török elől, és így pusztultak ki, vagy portyázóknak estek áldozatul, s minden bizonnyal a pusztta helyén alapozta meg új névvel a földesúr Kótot a XVI. század végén, vagy a XVII. század elején, a jobbágyfalut, amely a mai napig él.

A Bánffy család kihaltával a lendvai uradalom legnagyobb részét női ágon a Nádasdyakra szállt, 1648-ban nova donatiót kaptak, de már 1670-ben az országbíró Nádasdy Ferenc fejevételével a birtok a kincstárra szállt, lényegében Esterházy Pál kezére, aki a női ági Bánffy rokonok előtt a bécsi udvarnak tett nagy szolgálataiért előnyt élvezett. A pörös okmányok említik Kót nevét is a többi faluval együtt az alsólendvai, lenti és beltini uradalmakban. Esterházy Pál 1690-ben 102 ezer forint ellenében megkapja a felsorolt uradalmakat.

A Zágrábi Püspöki Levéltárban egy 1693-as évi canonica visitációban az alsólendvai plébániához tartozó falvak keretében említik Kótot.

A hódoltság korának termelő munkáját végzetesen gátolta, fejlődésében visszavetette a gyakori ellenséges pusztítás, s a XVI. század közepének nagy háborúiban alig maradt olyan falu az alsólendvai uradalomban, amelynek népét ne érte volna kisebb-nagyobb kár. A századvégi átmeneti szélcsend újabb háborút hozott; a falvak elnéptelenedtek, a lakosság erősen megritkult. Bánffy Kristóf és György 1601 január havának 29-ik napján levelet küldött a zágrábi püspöknek a haszonbér elhalasztásának ügyében, mivel „az nemü el pusztult, el romloth és meg niomorult ez a mi földünk és ez mi jozágunk, mynd thörök miath, s mynd pediglen az keresten had myath, aki az elmult esztendőben telességgel el puzyta az mi jozágunkat.”⁸

A paraszti élet kibontakozása

„Az megholtak hajdinája kinn veszett a pestis miatt...” — írja a kor krónikása 1710-ben, hozzátéve, hogy egyes falvakban még a gabonát sem aratták le a lendvai uradalomban. Ekkor már feledésbe ment a török idő. Alsólendva és környéke a következő időkben. Bethlen és Rákóczi felkelésének, szabadságharcának idején már nem játszott szerepet. Egészen legyengült a török pusztítás és a pusztító járványok nyomán. Sokat szenvedett a nép a maláriától, amelynek fészke a számos mocsár volt.

Elcsendesült a harci zaj, a lármafák vigyáztak még fönn a hegytetőn, de hadba már nem hívták a népet. Ha pergett a dob, a szegény legényt a bécsi udvar verbuválta.

7 Csapodi Cs.: *Az alsólendvai uradalom gazdálkodása a 18. században*. Budapest, 1932.

8 Arhiv Stolnog kaptola, Zagreb, ACA 18/22

A dög, a vész Kótot sem kerülte ki. A Zágrábi Püspöki Levéltárban őrzött okmányok szerint 1698-ban a faluban 10 családot tartottak nyilván, az öt évvel későbbi összeírás (Zalamegyei Levéltár) 7 jobbágycsaládról és 1 zsellérről közöl hiteles adatokat, 1703-ban a faluban 21 igásállatot, 8 növendék marhát, 25 egy éven felüli sertést, 18 köblös őszi vetést, 4 köblös hajdinát és 14 kapás szőlőt írtak össze. Az összeírásban Iosiphus Thot (Ivok?), Georgius Skrebenta, Blasius Sarjas, Stephanus Kelencz, Martinus Cziganj, Joanus Sarjas jobbágyok és Ivanus Toot zsellér szerepelnek.

Az 1711. évi összeírásakor — minden bizonnyal a pestis miatt — a lakosság száma olyan gyér, a termés mennyisége pedig annyira minimális, hogy az összeírók nem tartották érdemesnek felróni. Lehetséges, hogy a járvány még tartott, és a hivatalnokok kikerülték a falut.

1715-ben Stephanus Tóth, Blasius Sarjas colonusok és két új zsellér: Stephanus Beregles és Stephanus Verus élnek a faluban.

Az 1720-as esztendőben a telekösszeírás idején csak a telkes jobbágyok kerültek az okmányokba:

	szántó	rét
	(fertályban)	
Blasius Sarias	3	3
Stephanus Vörös	2	1
Nicolaus Kelencz	1,5	2
Joanes Sarias	2	2
	8,5	8

Akár a szomszédos gyertyánosiak és hotizaiak, a kótiak is az árvízre panaszkodnak, amely károkat okoz a földjeikben. „A falu a Mura partjára nyulik ki, kevés a szántó-földje, folyó vize tönkre szokja tenni, minél fogva a termékteleenné vált terület 1 pozsonyi mérü vetőmag után csak egy és fél mérőt produkál. A rétek és legelők szintén árvíznek vannak kitéve, hitván szénát produkálnak. A falunak szőlőhegye nincs. A fáizás és a dolgok eladásai örvendeteztetők.”⁹

A XVIII. századbeli jobbágyok a lendvai uradalomnak telkeik után szentgyörgynapi, szentmihálynapi cenzust és kerekést fizettek. Ugyancsak pénzben térítették meg a sertéstizedet, valamint a viktualiák nagy részét (vaj, sajt, tojás, lúd, kappan, falunként húsvétkor egy borjú). A zágrábi káptalannak járó tizedet az uradalom bérlí.

Az alsólendvai uradalom jobbágysága elég szűkös körülmények között élhetett: egész telkes jobbágy nincs köztük, zömük féltelkes és fertályos. Például 1728-ban a faluban csak Kocsis Ivánnak és Vörös Istvánnak van negyedtelke, Zsálik János, Kelenc Miklós és Bergelec Márton családja nyolcados telken gazdálkodott, míg Horvát János, Polanscsak Markó, Szarjas Ádám házzal rendelkező zselléreknek még ennyi földjük

sem volt. Janko János és Horvát István házatlan zsellérek pedig teljesen nincstelenek voltak.

A teleknagyságtól függetlenül a lendvai uradalomban némileg könnyebb volt a jobbágyok sorsa, mert az Esterházyak nem törekedtek az allodiális majorgazdálkodásra, s elmaradt a szükségesnél nagyobb robot az úrdolgaiban.

A lendvai földesúr 1719-ben a tisztviseleket utasítva kiköti, hogy „nem csak a jószágaimra, hanem jobbágyaimra is tartoznak szorgalmatos gondot viselni, hogy a restségük és gondviseltségük miatt el ne pusztuljanak, s máshova ne széledjenek, hanem inkább az ő oltalmuk, igazságos igazgatások által gyarapodjanak és szaporodjanak”.

A könnyebb közigazgatás végett a lendvai uradalom bíróságokra (iudicatus) oszlott, élükön a laikus hites bírakkal, öregbírákkal. Az alsólendvai, völgyifalusi, lakosi, hetési, dobronaki és streleci bíróságon kívül még a mai Magyarország területén fekvő uradalmi falvakban is több bíróság volt. Az 1688. évi okmány alapján Iudicatus Lacos, vagyis a lakosi bíróság kötelékébe Petesháza, Alsó-Lakos, Felső-Lakos, Gyertyános, Kapcza, Kót és Hotiza tartozott.

Az 1730. évi 17 pontos kérdőív válaszaiból elkészült Kót község „állapottyának összeírása”, amelyből kitűnik, hogy Szarjas, Trücsök, Zsálik, József, Kelencz, Polanscsek, Vörös, Bereglec, Kocsi és Horvát családok 21 és 1/4 hold szántót, 13 és 1/2 kaszás rétet műveltek meg, 12 vonósmarhát, 13 fejőstehenet, tinót, 3 tulkot, 8 tavalyi borjút, 44 sertést tartottak. Az őszi búza 56, a hajdina 19 mérőt termett, 32 szekér szénát takarítottak be. Boruk 18 és fél akó lett, Kisasszonynapkor 8 kas méh volt a faluban.

A XVIII. század első felében az egynyomásos gazdasági rendszer dívott, trágyázni pedig csak ott szoktak, ahol a föld nagyon terméketlen. Azonban érezni a Habsburgok gazdaságpolitikai berendezkedését, amely új viszonyokat hozott a feudális rendszerbe. Az összeírásokból nyomon követhetjük a termelés fejlődését:

	1730	1749
Gazdák	8	7
Zsellérek	2	2
Szolgák	—	3
Marhák:		
Vonósállat	12	20
Tehén	13	18
Tinó	3	17
Bor (csöbör)	18 és 1/4	49 és 3/4
Méhkas	8	29
Vetés (pozsonyi mérő)	56	400

A növekedő termelés nagyobb munkaerőt igényelt az uraságnál is. A hatvanas évek elején az uradalomnak nem volt említésre méltó igásállat-állománya, és amikor felül-

vizsgálták a tisztviselők a falvak urbáriumait, csak kivételes esetben nem emelték a szolgáltatásokat.

Az 1765-ös összeírásból kiderül, hogy Kót község 11 és fél dicaval tartozott adó fejében, ami 116 forint és 55 krajcárnak felel meg. Legtöbbet Vörös Miklós adózott, éspedig 24 forint 13 krajcárt, a falu kisbírója, Horvát Miklós zsellér pedig 2 forint 33 krajcárt fizetett.

Az egyre növekedő terhek miatt a parasztság Mária Terézia uralkodónőnél kereste sérelmeinek orvoslását, a földesurak pedig úriszéki pörökkel próbáltak súlyosabb szolgáltatásokat kikényszeríteni. A felvilágosult uralkodónő idejében belátta a Zala és Vas megyei parasztmegmozdulások következményeit.

Brunswick Antal királyi biztos evégből Zala megyébe érkezett, és megkezdődött az úrbérrendezés, amelyet az érdekelt földesurak miatt nem lehetett a részrehajló vármegyére bízni.

A bírótól, esküdtektől, öregektől a 9 úrbéres kérdőpontra választ kaptak a szokásokról, majd összeírták a birtokokat, a falvak előnyös és hátrányos körülményeinek alapján osztályokba sorolták a földeket, megállapították osztályon belül a jobbágy egész telkének minőségét. A helytartótanács jóváhagyása után minden falu a maga nyelvén nyomtatott urbáriumot kapott. Sajnos, Kót község urbáriumára nem maradt fenn, de a bevallott adatok alapján Felhő Ibolya, a kor nagy kutatója elkészítette az úrbéri tabellát:

Telkes jobbágyok száma		8
Házasszellerek száma		7
Házatlan szellerek száma		2
Összes úrbéresek		15
Telekátlag		0,25
Egész telekhez járó szántó		20 hold
Egész telekhez járó rét		8 hold
Belső telek	— telkes jobbágyoknak	7 hold
	— zsellérnek	2 hold
Összesen		9 hold
Szántó	— telkes jobbágyoknak	38 hold
	— zsellérnek	6 hold
Összesen		44 hold
Rét	— telkes jobbágyoknak	18 hold
	— zsellérnek	1 hold
Összesen		19 hold
Teljes úrbéri földterület:	— telkes jobbágyok kezén	63 hold
	— zsellérnek	9 hold
Összesen		72 hold

Az úrbérrendezés szülőfalumban 1768 tavaszán kezdődött, de a jelek szerint az uradalomban nem vették az urbáriumot figyelembe, hiszen még abban az évben a kótiak

panaszolják, hogy hiába hirdették ki az új urbáriumot. régi szokások szerint kezelik őket. Tuboly Mihály és Zsidi Pál szolgabírák, Nagy László esküdt, valamint a kóti jobbágyok és az uradalom tisztviselői jelenlétében tartották meg a bíróságot a helyszínen, ahol a tisztviselők az urbárium betartására intenek.

A következő évben újra panaszkodnak a kóti jobbágyok, de amikor Farkas András szolgabíró és Büky János esküdt a helyszínen megjelent, a falu lakosai nem írták alá a tanúbizonyági levelet, és nem fődtek fel nevüket. A félreértés 1770-ben végre kiderült: minthogy Kót község a kilencedet természetben fizette, az urbáriumban pedig egyenértékben munka van kivetve, a kivetés mindkét oldalon panasz forrásává vált.

Ugyanebben az évben az alsólendvai uradalomban a falvak nagy része a megyegyűléshez küldött tiltakozó levelet a kilenced miatt. Az 1770. július 23-án megtartott megyegyűlésen 52. napirendi pontként megtárgyalták az alsólendvai birtokhoz tartozó Petesháza, Lendva-Lakos, Gyertyános, Kót, Kapca, Bánuta, Hotiza, Féritfalu és Kislakos ügyét, és kilencede egyenértékének téves beírása töröltetett. Az 1771. évi vizgálatnál a kóti jobbágyoknak semminemű panaszuk nem volt.

Az úrbérrendezéssel Mária Terézia konzerválta, illetőleg megerősítette Magyarország agrár jellegét, s lassan, de biztosan kezdte a Habsburg birodalom éléstárává változtatni. Bécs azon mezőgazdasági cikkek termelését támogatta, amelyekből neki hiánya volt. Az olcsó élelmiszer lehetővé tette a katonaság ellátását, valamint az osztrák ipari üzemek béreinek alacsonyan tartását és kellő mennyiségű ipari nyersanyag szállítását.

Soron követte az adóösszeírásokat, a XVIII. század hetvenes éveitől lépcsőzetes termelésnövelésnek lehetünk tanúi Kótban is. Ez kedvezően hatott a szociális életre. Az 1773. évből ránk maradt canonica visitatióból láthatjuk, hogy a faluban 4 keresztes, 1 esketés és 3 temetés volt. A plébános 15 disznólábat kapott — tehát minden háznál egy sonkát.

Két évvel később a falu 15 házához 73 hold szántóföld, 86 kaszás rét tartozik: legeltettek pedig marhát, lovat 148 darabot, sertést 84-et. A község határában Varga György, Császár Balázs, Toplak János, Molnár Miklós és Horvát Ferenc kapcai lakosok összesen 17 kaszás rétet béreltek, Tóth János és Kocsis Miklós gyertyánosi bérlők pedig fejenként 1—1 kaszás rétet használtak.

A falu legnagyobb gazdáinak, a féltelekeseknek, 4—4 hold első- és másodosztályú, valamint 3 hold harmadosztályú szántó járt, ehhez 4 kaszás rét tartozott.

Kézművesekről nem szólnak az összeírások, csak 1797-ben találkozunk Mathias Chapp, avagy Scsapp Mátyás varga nevével, akinek a mestersége mellett öt és fél claftar szántója, 3 kaszás rétje, 3 lova, 2 tehene, 1 tinaja és 1 disznaja volt ebben az esztendőben, és az uraságnak 3 fuvar-, 4 gyalog- és 4 faizási robottal tartozott, valamint 10 forint 40 krajcár adóval.

1801-ben a faluban zsellér nem volt. A Toplak, Markoja, Zver, Scsapp, Czella, Vörös és Bereglecz családokon kívül még 2 Kelencz, 2 Kocsis és 4 Horvát család lakta Kótot.

Az állattartás mindig fontos szerepet játszott Kót életében. A csordásház a mai Nagy család portáján, a község kútja mellett állt. A falu szarvasmarha-állománya átlag 60 állatból állt, a lovak száma 25—30 között alakult. Azonban a XIX. század közepén

Bécs politikájával letörte a nagy hírű marhakereskedelmet, másrészt pedig a lendvai uradalomban gyakoriak voltak a marhadögvészek. A lótenyésztésben nincsenek kilen-
gések, az állomány 20—30 állat között alakul.

A robot nagy terhet jelentett, hiszen uraság dolgára a legnagyobb munkaidőben kellett menni, s az Esterházyak elsősorban az ígás robotot igényelték, s a követelés általában túlhaladta az urbáriumban előírt mennyiséget. A gyalogrobottal sem volt jobb a helyzet.

Másrészt pedig nagy volt az állami adó is. A napóleoni háborúk következtében a pénz értéke romlott, s 1811-re már tízedrészét érte a száz ezüst forint, mint húsz évvel azelőtt. Innen magyarázható, hogy a falura akkortájt csaknem hatszáz forint adót vetettek ki: Toplak, István, Markója K. János, Kotsis József, Bereglettz István, Horvát Mihály, Richtarits István, Kelenc János, Horváth János, Scsapp József, Kranitz Imre, Kelenc Jánosné, Cella József, Vida János és Vörös József adófizetőkre.

Az 1828. október 6-i összeírás alkalmából Német Lajos táblabíró, Vajda János esküdt, Horvát Mihály bírót, Scsapp József és Kocsis József jobbágyok megállapítják, hogy az urbárium szerint a falu határában másodosztályúak a földek. Főleg rozsot és kukoricát vetnek, kevesebb zabot és búzát. Kétnyomásos módszert alkalmaznak. A vetésnek kétszer, sőt háromszor szántanak, a belvizek miatt inkább a tavaszi vetést alkalmazzák, s ahol a földművelés nehezebb, négy ígásmarhával dolgoznak. A községnek Körmenten van a piaca, amely tőle 3 és 2/4 stációra esik, Radkesburg pedig 2 stációra. Saját boruk kimérésére 3 hónap idejük van. A fejőstehenek naponta átlag 1 és 1/2 icce tejet adnak, abból évente 48 krajcár haszon származik. Egy tehén után az évi haszon 6 forint: a borjú ára 5 forint, a trágya haszna télen 2 krajcár. Kaszás rétre évi kiadás 32 krajcár. Egy hold szántóföld megművelése 1 forint 20 krajcár. A község szegényebb lakosai a szőlőmunkák idején az Alsó-Lendva város szőlőhegyein találnak elhelyezést — tudjuk meg az adóösszeírásokból, amelyeket a Zala megyei Levéltárban őriznek.

Tagosítás

A múlt század negyvenes éveiben az ellentétek egyre szembetűnőbbek: az összeírásokból tornyosodó terhekről kapunk képet. A forradalmat megelőző harmincas évek derekán az országgyűléseken gyakran felvetődnek a parasztság kérdései, de a földesurak vajmi keveset tettek a helyzetük javítására. A forradalom előestéjén Esterházy Pál hg. megkezdte a tagosítást.

A tagosítási bizottság 1847-ben kezdte meg munkáját Hotiza és Kót helységek határában, de ezt a forradalom félbeszakította, s az egész uradalom területén csak 11 év múltával, 1858-ban fejezték be.

A fennmaradt jegyzőkönyvekből láthatjuk, hogy a tagosítást cseh és osztrák megbízottak végezték, s párhuzamosan elkészítették a falvak katasztereit. 1864-ben megkezdődött a birtokok telekkönyvezése. Kót adóközség kataszterének és birtokrészleti jegyzőkönyvének 1877. október 22-én kelt másolatát (amely a mai napig fennmaradt)

a Pozsonyi M. K. Térképtár adta ki. Az eredeti pedig Varazsdon készült 1864. november 26-án. A jegyzőkönyv 17 házsámot tart nyilván:

A dokumentumokból kitűnik, hogy ekkor Kót területe 187 holdat 1137 ölet tett ki, ebből több mint 20 hold a Mura folyó.

Házsám	Birtoktulajdonos
1.	Horvát Pál
2.	Horvát Márko
3.	Kelencz János
4.	Brglecz János
5.	Jureticz Péter
6.	Kral Ferenc
7.	Nagy István
8.	Markoja Péter
9.	Vörös Pál
10.	Krizsanics Mátyás
11.	Vida Miklós
12.	Kothba Mátyás
13.	Kelencz Mátyás
14.	Horvát József
15.	Esterházy hg. birtoka, a mekai csárda
16.	Kothba István
17.	Zserdin Márton

A falu területét nyolc dűlőre osztották: Belső, Meka, Topola faj, Muricza, Tómellyék, Telek, Szigeth, Füzes.

Belső dűlőnek nevezték azt a részt, ahol a lakóházak, a gazdasági épületek, udvarok, rétek, gyümölcsösök és szórványosan szántóföldek voltak. A Stájerországból ide költöző szláv származású Kral Ferencnek pedig zöldségkertje is itt volt.

Meka-dűlő: még ma is viseli a nevét, minden bizonnyal irtásföld lehetett, amire a szláv eredetű nevéből ítélnünk. Főleg szántóterület, de vannak rétjei is.

A Topola faj rétekből állt, kevés szántóval. Esterházy Pál hg. 2 hold 469 öl birtoka is ide tartozott, amelynek szélén található a mekai csárda. A dűlőben két kapcai gazdának volt rétje.

Muricza dűlőben a rétek voltak többségben, ma itt szántóterület ad termést.

A Tómellyék teljes egészében szántóterületnek számított, ahol a 31 parcella közül csak 7 haladta meg az 1 holdat.

A Telek dűlő állapota hasonló.

A Szigeth dűlő teljes egészében Esterházy Pál alsólendvai uradalmához tartozott. Itt a hercegnek egy tagban 29 hold 625 öl rétje volt.

A Füzes dűlő, mint a neve is tanúsítja, fát és szénát szolgáltatott. A jegyzőkönyv szerint több rét és harasztos ebből a dűlőből a muraközi Marof község által követeltetett.

A számokból kitűnik, hogy Kót község birtokállapota 1848 után sem javult lényegesen: a 187 hold összterületből az urasági földekre több mint 30 esett, így maradt átlag (beleszámítva a belső telket) 7,8 egy gazdára. A parcella nagysága 0,6 hold volt. Az átlagok mögött még nagyobb rétegződés tapasztalható.

A falu legnagyobb gazdája, Vörös Pál, valamivel több mint 13 holdon gazdálkodott. A közepes gazdáknak 5—6 hold között ingott a földállományuk. Zserdén Márton 13 öles házhellyel 235 öl szántóval és semmi egyébbel nem rendelkezett.

A birtokrészleti jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a parcellák száma 238, vagyis egy házszámra átlag 14 jutott. A múlt századbéli állapot a mai napig fennmaradt, sőt még csökkent a birtokok nagysága, hiszen már az 1870-ben készült összeírásból kitűnik, hogy a házak száma 19. A faluban 81 férfi és 69 nő élt, egy ágostai vallású kivétellel mind katolikusok. Műveltségi állapotuk: olvasni 12—12 nő és férfi, írni-olvasni csak 4 férfi tud, míg az analfabéták száma 121.

A népszámlálásból eredő adatok szerint 45 ló, 55 magyar fajta szarvasmarha, 64 sertés és 13 méhkas található a faluban.¹⁰

A múlt század hatvanas éveiben, főleg pedig nyolcvanöt után a kótiak egyre több földet vásárolnak a szomszédos muraközi falvakban, amelyek az Esterházy-birtokhoz tartoznak. Szőlőhegyeik a lendvai bortermő vidéken vannak.

A legszegényebbek szezonmunkát vállalnak az uradalmakban; aratás, répabetakarítás vagy más idénymunka idején.

Az első világháború

1914. augusztus 9-én Zala megyében eskették az első frontra indulókat. „Megharasztanak a trombiták, peregnék a dobok, szilaj hadi indulók lelkesítő hangja mellett százezren vonulnak a győzelem biztos tudatában harci dicsőséget szerezni idegen földre...” — hirdette a Zalai Hírlap. Egy röpké hónap múlva az ünneplés, lelkesedés bánatba csapott át: megérkeztek az első sebesültek.

Kót hadkiegészítő parancsnoksága: Szombathely, honvéd zászlóalj; Perlak 78.

Az első pillanatban az élet megbénult. Akik a század elején nem vándoroltak ki Amerikába, azok most hadba vonultak. A Nagy, a Tomsics, a Tóth és Horvát családokból csak a gyerekek és a nagyszülők maradtak itthon, a többi épkezélság tag már tízben elindult világgá. Atyai nagyapám, Tomsics József, és nagyanyám, Bekő Rozál 1914 tavaszán ült Fiumében hajóra, és így megúszták a háborút. De nem így anyai nagyapám, Vida Ferenc, aki megjárta Boszniát, részt vett a doberdói nagy ütközetben: 1915.

¹⁰ Zala megye, 1870. évi népszámlálások eredménye, I. rész

augusztus 2-án jobb felső karján dumdum golyótól megsebesült, majd tüdőlővést kapott. Hadirokkantként tért haza a háborúból.

Nagyapám és a többi falubelije a mozgósításkor Nagykanizsára vonult be a cs. és kir. 48-as gyalogezredhez. Legtöbbjüket innen az orosz frontra vitték. Horvát Pál, Horvát Károly orosz fogságba esett. Nagy János 1916-ban ment ki az orosz frontra, innen Olaszországba vezényelték. Részt vett a Piave melletti nagy csatákban, 1918-ban szerelt le. Az orosz fogságban lévő Horvát Pált idehaza öt árva várta, mert közben nejét tüdővész vitte el.

És még sorolhatnánk a sorsokat, a hadiözvegyekről szóló cifra törtétiákat, amelyek fennmaradtak a mai napig, főleg a nótácska: „Kapom a segílyt / Isten, az uramat haza ne segidd...”

A határ körülötti huzavonák Kótot kikerülték, még az 1919-es Tanácsköztársaság idejéről sem tudtak sokat mondani a kortársak. Rövid ideig tartott, és a háborútól eltompított apolitikus emberek sebeikre, tragédiáikra keresték az írt.

A párizsi béketanács határozata értelmében Murántúl, így Alsó-Lendva vidéke is az újonnan alakult Jugoszláviához lett csatolva. Az SzHSz királyság hadserege 1919. augusztus 12-én Krsta Smiljanič tábornok irányítása alatt elfoglalta Muravidéket; a drávai és a szávai divíziók pontosan a béketanács által meghatározott határokig vonultak.

Azonban hamarosan kenyértörésre kerül sor a szlovének és horvátok között az alsólendvai járás miatt, amelyet mindketten magukénak szeretnének. A már közigazgatásilag Varazsdhoz csatolt Alsólendvát és vidékét szeptember végéig újra egyesítik Muravidékkel.

Magyarnak nem jár föld

Kegyvesztett lett az új államban a magyar paraszt: még jogtalanságában is csorbát szenvedett, mert az eddigi sorstársa ellenséget látott benne, a hatalom pedig megalázásával akarta megnyerni a szlovén lakosságot. Bár a legsűrűbben lakott volt a magyar vidék, mégis telepéseket hoztak az uradalmak területére, mondván, hogy a magyaroknak nem jár föld. Nemzeti hovatartozásukról kellett lemondaniuk, hogy néhány hold földhöz jussanak.

Hogy nyelvről le kellett mondani az iskolákban, templomokban és a hivatalokban, abba belenyugodott a muravidéki magyar, de hogy földet se kapjon az osztáskor, azt már nem tudta elviselni. A magyarlakta falvakban a kótihoz hasonlóan rosszak voltak a birtokviszonyok, de még mindig jobbakként mint a szlovén vidéken. Az új államban még mindig ingadozó szlovén lakosságot földosztással, a mocsaras Mura mentéről való kitelepítéssel próbálták megnyerni a ljubljani és maribori, valamint a helybeli politikusok, pártvezetők. Így a gyertyánosi majori földek zömét a sűrűn lakott muravidéki szlovén falvakból áttelepített családok kapták meg, a környékbeli magyarokat pedig kiközösítették.

Az Esterházy-birtokból mintegy 16 ezer hold maradt Jugoszláviában, ebből 7 ezer hold erdő. A huszonkét kataszteri község között ott szerepel Kót is, éspedig a régi mérések szerint 71 hold 488 öl, az új mérések szerint pedig 35 hold és 720 öl földdel. Ennyi várt elosztásra.

Pravica ugrad...
Zagreba, dan 3. 7. 1928. god.
M. P. 3. 59 Ref.
Cijelak n. r. *potpis matijin*

Pravica ugrad
Cijelak n. r. 3. 59 Ref.
M. P. 3. 59 Ref.

Kupoprodajni ugovor

sklopljen između prodavaca Pavla Esterházya sina pok. Nikole (Mikloša) Esterházya, zastupanog po Hrvatsko-slavonskoj banci za parcelaciju i kolonizaciju d. d. u Zagrebu, zastupanoj glasom pričinene punomoći po Juliu Kosteku u Dol Lendavi, a temeljem generalne punomoći prodavaoca, koja se nalazi u izvornu u pohrani kod kr. okrajnog sudišta u Dejnoj Lendavi pod brojem Preds. 120 13 25-9 te između kupca *Josip Čornini iz Koto br. 40.*

Kratkočiji radi *ovaj* se u ovom kupoprodajnom ugovoru *pravac* naziva *Esterházy*
~~prodavac~~ sa rijeđu „prodavaoc“, a kupac sa „kupac“.

Prodavaoc, pošto je prethodno utvrdjenjem agrarnih *bičala*
~~prava~~ od veleposjeda Pavla Esterházya sina *od*
p. Nikole (Mikloša) Esterházya, ~~si~~ *deklarirani* odvojene čestice, odnosno dijelove ~~te~~
~~čestice~~ *međina i sjekovina*
br. *212* i *213* gr. sk. br. *12* p. a *fabrike* a površini *16. 8.*
koji je između stranaka dogovoren i koji
delovi su izričito po geometriji crtni
parc. broj 212/34

čestice u ukupnoj površini od *1* m. *74* kv. hv.
e. kupca
za međusobno sporazumno utvađenu kupovninu od
Din. *800*- slovima: *osamsto dinara*
e. kupca *čornini* kupuje te isto gore
navedene nekretnosti za kupovninu od Din. *800*-
slovima: *osamsto dinara*

2. Adásvételi szerződés 1928-ból, amikor az Esterházy-birtokot felosztották és eladták

Z a k l j u š a k

Na osnovu ustupnice od 25. lipnja 1936. dozvoljuje se uknjižba prava vlasništva na tražbinu Hrvatsko-slavonske banke za parcelaciju i kolonizaciju d.d. u Zagrebu protiv

Balaš Janesa iz Kota kbr. 21
Balašić Ivana iz Kota kbr. 25
Ptišar Ignaca iz Kota kbr. 32
Ptišar Jožefa iz Kota kbr. 8
Horvat Ivana iz Kota kbr. 33
Horvat Jelene iz Kota kbr. 1
Horvat Karola iz Kota kbr. 28
Horvat Matije iz Kota kbr. 4
Horvat Rozalije iz Kota kbr. 36
ud. Horvat Tereze iz Kota kbr. 2
Kelenc Franca iz Kota kbr. 34
Kelenc Janoša iz Kota kbr. 35
Kiraly Barbare iz Kota kbr. 17
Kiraly Viktora iz Kota kbr. 18
Koter Matije iz Kota kbr. 8
Križanič Nikole iz Kota kbr. 23
Markoja Jožefa iz Kota kbr. 21
Nagy Josipa iz Kota kbr. 15
Nagy Julije iz Kota kbr. 19
Tomšić Jožea iz Kota kbr. 11

Tomšić Jožefa iz Kota kbr. 14
Tomšić Marije iz Kota kbr. 28
Tomšić Pavla iz Kota kbr. 13
Tomšić Vendelina iz Kota kbr. 11
Tot Ljudevita iz Kota kbr. 12
Tot Kate udove iz Kota kbr. 5
Tot Katarine iz Kota kbr. 31
Verež Jurja iz Kota kbr. 27
Vida Franca iz Kota kbr. 31
Žerdin Marije iz Kota kbr. 12
Horvat Bara ud. Horvat roj. Lipić Kot
Kelenc Helena roj. Lipić iz Kota 36
Lipić Mihaela iz Kota 10
Lipić Janes iz Kota 10
Zadavec Štefan iz ~~Kota~~ in
Zadavec Helena roj. Bedo v Hlapštin
Lipić Marija roj. Peterka v Kotu 10
Gornjec Štefan
Gornjec Helena iz Kota kbr. 24

v delnem znesku Din. 8.819.50 spp., sa koju je izposlovana uknjižba prava zaloga na nekretninama dužnika upisanim u zem.knj.ul.broj 79 k.o. Kote i to u korist " PRVE HRVATSKE ŠTEDIONICE " u Zagrebu.

Obava se nalaze ovosudnom zemljišno knjižnom uredu.

Molba ostaje u spisima.

Ovjerobljeni prepis ustupnice stavlja se u zbirku isprava.

O tom se obavješćuju:

- 1./ Prva hrvatska štedionica u Zagrebu uz povrat priginalne ustupnice;
- 2./ Hrvatsko-slavonska banka za parcelaciju i kolonizaciju d.d. u Zagrebu; obe na roke pooblašćenca Drozdović Vladimira v Dolnji Lendavi,
- 3.-4 / Poreska uprava u Dolnjoj Lendavi time, da je takva T.br. 42 i 44 zak. o sud. taksama plaćena sa Din. 10.- i Din. 88.25 t.j. Din. 98.25, a ustupnica je taksirana sa Din 88.25
- 5./ do 44./ Svi gore imenovani kupci /39/

Sreski kao zemljišnoknjižni sud

u Dolnji Lendavi, dne 17.7.1936.

Az agrárreform a szóban forgó uradalomban tartott leghosszabb ideig; a maximum meghatározása után 1923-ban az Agrárhivatal meghatározta, hogy a szlovén nemzetiségűeknek kiosztott föld továbbra is bérben maradhat, a magyar vagy más nemzetiségű bérlők jogai 1924 októberével megszűnnek, és a felszabadult területeket szlovének és a betelepítettek kapják meg.

Az Agrárhivatal intézkedése ellen mind a tizenhét magyar település tiltakozott, arra hivatkozva, hogy a magyarok is az SzHSz királyság polgárai, annak fizetik az adót és viselik a terheket, ugyanúgy lojálisak, mint a többi állampolgár, ezért nekik is el kell ismerni a földjogukat, akár a szlovén parasztoknak. Többen a hatalmon lévő pártokban betöltött szerepükre hivatkoztak, míg mások felvetették, hogy nem rajtuk múlt, hova kerüljenek, amikor a határokat rajzolták. Azonban az agrárdirekción 1923. november 19-én kelt végzésével elutasította a magyar falvak kérését, kimondván, hogy a magyar bérlők földjét a szlovén betelepítetteknek kell átengedni, az Esterházy nagybirtoknak pedig 831 hold földterületet hagyott meg supermaximum címen. A kapcaiak fellebeztek, azonban Milan Simonovič miniszter 1924. január 2-án kelt végzésében újra megerősíti a direkción határozatát. Eszerint a magyarok földigénye jogtalan, hiszen joguk volt a magyar állampolgárságot választani.

Klekl József črenšovci plébános, a vidék politikai lidérce, ugyan védelmébe veszi a magyarokat, mondván, hogy a Gyertyános területen a magyaroktól (a kótiaktól is) visszavett földterületeket nem a hazai szlovén lakosság kapta meg, hanem minisztériumi beleegyezéssel két nagybérlőnek játszották át, akik nem is tudják, merre fekszenek a szóban forgó területek, és most újra albérletbe adják ki, többek között azoknak a magyaroknak is, akiktől a földet elkobozták.¹¹ Az Agrárhivatal a földet megvonta azoktól a szlovén családoktól is, akiknek a fiaik hadiszökevényként Magyarországon kértek menedéket, s a felhívásra nem tértek haza.

1925 januárjában Esterházy és a zágrábi Jankovič testvérek fakereskedő és fűrésztelep cége adásvételi szerződést köt, amelynek alapján a lendvai és stridói uradalmat 870 ezer dollárért átengedi a herceg a nagykereskedőknek. A telekkönyvezési kérvényben Djuro Jankovič kiemeli, hogy „a szóban forgó uradalom eddig Esterházy kezében volt, és az itteni magyar elemek szemében ezért ez a terület még mindig magyarnak számított, és nagy előnynek számít, ha hazai cég veszi a kezébe, saját embereit állítva szolgálatba a magyar határ közelében.”¹²

A maribori Agrárhivatal vezetője szintén ezen az állásponton volt: „Érthető az itteni magyarok ellenszenvé, hiszen nem lesz mivel érvelni, ha hazai céghez megy át az uradalom, a szláv lakosság pedig politikai, gazdasági és nemzeti érvényesülését látja benne”.¹³

Azonban a minisztérium a céget visszautasította, de Esterházy teljhatalmú felhatalmazást adott tulajdonosainak a lendvai és a stridói uradalomra, a Jankovič testvérek pedig a lendvai ügyek intézésével dr. Némethy ügyvédet bízták meg.

11 Novine, M. Sobota 1924. 1.13/

12 Arhiv Slovenije, fond Esterházy fasc. spisi agrarne reforme dravske in savske banovine I—III.

13 Uo.

4. A kóti legények és lányok a harmincas évek derekán. Vasárnap délutánokon, ünnepnapokon gyakran rögtönöztek táncokat a lányos házaknál, és ez alkalomból készült a kép, amely Fticsár Ignácot, Kulesár Ilonkát, Kocet Lajost, Fticsár Ilonkát, egy Saruga nevű külfalusit, Fticsár Katát, Lipics Jánost, Krizsanics Ilonkát, Kocet Mihályt és a kis Krampács Mariskát ábrázolja.

5. A kóti énekkar 1938-ban

1926-ban az említett cég a felhatalmazást átruházta a Hrvatsko-slavonsko banka za parcelacijo in kolonizacijo nevet viselő zágrábi bankra, melynek a megbízottja Lendvén Julio Kastelac lett, aki még mindig Esterházy Pál nevében kötötte az adásvételi szerződéseket.

A magyarok rájöttek, hogyha szlovénnek vallják magukat, gyerekeiket szlovén iskolába küldik, és beiratkoznak a hatalmon lévő pártokba, számíthatnak vajmi kevés földre, és a „maximumban”, valamint a „supermaximumban” látták a megoldást. Így a gyertyánosi kataszteri község területén a 38 betelepített (kolonista), 16 gyertyánosi, 23 kapcai, 3 alsólakosi, 12 felsőlakosi, 29 polanai, 50 hlapicinai agrárérdekelt mellett még 15 kóti gazda is kapott földet. A kótiak elsősorban az Urasági dűlőben váltották ki a földeket.

Számos adat tanúsítja, hogy a hercegi birtokot nem adták olcsó áron. Például 1 hold mocsár és kaszáló ára 800 dinár volt 1928-ban, s ezt három részletben kellett 8 százalékos kamattal törleszteni.

A bank a tartozást legtöbbször az ingatlanra kebelezte be. A lendvai járási és telekkönyvi bíróság 1936. július 17-én kelt végzése szerint a Hrvatsko-slavonsko banka za parcelacijo i kolonizacijo 39 kóti adóssal szemben 8819 dinár keresetet támasztott. Közbirtokossági területről van szó, s a jogrend a mai napig érvényes.

Házzám	Tulajdonos
1.	Horváth Ilona
2.	özv. Horváth teréz
4.	Horváth Mátyás, özv. Horváth Borbála
5.	özv. Tóth Katalin
6.	Koter Mátyás
8.	Fticsár József
10.	Lipics Mihály, Lipics János, Lipics sz. Peterka Mária
11.	Tomsics József, Tomsics Vendel
12.	Zserdin Mária, Tóth Lajos
13.	Tomsics Pál
14.	Tomsics József
15.	Nagy József
17.	Király Borbála
18.	Király Viktor
19.	Nagy Juliska
21.	Markoja József, Balázs János
23.	Krizsanics Miklós
24.	Gornjec István és Ilona
25.	Balazsics János
26.	Horváth Károly
27.	Vörös György
28.	Tomsics Mária
31.	Vida Ferenc
32.	Fticsár Ignác
33.	Horváth János

34. Kelenc János
 35. Kelenc Ferenc
 36. Horvát Rozália, Kelenc sz. Lipics Ilona, Zdravec sz. Bedő Ilona és Zdravec István, Hlapicina 106 (Muraköz)

A nagy terhek alatt nagyon sok muravidéki szegény összeroskadt: nem tudta törleszteni az adósságot és így a nehezen megszerzett földeket elvesztette. Sokan, hogy pénzhez jussanak, idenymunkát vállaltak idehaza vagy külföldön.

Kót konzervatív falunak számított. A környező falvakból, településekről csoportosan járták már a XIX. század második felében a magyarországi uradalmakat cséplés és répaszedés idején. Köztük kevés kóti akadt. Három kivándorlási hullámot tapasztalhatunk. Az első 1910 után erősödött fel, amikor Amerikában kerestek munkát főleg a férfiak. A második út szintén a tengeren túlra vezetett 1924 végén, de most messzebbre, és a fiatalok indultak el Észak-Amerikába. Innen már visszaút a kótiak esetében nem volt. A Nagy családból négy lány vette útját az ígéret földje felé. A harmadik hullám Európa határait mosta: Francia- és Németország adott 1926 után kenyeret a muravidékieknek. A lendvai községből 1938-ban 764-en Franciaországban, 740-en Németországban és 848-an Jugoszlávia más részein vállaltak munkát. A mi embereink legtöbb- zör mezei munkát vállaltak, s számos esetben, hogy több pénzt hozhassanak haza, nem igényelték a nyugdíjbiztosítást, mások pedig a mai napig élvezik a néhány hónapos vendégmunkásságukból eredő „francia nyugdíjat”.

Az idegenbeli munkavállalásnak 1941 vetett véget: a háború miatt az apák, anyák, akik gyermekeiket a nagyszülők gondjaira bízták, hazatértek. Két fiatalemberről azonban többé nem érkezett hír.

Közös erővel

Nem született hősnek a kóti ember: a háború négy évét átélte, s ha csak tehetette, került a magyar csendőrt és a szlovén partizánt. Mindkettő nagyritkán tévedt ide, s a muraközi keresztések („križar”-ok) sem törődtek a faluval. Azonban 1945 júniusában a faluból 5 személyt elhurcoltak a hrastoveci, majd az ormoži és a strnišcei gyűjtőtáborba. Milyen céllal történt a muravidéki magyarok meghurcoltatása, arra most próbál feleletet adni a történelemírás, azonban tény, hogy akkor a magyarok ellenségnek számítottak. Szerencsére az öt hónap csak lidércálom volt, hiszen utána a magyarlakta falvak is bekapcsolódhattak minden következmény nélkül az életbe.

A falu 1956-ig közigazgatásilag a gyertyánosi járáshoz tartozott, később a lendvai községhez. A Hotiza—Kapca—Kót helyi közösség keretében önállóan működött a falu, bár a két település jóval nagyobb.

A falu az ötvenes évek derekán kapott villanyvilágítást: közös munkával, az összegyűjtött pénzzel, és sok lemondással valósították meg az első nagyobb közös tervet. 1973-ban vízvezetékot kapott a falu, két évvel később pedig aszfaltozták a falusi utat. A szükséges eszközöket helyi járulékból, valamint társadalmi segítyből teremtették elő.

6. Hosszú ideig csak a kápolna volt az egyedüli középület Kótban. A nyolcvanas évek elején elkészült a faluotthon is.

7. Az utolsó faépület

8. A falu új része, vége beépült a mezőbe

9. Az alvég, ahonnan már csak egy macskaugrás a Mura

A környékbeli falvakhoz viszonyítva Kótból származik a legtöbb értelmiségi. A két háború között a kóti gyerekek 10 százaléka végezte el a polgári iskolát, míg a többi magyarlakta faluban ez az arány 1—2 százalék volt. 1954-ben a kóti lakosság 35 százalékának volt középfiskolai végzettsége, ami felülmúlja még Lendva város átlagát is. A diplomás emberek száma az utóbbi időben csökkent: egyre több fiatal iratkozik be ipari tanulónak.

Kótnak középülete nem volt, kivéve a kápolnát, amely a múlt század végén épült, s Pádovai Szent Antal tiszteletére szentelték fel. A szájhagyomány szerint a falu egyik gazdagabb polgára saját költségére Szűz Mária szobrot faragtatott, s a már felszentelt Szent Antal helyébe tette az oltárra. A kótiak nem engedték meg, s az illető a szomszéd falunak ajándékozta a Mária-szobrot.

Ma faluotthona van Kótnak: 1986-ban a falu összefogással megvásárolta a Zsoldos-féle házat, kalákában rendbe hozta, és így a fiataloknak van találkozóhelyük.

Munkássága, odaadó tevékenysége révén a falu történetébe Tomsics Károly, Vörös Mihály, Koter József, Kelenc Dezső, Persa Erzsébet, Tomsics Karcsi nagybetűkkel írta be a nevét.

Csárdák világa

A romantikus, mesébe illő vízivilág, holtágak, gázlók a falu hétköznapijaiba rejtélyeket szőttek. A hosszú téli estéken, esti csavargás során felnyílnak az emlékek rejtett ládái, és ilyenkor visszavarázsolódnak a múlt századok teljes, csodálatos hitvilágukkal.

Az idősebb kótiak még meg tudják mutatni a mekai csárda helyét, amely igazán létezett, akárcsak a kalapítsai, a gyertyánosí is a kóti határ szélén. Ez utóbbi minden bizonnyal a Sobri-féle támadás után tűnhetett el.

A mekai csárdát 1816-ban említik a dokumentumok, mint az Esterházy család tulajdonát, amely gyakran cserélt bérlőt. Kót 1864-ből származó birtokrészleti jegyzőkönyvében a Topola faj dűlőben 63. szám alatt Esterházy Pál hg. van beiktatva mint tulajdonosa azon 122 öl területnek, amely lakóháznak, gazdasági épületnek és udvarnak szolgál, vagyis ahogyan megjegyzi „kocsma kertel együtt”. A csárdát az első világháború után bontotta le egykori bérlője és későbbi tulajdonosa, a Stájerországból Kótba telepedett Kral Ferenc vásári pecsenyesütő, aki később Királyra magyarosította a nevét. A szájhagyomány szerint az első csárda szalmatető, mestergerendás, alacsony vályogház volt, amelynek helyébe a múlt század vége felé építettek téglaeépületet. A csárda, mivel távol esett a falutól, idővel elvesztette jelentőségét, bérlője a faluban épített pompás kőházat, ahol a kocsmá mellé boltot is nyitott. A lebontott mekai csárda anyagából épült Horvát Viktor háza.

A múlt században az erdők szélén, vízpartokon, utak mentén álló csárdák az átutazóknak, kereskedőknek, szegénylegényeknek voltak pihenőhelyeik. A kóti csárdáról nem maradtak fenn tarka betyárhistóriák, de bebizonyított tény, hogy a kalapítsai csárda bérlőjét, a Rosental zsidót, a betyárok kirabolták, tehát a két kilométernyire eső mekai csárdában megfordulhatott Sobri Jóska, Milfajt Ferku, Patkó Jancsi, Sayanyú

Jóska. A betyárvilág romantikus hőseiről a nép között sok mese, történet maradt fenn. De ezeknél is élesebben élnek a kótiak emlékezetében a századvégi és az első világháború előtti nagy lólopások, amikor éjjel az istállóból elkötöttek egypár lovat, vagy a legelőről terelték el. A falusiak ezt legtöbbször a cigányok rovására írták, de lehet valami betyárvirtus is a dologban, mert sokszor megtörtént, hogy „egész délután a mekai csárdában mulattak az ismeretlen legények, reggelre, virradóra pedig a legjobb lovak eltűntek a legelőről vagy az istállóból”.

A mekai és kalapitsai csárdával a földesúrnak nem voltak romantikus elgondolásai, sőt az összeírásokból ítélve nagyon is prózai volt. Évente mintegy nyolc borjú vagy négy jó tehén áráért adta bérbe a két kocsmát.

Év	Mekai cs.	Kalapitsa cs.	Bér	Bérlők	Adó
1816—1824	+	+	40	Bot Gergel, Lakos	9
1824—1830	+	+	—	Kalivoda József	9
1832—1834	+	+	—	Both János	1,2
1834	+	-	—	Kalivoda József	2,2
1838—	+	-	50	Both József	—
1839—1841	+	-	40	Kalivoda József	1,1
1842—1845	+	-	40	Csih Ferenc	1,1
1846—1847	+	-	—	Orevits Ferenc	—

Ember a tájban

Kót Muravidéknek egyik leghatározottabban elkülönülő, sajátos tája. Fekvése, valamint határozott és különleges természeti viszonyai már eleve megszabták történelmi sorsának főbb vonásait.

A múltban élő kóti ember élete, népi kultúrája, viselete, szokásai a hetési és részben a szláv hagyományokból szövődnek. A középkori önellátó életmód rengeteg otthoni, házi készítésű tárgyat igényelt. A ruházattól a használati szerszámokig mindent otthon készítettek. A Mura menti berkek, fűzesek jó vesszőt teremnek a kosárkötéshez, sövényfonáshoz, de vastagabbja mindig is használatos volt ólak, görék építésére is.

Az asszonyok télen át készítették a szőttest: kenderből a napi használati cikkeket, a gazdálkodási, háztartási viselet egyszerű hétköznapi darbjait, finomabb lenből az ünnepi viseletet, díszesebb szőtteseket. A szőttesek a hetési, Lendva vidékére jellemző díszítést viselik.

A múlt századbéli népviseletről már nem sokat tudnak az emberek, de emlegetik a kontyos, kiklínyes, pacsás asszonyokat. 1883-ban a Földrajzi Közleményekben Szántó Károly számol be a pacsaviseletről, amelyet már csak „a lendvai fárában hordanak” és a hetési falvakon kívül felsorolja még Csentét, Völgyifalut, Hármasmalmot, a két

Lakost, Gyertyánost, Petesházát és Kótót. 1903-ban a kóti öregasszonyok még viselik a pacsát, de egyre több az újabb, színes női viselet.¹⁴

Az általános gazdasági helyzet befolyásolta a néprajzi jellemvonások alakulását, változását. Az ősi jellegű ruhadarabok ugyan átalakultak, de egyes elemi darabjaikat és vonásaikat sokáig megtartották. Állíthatjuk, hogy a szellemi hagyományok sokkal szorosabban kapcsolódnak az itteni ember lelkivilágához, életformájához, mint az anyagi javak. Erre talán legszebb példa a háziasszony, aki villanytűzhelyen süt-főz, mosógéppel mos, de csecsemőjét nem engedi tükörbe nézni, hogy rontás ne érje; vagy Luca napján délig nem megy a szomszédba, hogy meg ne babonázza a tyúkokat.

A falu lakosságára még az első világháború után erős patriarchális rend volt jellemző. Rendszerint a család legidősebb férfi tagja (kivételes esetben nő) volt a ház gazdája. Kezén volt a pénz, intézkedett, fizette az adót, beszerezte a szükséges használati cikkeket, kiadta a másnap végzendő munkára a parancsot. A háziasszony a lisztet, zsírt tartotta szem előtt, a húshoz, tojáshoz, tejfelhez, túróhoz csak ő nyúlhatott. A menyecskék az anyós szigorú felügyelete alatt álltak. Innen az elterjedt mondás, hogy *„amég meg nem hóalok, addig a főzükalányt nem adom kü a kezembü”*.

A gazdag vízivilág lehetővé tette, hogy a kóti ember tápláléka valamivel változatosabb, mint a környékbeli falvaké. Hétköznapiakon húst, tojást csak betegnek, ágyas asszonynak készítettek. A káposztát, burgonyát, répát fogyasztották minden formában. Népi eledel a gombuca, gánica, tejespép, máli, laska, kukoricapogácsa, hajdina- és köleskása, mácsik. Régente sok aszalt gyümölcsöt fogyasztottak.

A kenyér rozsz- vagy búzalisztből készült, de legtöbbször kukoricaliszt vagy főtt burgonya hozzáadásával. Hat—hét kenyeret szoktak sütni, tíz vagy több napra, attól függően, mekkora volt a család. A teknőre ragadt tésztából vagy a masszától szakított tésztából készült a vakares és a „langali”: kisebb, lapos-, lepény formájú kenyér, amely előbb megsült, s jól jött az örökké éhes gyerekeknek.

Húst és zsírt keveset fogyasztottak, hiszen legtöbb helyen csak 1—2 disznót vágtak. A sokgyerekes családoknál mindig lejtett az asztal a gazda felé, hogyha a gánicás vagy gombucás tál az asztalra került, akkor néhány csepp zsír feléje folyt, és csúszosabb volt a neki jutó falat.

Baromfit keveset tartottak. A sertéshúst sózottan, füstölve vagy lesütve zsírban tárolták.

A kótiakról alkotott kép csorbát szenvedne, ha a halászatról nem esne néhány szó. Elég egy pillantás a falu vízrajzi térképére, rögtön láthatjuk, hogy erre bőven van lehetőség. Olesó és jó táplálék a hal. Könnyen hozzájutottak, s nem szabad szem elől téveszteni, hogy régen a bőjti fegyelem igen szigorú volt: sok halat fogyasztottak — a papság és a világiak is. A Mária Terézia-kori összeírásokból láthatjuk, hogy a Mura melletti községek lakossága bért fizetett a halászat fejében. Kótban a Vörös család bérelte több mint egy évszázadon át a Murát a muraközi Lapány (Hlapicina) falutól. A XVI. században már kialakulva találjuk a jogszokást, hogy a parti földekhez a folyóvíz fele tartozott. A kóti határban a Mura folyónak kis részét a falusiak bírták.

Sok ősi halászati módot megőrzött a kisvízi halászat.

14 Bellosics B. *A hetési magyarság viselete*, Földrajzi Közöny, 1883.

Még ma is a Kis-Murának egy szakasza emlékeztet nevével a rekesztéses halászatra. A folyóvíznek új medret ástak, abba rekesztették a vizet, a szárazon maradt mederből pedig kimerték a halakat. Ez legelterjedtebb az ívás idején volt; „*amiko a hal eresztött*”. Máskor a folyóvizet különböző nádból, veszőből, drótból, hálóból készült vejszével, kóti néven *veterrel* vagy *krizsákkal* rekesztették el. Alkalmazták a tapogató halászatot is: kézzel fogdosták a halakat a parti lyukakban, gyökerek között. Halásztak még kosárral is.

Kétféle hálóhalászatot ismertek: húzóhálót nagyhalászat idején többen-, emelőhálót egyénekenként kezelve. A nagyhálót csónakon vitték ki a vízre, körülkerítettek vele egy részt, majd kimerítették a halakat. Itt tíz vagy több emberre volt szükség. Az említett Vörös család nagy búcsú alkalmával halászatot szervezett. A halat kemencében sütvé, szalmafonatba tekerve vitték árulni a sokadalom közé.

Az ősi jog szerint a molnár a malma körül halászhatott, és a vízen járó ember élt is e jogával. Akár a betyárokhoz, úgy a molnárokhoz is sok érdekes történet fűződik. Igazi, csiklandós szerelmi történeteket regélnek az öregek, amint a hosszú téli estéken nem egy menyecske szökött ki az ágyból a Mura partjára, hogy néhány édes percet ellopjon a kiváló szeretők hírében álló molnárlegényektől. „*Jut is, marad is, meg el se vásik*” — szokták mondani a jámbor emberek.

A babonás mesélő kedvű öregektől nemegyszer hallhatunk a csodálatos lényekről, amelyek az ember szolgálatába szegődnek, és ha megbecsülik őket, gazdájuk kívánságát teljesítik. De „*csinnyán*” kell bánni a *lidércekkel*, *lámpásokkal*, *boszorkányokkal*, *fődipicsinyekkel*, mert bizony, nagyon is árthatnak. A nép fantáziája súlyos gonosz-tetteket rótt a boszorkányok, ördögös emberek számlájára. Szülém örökké vigyázott arra, a vevő nehogy kitörölje a malacok vályúját szalmával, mert akkor megbabonázza őket. A boszorkányok saját hasznukra ígéztek, hogy silány legyen a szomszéd malaca, tehene, „*mert így az övíkit jobban eladhatták*”.

Egy idősebb kóti néni elbeszélése szerint, „*a boszorkány megtehetette, hogy a tehennek ément a teje. Vót a faluba egy özvegy asszony, akinek még tehene se vót, de a munkásoknak mindig túrúsrétest adott, pedig nem vőött sehul se túrút meg tejfölt. Egy siheder megleste, amiko a zuccéajtúra konyharuhát dobott, aztán ekezde főjni. csag ugy habzott a tej. Azután senki se ette meg a rétesit*”.

A szegény özvegyasszony, aki igaz, egy kicsit külön volt, és legszívesebben csak a macskáival barátkozott, már régen kint pihen a falusi temetőben. Most más történetek tartják izgalomban a falu népet.

Kót: the smallest Hungarian village in Slovenia

(Abstract)

Lying seven kilometers from Lendva is Kót in the vicinity of the Hungarian villages of Gyertyános, Kapca, of the Slovene Hotiza, and of the Croatian Marof and Žabnjek. References to settlements in this area were first made in 1378, to a place named „Rybichi”, then in 1405 to „Halászfalu” which belonged to the Alsólendva estates. Halászfalu was devastated by the Turks sometime about 1600. In the records of the 1693 *Canonica Visitatio* of the bishop of Zagreb, the name of Kót already occurred among the villages which belonged to the parish of Alsólendva. According to the 18th century *Urbaria* (i.e. documents relating to the situation and obligation of serfs, corvée, etc), the serfs of this village were farming on halves and quarters of copyholds (the word copyhold here refers to the unit of land held in villeinage). Even after the abolition of serfdom, only an average of 7.8 *holds* (land unit, less than one acre) fell to the share of one farmer. At the end of the last century, inhabitants of Kót in increasing numbers purchased land in the neighbouring villages of Muraköz which also belonged to the Esterházy estates. The poorest of them undertook seasonal work at the time of grain crop and root harvest. Many of the emigrated to America at the turn of the century. Those who had chosen to stay joined the army at the outbreak of World War I. After the Trianon Peace Treaty, Alsólendva and its environs, including Kót, were attached first to the then Croatian Muraköz, and then to the Slovene Mura region. In the course of the land reform of 1923—1924, no land was allotted to the Hungarian inhabitants of the Mura region on the ground that their demand on land was unjustifiable because they ought to have moved to Hungary. This fact prompted many of them to declare themselves Slovene, to have their children enrolled in Slovene schools, and to join the then ruling political parties. Thus was it that 15 farmers living at Kót were also given allotted land. Many young people emigrated to North-America, France and Germany. After World War II, the village put out many intellectuals. The culture, folkways of the Kót people are composed partly of the Hungarian Hetés culture, partly of Slav traditions. Old women still wore *pacsa* (a specially folded shawl) as late as 1903. Housewives believe bewitching even today. Fishery is a characteristic occupation of this village on the Mura river.

Kot — najmanjša madžarska vas v Sloveniji

(Rezime)

Vas Kot leži sedem kilometrov od Lendave v sosedstvu madžarske vasi Gaberje, Kapca, slovenske vasi Hotiza in hrvaške vasi Marof in Žabnjek. Na tem območju je prvič omenjeno leta 1378 naselje „Rybichi“, in leta 1405 naselje „Halászokháza“, ki je spadalo k dolnjelendavski posesti. Vas Halászokháza so okrog 1600 opustošili Turki. V vizitaciji zagrebškega škofa iz leta 1693 je med vasmi dolnjelendavske fare omenjenja tudi vas Kot. Po urbarjih iz 16. stoletja so gospodarili podložniki v vasi Kot na polovici in četrtini kmetije. Tudi po zemljiški odvezi so imeli kmetje le povprečno 7,8 plugov zemljišča. Ob koncu prejšnjega stoletja so prebivalci vasi Kot vedno več zemlje kupovali v sosednjih medžimurskih vaseh, ki so spadale prav tako k posesti Esterházyjev. Najbolj siromašni so bili sezonci ob žetvi in pospravljanju pese. Ob prelomu stoletja se jih je veliko izselilo v Ameriko. Kdor je ostal doma, pa je bil vojak v prvi svetovni vojni. Po Trianonu je pripadala Lendava z okolico najprej k hrvaškemu Medžimurju, potem pa k slovenskemu Pomurju. Tako tudi vas Kot. Ob agrarni reformi leta 1923-24 prekmurski Madžari niso dobili zemlje. Baje niso imeli pravice do tega, saj bi se lahko preselili na Madžarsko. Zaradi tega se jih je veliko opredelilo za Slovence, otroke so vpisali v slovenske šole in so postali člani vodilnih strank. Tako je dobilo zemljo 15 kmetov tudi v vasi Kot. Veliko mladih se je izselilo v Severno Ameriko, Francijo in Nemčijo. Po drugi svetovni vojni je veliko mladih študiralo iz te vasi.

Ljudska kultura prebivalcev vasi Kot vsebuje madžarske elemente, značilne za pokrajino Hetés in elemente slovanskega izročila. Stare ženske so leta 1903 še nosile peco. Današnja moderna gospodinja še verjame v uroke. Značilnost vasi ob Muri je bilo ribištvo.

A zsidók története a lendvai községben¹ 1773—1944 között²

Bevezetés

1944-ben a Szálasi-rendszer segédletével Hitler követelésére százezreket aláztak meg, kínoztak, és pusztítottak el a német birodalom haláltáboráiban, csak azért, mert zsidók voltak. Ezek között voltak egyetemi tanárok, orvosok, ügyvédek, gazdasági szakemberek, gyárosok, bankárok, zsidóbarátok, háziasszonyok, zsenik, vallási fanatikuskusok, sportemberek, nyomorékok, tehetetlenek. Egyetlen szempont alapján: a bűnük az, hogy zsidók.

Mit tudunk ezekről a százezrekről, akik a gázkamrák, az aknamezők áldozatai lettek, vagy agyonlőtték őket? Az a generáció, amely emberiesen, becsületesen tud szembenézni az igazságtalansággal, és tanúja volt a tragédiának, csak szájalommal emlékezhet vissza e szörnyű tetre. A háború utáni generációk pedig csak vajmi keveset hallottak, illetve tudnak a zsidók meghurcolásáról. Ez szomorú tény, de igazság. Lendva község zsidói is e sorsra jutottak. Csak néhányan éltek túl a pokoli szenvedéseket. Nekik megpróbáltatásuk közepette talán kis szerencsájük is volt. A kíméletlen halálharcot sikerült túlélniük és hazajöttek. És mit találtak a volt meleg otthonból? Feldúlt és kirabolt lakásokat családtagok nélkül. E néhány ember még itt, közöttünk él. Nem szeretnek beszélni saját tragédiájukról, azonban bizalmasabb beszélgetések során mégis fájlalják azt, hogy olyan könnyen, mondhatnánk úgy is, hogy közömbösen úgy elfeledték őket, mintha nem is léteztek volna. Pedig itt voltak közöttünk majdnem két évszázadon át, jóban és rosszban együtt élve vidékünk lakosságával. Beszélgetések során merült fel bennem az a gondolat, hogy az utókor számára mégis helyes volna feljegyezni a zsidókról azt, ami talán részben ismertetné jelenlétüket vidékünkön, és egyben szerény írásos dokumentum lehetne arról, hogy itt voltak, és ezzel talán azt is igazolhatnánk, hogy történelmünk részesei.

1 Község = a járásnak megfelelő közigazgatási egység Szlovéniában.

2 E tanulmánykötet szerkesztése közben a szerzőnek lehetősége adódott, hogy dolgozatát kisebb rövidítéssel, ill. eltéréssel megjelentesse egy korlátozott terjesztésű, kis példányszámú, szlovéniai helyi periodikában. Lásd: Varga Sándor: A zsidók története a lendvai községben 1773—1944 között. In: Lendavski zvezki — Lendvai füzetek 12—13. Tri študije — Három tanulmány. Lendava — Lendva, 1991. 41—64.

Néhány történelmi adat

Palesztinának a rómaiak által történt meghódítása után a több ízben fellázadt zsidók egy részét hadifogolyként a római birodalom különböző részeibe (Itáliába, a Pireneusi-félszigetre, a Rajna és a Duna vidékére) hurcolták. A birodalom bukása után folytatódott szétszóródásuk, többségük azonban a 12. századtól kezdve Európa-szerte megsegényítő megkülönböztetésben részesült (gettó, sárga csillag). Különösen kegyetlen irtóhadjáratot vezettek ellenük 1096-ban és 1146-ban a keresztések Németországban és Csehországban. Az üldöztetés során tömegesen menekültek Lengyelországba, Litvániába, Oroszországba és ekkor kezdtek Magyarországon is megjelenni.

Már a 13. században voltak az akkori magyarországi városokban külön zsidó közösségek, de a történelmi feljegyzések szerint éltek elszórtan a falvakban is. A magyarországi zsidók is üldöztetésnek voltak kitéve. Különböző időkben, külön törvényekkel korlátozták őket, ezért a zsidók Magyarországra való bevándorlása is stagnált. Még az 1734-i összeírás is csak 11 621-re teszi számukat az akkori Magyarországon. Foglalkozásuk szerint árendások, borbélyok, fuvarosok, kocsmárosok, könyvkötők, mészárosok, pálinkafőzők, serfőzők, házalók voltak. Mindez azt igazolja, hogy saját, kétkézi munkájuk által tartották fenn magukat.

A zsidók már a 18. században jelentékeny szerepet játszottak a gazdasági életben. A városok ekkor még korlátozták letelepedésüket, a falvakban éltek elszórva, mert a földesurak pártfogását élvezték. Egyes haszonhajtó földesúri jogokat vettek bérbe, elsősorban a kocsmatartást, s a földesurak védőszárnya alatt birtokaikon batyuzó kereskedést űztek. Ennek az akkori kezdetleges körülmények között nagy jelentősége volt, hiszen a falu népének ők tették lehetővé, hogy szükségleteiket a helyszínen beszerezhessék.

1780-ban trónra lépett II. József, s vele beköszönt a zsidóreform 1783-ban. Megnyitja előttük a városokat, engedélyezik, hogy földet műveljenek, kereskedjenek és ipart űzenek. Eltörli a zsidók korábbi különböző anyagi terheinek egy részét is. Kétségtelen az, hogy II. József zsidórendeletei kedvezőbb helyzetet teremtettek a magyar zsidók számára. Ez a türelmi törvény lehetőséget nyújtott az újabb bevándorlásra.

A jövevények nagy számának és a bőséges szaporulatnak folytán 1785-ben Magyarországon számuk már hetvenötezer körül volt. Magyarországon 1867-ben törvénnyel szabályozott, teljesen egyenjogú állampolgárokká váltak a zsidók is.

A zsidók letelepedése vidékünkön

Mint már említettem, II. József 1783-ban megszüntetett néhány gazdasági tilalmat a zsidókkal szemben, ez pedig lehetővé tette azt, hogy mind a nagyobb városokban, mind a mezővárosokban letelepedhettek. Így kerültek az első zsidó családok vidékünk-re.

Az első hivatalos feljegyzés a zsidókról Zala megyében az 1773. november 3-ikái közgyűlés 37/3 számú jegyzőkönyvében található. Eszerint ekkor egy Notl Sándor nevű zsidó lakott Lendván, akinek családja 6 tagból állt, 140 forint árendát és 21 forint

különbféle adón kívül 14 forint türelmi adót fizetett. Azonban Alsó-lendva Millenniumi emlékkönyvének kimutatása szerint már ősidők óta öt zsidó család élt Lendván, éspedig Grósz, Milhofer, Rosenberg, Sommer és Stern nevezetűek.

Pontosabb statisztikai kimutatások a lendvai és környéki zsidókról 1777 után vannak. A szombathelyi püspökséget 1777-ben állították fel. Ez után az új püspök összeíratta az egyházmegye lakosságát plébániai kerületek szerint, minden településre egyformán vonatkozó kérdőív alapján. Ezekben az összeírásokban minden településnek kimutatták az összlakosságát, és azt is, hogy hány zsidó vallású személy van a nevezett település lakói között. Az első összeírás adatait a szombathelyi püspökség 1792-ben tette közzé.

Az alábbi táblázaton közlöm a jelenlegi lendvai község falvai zsidó vallású lakosságának számát évtizedenként 1792-től 1921-ig.

Lendva község települései	Az összeírás évei 1792-től 1921-ig, a zsidók száma falvanként										
	1792	1810	1822	1844	1854	1874	1885	1895	1906	1914	1921
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Lendva	23	19	44	62	162	232	446	214	271	383	259
Felsőlakos	—	—	—	—	—	—	6	4	3	—	6
Alsólakos	—	—	—	—	—	4	5	5	—	—	—
Hosszúfalu	—	—	8	8	—	—	—	—	6	—	7
Hotiza	—	—	—	—	—	6	—	—	4	4	5
Kapca	—	—	—	—	—	7	12	3	—	4	7
Petesháza	—	—	—	—	—	5	4	6	9	5	—
Völgyifalu	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3	—
Dobronak	10	4	10	2	5	27	13	38	43	25	12
Göntérháza	—	—	—	—	—	6	—	3	3	5	—
Kámaháza	—	—	—	—	4	5	4	—	—	—	—
Radamos	—	—	—	—	—	6	4	5	6	1	—
Zsitkóc	—	—	—	—	—	5	—	4	—	—	—
Črenovci	—	—	—	—	9	14	13	9	8	5	3
Trnje	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Gor. Bistrica	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—
Sred. Bistrica	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—
Dol. Bistrica	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Turnišće	—	—	—	—	—	7	—	—	—	10	8
V. M. Polana	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—
Odranci	—	—	—	—	—	4	8	12	6	7	—
Kobilje	—	—	—	—	—	7	5	4	8	5	1
Összesen:	33	23	62	72	183	342	520	314	369	463	322

A zsidók a több száz éves üldöztetésük során vándoroltak városból városba, faluról falura. Vándorlásuk során kénytelenek voltak valamilyen hasznot hozó foglalkozást űzni. A vándorlás miatt viszont csak olyan szakmát folytathattak, amire szüksége volt a népnek is. Amíg egy településen találtak maguknak munkát és megélhetési lehetősé-

Izraelita Község.

78 3

Alsó Lendvára

Képviselet a község által

F. Szabadbírók

Hozza

Közzé

1879. évi a 125^{öd} sz. a /-törvény / utasított

79

185. évi a Donubi díjlehet

670. sz. a

Székelyi Szabolcs

Béla Ábrahám

Az izraelita „közönség” telekkönyvi tulajdoni lapja

75.

A.

Alsó Lendva.

Közös birtokosok egyenlő arányban

1. Hofman Salamon kereskedő

és neje született

2. Beck Katalin.

1. 1.

F. Szabadbirtok.

1799

1800

1800. Máj 14^{én} p. a. udvar kettel.

1800. 11. 1.

Hofman Salamon Palinka's Mihály s. t.

J. Holt kisvégi birtok

1819. Székelyre Bettelekben

36

get, addig ott maradtak, amikor aztán ez már megszűnt, akkor költöztek tovább. A vándorkereskedők pedig faluról falura jártak, egy helyen nem sokat időztek. Sót, petróleumot, cukrot, meszet, kocsikenőcsöt, szövetet stb. árultak. Mások viszont vásárlással foglalkoztak. Kendert, lent, ócskavasat, vadbőrt stb. vettek. Még gyerekkoromban hallottam az idősebb emberektől a gúnyolódó mondásokat a zsidókról. Ha rosszkodott a gyerek, akkor azt mondták: „Ha nem leszel jó, odaadlak a bőrszedő zsidónak”. Az ócskásról szóló gúnydalt pedig így énekelték:

A göntérházi falu végén füttyül a zsidó,
minden házhoz bekiált, hogy mi van eladó,
puszta fazék, vasfazék van a zsidó szekeren.
A Kóbé felesége ül a tetején.

A gúnydal is azt bizonyítja, hogy a zsidók nagy többsége a falvakban valóban csak rövid ideig tartózkodott. Ezt az állítást igazolja a statisztikai kimutatás is, amelyből látható, hogy 1792-től 1874-ig csak Lendván és Dobronakon éltek megszakítás nélkül zsidók.

A jobbágyság megszüntetése után a falusi ember is kezdett jobb anyagi körülmények között élni, nőttek az igényei. Ezeket csak az élénkülő kereskedelem és kézművesség tudta kielégíteni, amely pedig jórészt a zsidóság kezében volt. Ezt a lehetőséget a zsidók meg is ragadták. Az 1867-es türelmi törvény is kedvezőbbé tette helyzetüket.

A jobbágyság eltörlése és a jobbágyok földjeinek telekkönyvezése vidékünkön 1858-tól 1864 végéig tartott. A lendvai kataszteri határ telekkönyvi tulajdoni lapjain 1864-ből már vannak zsidó tulajdonjogi bejegyzések is. Az izraelita község iskolája és temetője a 76. számú, Hofman Salamon kereskedő háza és telke pedig a 75. számú telekkönyvi betétbe van bejegyezve. Ezek a dokumentumok azt igazolják, hogy az Esterházy herceg már az 1867-es türelmi törvény meghozatala előtt is tűrte, illetve segítette is a zsidók állandó letelepedését Lendván, és megengedte nekik a kereskedelem fejlesztését. Ezt több telekkönyvi lap is igazolja. Ha megnézzük a közölt kimutatást, akkor megállapíthatjuk, hogy a központi fekvésű falvakban, amelyeknek vonzási körzetük is kialakult, 1874 után találhatunk zsidókat, akik több évtizeden át ott éltek. A félreeső falvakban csak rövid ideig, vagy egyáltalán nem tartózkodtak. Ahol megtalálták a létfenntartásra a lehetőséget, ott megmaradtak, ahol nem, onnan továbbmentek.

Lendván a legkorábban letelepedett zsidók 1792 előtt mind kézműves szakmában dolgoztak. Csak 1860 után kezdtek a Lendvára települtek többen kereskedéssel foglalkozni.

Pontos, név szerinti, letelepedési évvel meghatározott, foglalkozás szerinti kimutatás és a családok számát kimutató hiteles dokumentum a lendvai városi zsidó lakosságról csak 1896-ból van. Ez a kimutatás Alsó-Lendva Nagyközség Millenniumi emlékönyvében található meg. Ezen adatok alapján készült a következő kimutatás a Lendva városban akkor élt zsidó családokról.

Név	Letelepedési év	Foglalkozás	Családtagok száma
1. Arnstein Benő	1885.	kereskedő	4
2. Arnstein Simon	1885.	szolgáltató	1
3. Bader Hermán	1895.	cipész	2
4. Beck Fülöp	1869.	üveges	8
5. Brüll Lipót	1866.	állatorvos	5
6. Brünner József	1891.	orvos	3
7. Brünner Samu	1873.	kereskedő	2
8. Deutsch Miksa	1849.	kereskedő	10
9. Elefánd Dávid	1887.	bádogos	7
10. Eörsi Gyula	1893.	számtartó	4
11. Freyer Fülöp	1864.	kereskedő	5
12. Freyer Lipót	1893.	kereskedő	4
13. Grosz Hermán	ősidők óta	alkusz	11
14. Hajós Izsó	1894.	főbérlet	4
15. Hofman Samu	1892.	kereskedő	4
16. Kaiser Lipót	1880.	?	2
17. Dr. Király Mór	1854.	orvos	2
18. Klein Dávid	1890.	kereskedő	4
19. Kohn Vilmos	ősidők óta	női szabó	3
20. Kormos Gyula	1890.	pénztáros	4
21. Krauz Farkas	1877.	nap számos	3
22. Laufer Miksa	1863.	tisztviselő	3
23. Löbl Johanna	1861.	magánzó	7
24. Lusztig Samu	1882.	bírósági írnok	4
25. Marton Kálmán	1896.	vaskereskedő	1
26. Milhofer Ignác	ősidők óta	szabó	9
27. Pollák Lázár	1867.	kereskedő	6
28. Reichenfeld Sándor	1880.	mészáros	7
29. Rosenberg Henrik	ősidők óta	címfestő	2
30. Rosenberg Mátyás	1894.	gyümölcselárusító	4
31. Rosenberg Mór	1888.	járásbírósági hivatalnok	8
32. Dr. Rudolfer Antal	1894.	lelkész	3
33. Schvarz Jakab	ősidők óta	gabonakereskedő	9
34. Schvarz Károly	1883.	kereskedő	5
35. Schvarz József	1851.	szatócs	10
36. Schvarz Márkus	1893.	hitközségi alkalmazott	6
37. Sommer Edéné	ősidők óta	varrónő	3
38. Stern Henrik	ősidők óta	ügyvédi írnok	1
39. Turnauer Ignác	1848.	házaló	10
40. Weinberger Ödön	1890.	kereskedő	2
41. Weiss Adolf	1878.	kereskedő	5

Weisz László, jelenleg is élő lendvai zsidó háza, amelyben üzletük volt. A ház eredeti állapotában van, és ilyen volt a legtöbb zsidó ház, amelyben üzlet működött a háború előtt.

42. Weisz Arnold	1895.	tanár	1
43. özv. Weisz Edéné	1884.	varrónő	6
44. Weisz Lipót	1870.	kereskedő	4
45. Dr. Wollák Adolf	1887.	ügyvéd	4
46. Wortmann Benő	1874.	kereskedő	8
47. özv. Wortmann Lina	1882.	magánzó	6
	Összesen:		234

A kimutatásból kitűnik, hogy a 47 lendvai zsidó család közül csak 16 volt kereskedő. A többi családban különböző szakmákkal találkozhatunk, volt köztük orvos, állatorvos, ügyvéd, hivatalnok és kézműves. Tehát nem tartható fenn az az állítás, hogy a zsidók csak kereskedők és kocsmárosok voltak.

A kimutatás véleményem szerint azonban nem egészen pontos. Némely család letelepedése Lendván már korábbi a feltüntetett évszámnál. Hofman Samunak például már 1864-ben telekkönyvezett háza volt Lendván. Ilyen eset több is van.

A lendvai és a vidéki általános gazdasági fellendülés csak 1867 után vette kezdetét. Ebben azonban már szerepet játszottak a lendvai zsidók is. Az alsó-lendvai takarékpénztár az 1873. évi március hó 1-jén megtartott közgyűlés alapján kezdett működni. A takarékpénztár megalakításában már a zsidók is fontos szerepet töltek be, ami azt jelenti, hogy már volt köztük néhány jó anyagi háttérrel rendelkező család. Ezt az is bizonyítja, hogy a takarékpénztár 30 tagú választmányában 7 zsidó tag is volt, név szerint Brüll Lipót, Deutsch Miksa, Hofman Samu, Löbl Ignác, Pollák Lázár, Dr. Király Mór és Dr. Wollák Adolf. A későbbiek során is szerepet játszottak a lendvai zsidók a takarékpénztár igazgatóbizottságában a jegyzőkönyvek tanúsága szerint. Az egyesüle-

Baráti találkozó 1928 táján a lenda-hegyi Balkányi-pincénél, a Balkányi, Mayer, Guttman, Hegedűs és Bader család tagjainak jelenlétével. A Bader fiú (elől, középen) jelenleg Olaszországban él.

Csoportkép, 1924 táján készült. A felvételen levők valamennyien zsidók. Egyedül Blau Lajos (a hátsó sorban balról az első) maradt életben közülük.

tek tevékenységétől sem zárkóztak el. Már 1871-ben a lendvai „Polgári olvasó egyesület” vezetőségében található Pollák Emil, Pollák Lázár, Dr. Brünner József és Wollak Adolf. A lendvai önkéntes tűzoltóegyletben, amely 1873-ban alakult, ugyancsak vannak zsidók, név szerint: Beck Fülöp, Rosenberg Henrik, Schvarz Simon, Stern Henrik, Weisz Ede és Weisz Zoltán.

Az Alsó-lendvai Polgári Fiúiskola támogatásában is fontos szerepet tölthettek be a zsidók. A támogatók között a zsidók aránya ugyancsak kedvező. E néhány rövid utalás azt bizonyítja, hogy a lendvai zsidók nem határolták el magukat a társadalmi élettől. Volt azonban önálló, illetve csak közösségüket szolgáló szervezetük is.

A zsidók szerepe a gazdasági életben

A múlt század vége felé a kereskedelem, iparosság, kocsmatartás mellett a zsidók kezdtek más ipar fejlesztésével is foglalkozni. Göntérházán már 1889-ben Büchler gőzmalmot építtetett, a lendvai Schvarz Jakab 1896-ban Hosszúfalun téglagyárat, később, 1910 táján ugyanott gőzmalmot építtetett, még ma is az ő általa építtetett kemencében égetik a téglát. Schvarz már Kobiljén is építtetett téglagyárat 1908-ban, ezt 1950 táján bontották le. Balkányi Ernő 1898-ban vette át a lendvai nyomdát és korszerűsítette. Eppinger Samu 1910-ben építtetett gőzmalmot és téglagyárat Lendván. A legnagyobb ipari üzem Lendván, amelyet zsidó tőkével alapítottak, a Hungaria Hazai Esernyőgyár Részvénytársaság volt. Az esernyőgyár elődje az 1904-ben Wortman Béla által alapított varroda, amelyben a feljegyzések szerint néha még hatvan munkás is dolgozott, többnyire nők. A tulajdonostól a varrodát 1906-ban lendvai rokonai vették át. Az esernyőgyárnak még ma is meglévő épületét a vagyonosabb lendvai polgárok, köztük több zsidó tőkéjével már részvénytársaság építette 1907-ben. Az esernyőgyár vezérigazgatói posztját 1911-ben Pollák Emil, a köztiszteletnek örvendő, üzleti szellemű lendvai zsidó vette át. Ez az üzem abban az időben több mint száz munkást foglalkoztatott.

Az esernyőgyár 1907-ben részt vett a pécsi gazdasági kiállításon, és a nagy konkurenciával szemben termékeivel elnyerte az „Állami aranyérmét” (Alsó-lendvai híradó 1907., 42-ik száma).

A jelenlegi lendvai község területén 1915-ben a zsidók foglalkozása az alábbi volt:

1. Bader Hermán	Lendva	cipész, készcipők raktára
2. Blau Sándor	Lendva	vasúti vendéglős
3. Blau és Bartos	Lendva	rőfösáru-, készruháüzlet
4. Beck Oszkár	Lendva	fodrászmester
5. Deutsch János	Lendva	vendéglős
6. Eppinger Samu	Lendva	téglagyáros és gőzmalomtulajdonos
7. Freyer Lipót	Lendva	díszmű-, üveg-, porcelán-, vegyesáru-kereskedő
8. Klein Dávid	Lendva	szállítóvállalat
9. Mayer Ödön	Lendva	órák és ékszerész

10. Marton Kálmán	Lendva	vaskereskedő
11. Pollák Lázár	Lendva	nagykereskedő
12. Reichenfeld Lajos	Lendva	mészáros
13. id. Schvarz Samu	Lendva	fűszer-, liszt-, gabonakereskedő
14. Schön Jenő	Lendva	vegyesáru-, bőrkereskedő
15. Wortman Benő	Lendva	rőfös, divatáru-kereskedés
16. Weisz Lipót	Lendva	divatáru, Tip-Top fekete cipő
17. Waltersdorfer Adolf	Lendva	mészáros
18. Wolksoku Henrik	Lendva	központi kávé
19. Mithofer testvérek	Dobronak	vegyeskereskedő
20. Spiegel Adolf	Völgyifalu	vendéglős
21. Weisenstern	Turnišće	vendéglős
22. Weinstingl Jakab	Göntérháza	gőzmalom
23. Reich Henrik	Velika Polana	fűszer-, vegyesáru-, bor-, sör-, pálinkamérés

Balkányi Ernőné, Dóra, született 1872-ben. (Lánykori neve ismeretlen.) Auschwitzban halt meg 1944-ben. A kép Budapesten készült 1910 táján.

Az első világháború után, 1918 és 1920 között a zsidók egy része elhagyta Lendvát, mert nem érezték biztonságban magukat az újonnan alakult királyi Jugoszláviában. A legtöbb Magyarországra ment. Az ittmaradt zsidók pedig megtartották az addigi foglalkozásukat. Nem nyugodtak azonban szótlanul bele az új államrendszerbe, dr. Brünner vezetésével mozgalom indult közöttük a területnek Magyarországhoz való visszacsatolására. A legaktívabb politikai szerepet a lendvai zsidók közül 1921 és 1933 között dr. Strasser Armin ügyvéd töltötte be. Többször is volt képviselőjelölt. Nem csak a zsidók érdekeit képviselte, hanem síkra szállt az itt élő magyar nemzetiség politikai és gazdasági egyenjogúságáért is. Ezért többször az uralkodó rendszer éles kritikájának volt kitéve. Szót emelt a magyar nyelv egyenjogú használatáért a közéletben, és ezért 1927. február 12-én írásbeli követelést is terjesztett az akkori lendvai járási szolgabíróshoz. Dr. Strasser ügyvéd elleni támadásokról olvashatunk az akkori sajtóban is.

A gazdaság fejlesztésében Lendván a Blau és az Eppinger család 1925-ben újabb lépéseket tett. „Jadran” névvel ebben az évben megalakították a második esernyőgyárat, amely kezdetben harminc munkást foglalkoztatott, és naponként mintegy 120–140 esernyőt gyártott. Ez a gyár azonban később átalakult fehérnemű és kötöttáru készítésére.

A Blau és Bartos társulatnak Lendván 1904 óta — az akkori körülményeket figyelembe véve — tekintélyes vegyesáru, valamint divatáru-kereskedése volt. Ez a társulat 1927-ben létesített Lendván egy kötödeüzemet modern kötőgépekkel. Férfi és női kötöttárukat készítettek. Ez az üzem mintegy 185 munkásnak (nőknek és férfiaknak) adott munkát. Termékeit a hazai piacon értékesítették. Ezt az üzemet még a második világháború előtt a tulajdonosok átköltöztették Horvátországba, Karlovacba (Károlyváros).

A zsidók száma Lendván és környékén 1921 után (az akkori lendvai járásban 321 volt) tovább csökkent, hiszen az 1931. évi népszámlálás már csak 207-et mutatott ki. Számuk csökkenését az elköltözés és részben a kisebb szaporulat idézte elő.

A lendvai (városi) zsidókról, számukról, foglalkozásukról az utolsó adatot 1938-ból találtam. Eszerint összetételük a következő: 13 hivatalnok, 8 munkás, 3 szellemi foglalkozású, 3 vendéglős, 1 földműves, 2 gyáros, 18 kereskedő, 8 iparos, 2 földbirtokos, 8 magánzó, 48 háztartásbeli és 19 tanuló. Nincs feltüntetve a gyerekek száma hétéves korig, ezért a lendvai zsidóknak közvetlenül a háború előtti számáról nem találtam pontos adatokat.

Zsidóellenes hangulat, megtorlások, internálás, felszabadulás

1933 után vidékünkön is fokozódott a zsidóellenes hangulat. Ezt főleg Hitler uralomra jutása idézte elő. Ekkor kezdődött el Európában is a zsidógyűlölet fokozódása. A hangulatkeltők Muravidéken is a hitleri rendszer támogatói voltak. Zsidóellenes újságcikkek jelentek meg. Voltak azonban a sajtóban ellenvélemények is, melyekben azt olvashatjuk, hogy Muravidéken a fasiszta módszerek nem jöhetnek számításba a zsidók ellen. Azonban az itt élő zsidókban már érlelődött a félelem a jövőjük iránt. A rendszerrel szemben lojálisak voltak, és politikai magatartásuk is igen elővigyázatos volt.

Az akkori magyar hatalom 1938-ban zsidótörvényt hozott, amelyben korlátozták a zsidók arányát a sajtó, film, színművészet terén, valamint az ügyvédi, mérnöki és orvosi kamarákban. A második zsidótörvényt 1939-ben hozták, amely már nyíltan a zsidók közéleti és gazdasági tevékenységét korlátozta. A zsidónak tekintett személyek nem lehettek állami tisztviselők, tanítók, tanárok.

Az 1941. évi harmadik zsidótörvény már teljesen a náci fajelmélet szellemét követte, és megtiltotta a zsidó és más vallású közötti házasságkötést.

Muravidéknek Magyarországhoz való csatolása, 1941. április 16-ika után az említett három törvény érintette az itt élő zsidókat is, ezért a lendvai zsidók nem lelkesedtek a „magyar felszabadításért”.

Az említett három törvényt azonban a megszálló hatóságok a lendvai zsidókkal szemben csak fokozatosan kezdték érvényesíteni. De a zsidóellenes hangulat a központi propaganda hatására a megszállt területeken is fokozódott. Hitler állandó nyomást gyakorol a kormányra a zsidókkal szembeni erélyesebb fellépés céljából. A parlament 1942 júliusában ismét törvényt hoz a zsidók jogainak korlátozására: zár alá véteti a zsidók földbirtokait. Ez a lendvai zsidókat alig érintette, hiszen nem volt nekik nagyobb földbirtokuk. Ugyancsak 1942-ben lépett életbe az a törvény, amely kimondja, hogy a zsidók fegyveres szolgálatot nem teljesíthetnek. E törvény alapján a katonaköteles lendvai zsidó fiatalok már csak kötelező munkaszolgálatra kaptak katonai behívót. A meghozott törvények, a gazdasági korlátozások ellenére is az akkori magyarországi zsidók életbiztonsága még tűrhető volt. Hitler viszont 1943 áprilisában követeli, hogy Magyarország is számolja fel az úgynevezett „közép-európai zsidó szigetet”. Horthy rendszerének azonban még mindig fenntartásai voltak Hitler követeléseivel szemben. Így a muravidéki zsidók kényszermunkára való néhány bevonultatás kivételével nagyobb háborgatás nélkül éltek 1944. március 19-éig. Ekkor Magyarországot a németek katonailag megszállták. A magyar kormányt eltávolították, és helyébe némethű kormányt hoztak létre Sztójjayval az élén. Néhány nap múlva az új kormány meghozta az igen szigorú intézkedéseket a zsidókkal szemben. Bezárták a zsidó üzleteket, vendéglőket, kizárták őket az állami szolgálatból. Ez azt jelenti, hogy a megélhetés feltételeit teljesen megvonták tőlük. Bevezették a zsidócsillag kötelező viselését. Nagy propagandahadjárat indult ellenük. Ekkor kezdődött a lendvai zsidók üldöztetése is, melyben a Szálasi-ideológiát képviselő egyének vitték a fő szerepet. A lendvai zsidók ekkor már félelmükben csak csoportosan mertek az utcára menni, és csak nappal.

Majd kezdődött életük legtragikusabb ideje, amely aránylag rövid ideig tartott, de ha a szenvedést látjuk szemünk előtt, akkor ez az idő hosszú volt. Eichmann — Budapesten való megjelenése után, 1944 tavaszán — rövid idő alatt 400 000 magyarországi zsidót kényszerített haláltáborokba. Az akkori lendvai járásból, az egész Muravidékről a zsidókat április havában internálták.

1944. április 26-án előzetes bejelentés nélkül megjelent Lendván a kormány küldötte, és kiadta a parancsot a zsidók azonnali összegyűjtésére. A lendvai zsidókat, 57 családot az Alsó utcai imaházba gyűjtötték össze, majd teherkocsival Csáktornyára szállították, és átadták őket a gestapónak. Csáktornyáról a németek a muravidéki zsidókat tehervagonokba zárva Nagykanizsára, onnan pedig Birkenauba vitték, ahon-

nan utolsó útjuk Auschwitzba vezetett. Legtöbbjük május 21-én és 22-én fejezte be életét a gázkamrákban. A mintegy 220 lendvai internált zsidó közül a mostani lendvai községbe csak 18-an tértek vissza: Eppinger Béla, Fürszt János, Fürszt Josip, Szántó Margit, Szántó Dénes, Szántó László, Fritz Erzsébet, Maschankzer Lenke, Schwarz András, Schwarz Tamás, Wortman László, Weiss László, Spiegel Margit, Weissenstern Milan, Engel György, Deutsch Erzsébet, Nemsics Vilmos, Bauer János. Ezek egy része nem a haláltáborból menekült meg, hanem a katonai kényszermunkán sikerült túlélniük a háború borzalmaait. Később többségük külföldre távozott, és amikor ez az frás készült, már csak három zsidó élt Lendván.

Majdnem két évszázados ittlétük után (ugyan nehéz kimondani, de ez a tény) talán egyszer s mindenkorra elvesztek közülünk. Már az az egynehány személy, aki visszajött Lendvára, folyamatosságukat nem tarthatja fenn, hiszen nincs utódjuk. Hamarosan nem marad utánuk más, mint az itthagyt házak. A zsidók elleni genocídiumnak nem volna szabad feledésbe mennie. A történelem azt tanítja, hogy a múltból fakad a jövő. Tanultunk ebből a tragikus múltból? Tanulságnak bizonyára kellene lennie mindnyájunk számára. Az egymás iránti gyűlölet, keletkezzék az nemzeti, vagy vallási, vagy bármilyen alapon, csakis az emberiség vesztéhez vezethet. Az utolsó tárgyi emlék, amely a lendvai és környékbeli zsidók emlékezetét nálunk megőrizheti, az a lendvai templomuk és a hosszúfalusi temetőjük lehet. Ezek rendbehozása és később rendszeres karbantartása a jelenben és a jövőben itt élők feladata. Elsősorban emberi, erkölcsi feladatként, másodsor pedig azért is, mert a lendvai zsidók vagyona mind a társadalomra maradt, és értéke nem csekély. Ha nem így cselekszünk, akkor a történelemből szép keveset tanultunk.

A zsidó népiskola történetéből

A múlt század közepén a zsidók száma a jelenlegi lendvai község közigazgatási területén 183. Abban az időben még kötelező népoktatás nem volt, és csak vallási felekezetek szervezésében és fennhatósága alatt működtek iskolák.

A lendvai zsidó iskola keletkezését 1850-re lehet tenni — írta Weisz Arnold zsidó tanító 1898-ban. Ami azelőtt volt, nem mondható iskolának a zsidók kis száma miatt. A gyerekek neveléséről úgy gondoskodtak, hogy közös költségen tanítót fogadtak, kinek feladata volt a gyermekeket az akkor szükséges tantárgyakra oktatni.

Az iskola megalakulásakor, 1850 táján az első hivatásos tanító Lusztig S. volt, aki 1856-ig töltötte be ezt az állást. Ebben az időben a tanulók száma évente mintegy negyven volt, és egy tanteremben folyt az oktatás. Lusztig távozása után 1856-ban Wolf Benjamin lett az iskola főtanítója. Ekkor az iskolaszék határozata folytán a hitközség egy segédtanítót is alkalmazott, aki csak a magyar nyelv oktatásával foglalkozott. A telekkönyvi tulajdonlap bejegyzése szerint a lendvai zsidó hitközségnek már 1864-ben saját iskolaépülete volt.

A 60-as évek végétől (1870—1880) több tanító is működött a lendvai zsidó iskolában, ám ezek neveiről nem találtam adatokat. A hitközség 1881-ben Rozendorf Samu tanítót választotta meg, őt 1885-ben Wenetianer Sándor követte. Wenetianer tíz éven

át, 1895-ig volt az iskola élén. Az 1895—96-os iskolaévben Weisz Arnold tanítót választották meg, és ő 1910-ig volt az iskola élén. Az iskola általános oktatási feladata mellett nagy gondot fordított a vallási szellemben való nevelésre, úgy is mondható, hogy a nemzeti lét ébrentartása a nevelés egyik fő feladata. A hitközség azonban igen nagy gondot fordított az általános oktatás színvonalára is, hiszen tudatában voltak annak, hogy a jól képzett fiatalok jobban érvényesülhetnek az élet mindennapi küzdelmében. Ezt bizonyítja egy 1897-ben megtartott nyilvános záróvizsga is. Az akkori lendvai Délzala című hetilap így jegyezte fel az iskola sikerét:

„Volt alkalmunk a vizsgálatot végighallgatni, s arról győződünk meg, hogy ez az iskola becsületére válik nem csak az izraelita hitközségnek, hanem a városnak is. De meggyőződünk arról is, hogy ilyen sikert csak oly tanító érhet el, aki testtel és lélekkel hivatásának szolgálatában áll. A meglepő eredményt Lövenstein Hermin kisasszony érte el.”

Weisz Arnold távozása után, 1911-ben Lövenstein Hermin került az iskola élére, aki művelt oktató volt. A lendvai zsidó hitközség tanítóinak műveltségét az is igazolja, hogy a Zala megyei Általános Tanítói Testület lendvai járásközi testületében is szerepeltek. Már 1881-ben a lendvai járási tantestületnek tagja volt Wolf Benjamin is. Az 1919. október 9-i kimutatás szerint a lendvai zsidó iskolának 50 tanulója van. A zsidó iskola a még most is meglévő rabbilakás épületében helyezkedett el.

Az első világháború után, 1921-ben a lendvai zsidó iskolát is megszüntették, és a tanulókat kötelezően az állami népiskolába írták át. A hitoktatás továbbra is a rabbi hatáskörébe tartozott.

A volt zsidó iskola és rabbilakás épülete Lendván

A lendvai zsidóknak szerepük volt az iparostanonc-iskola megalapításában is. Már a megalapításnál, 1899-ben az iskolaszéki előljárók között ott van Freyer Lipót és Marton Kálmán.

A zsidó gyerekek többsége az elemi iskola után tovább tanult. Az elemi iskolából 1921 után igen kis számú zsidó gyerek iratkozott a lendvai polgári iskolába. A szülők a gyerekeket továbbtanulásra inkább Csáktornyára, vagy Szombathelyre küldték. A lendvai polgári iskola 1942—43-as iskolaévében csak két zsidó tanuló neve található a nyilvántartásban, név szerint Bader Tibor és Schvarz Berthold Tamás. A zsidó hitoktató ekkor Löwy Mór volt, aki hetente egyórás iskolai hitoktatást adott.

A zsidó hitközség

A hitközség megalakítása összefügg a zsidók számának gyarapodásával Lendván. Ahogy növekedett a számuk, úgy igény mutatkozott a hitközség megalakítására is. A statisztikai kimutatás szerint a zsidók száma 1844 és 1854 között Lendván nagyon megnövekedett, hiszen az említett évtizedben 62-ről 162-re szaporodtak. A hitközség alakulását 1837-re teszik a feljegyzések. Néhány évvel később, 1843-ban a jelenlegi templom helyén lévő házat bérbe vette a hitközség, és ott imaházat rendezett be.

Az első képzettebb rabbit, név szerint Frischauer Aront 1844-ben választották meg. Az ő feladata volt az iskoláról való gondoskodás. E rabbi rendszeresítette az anyakönyveket is, melyeket 1850 után folyamatosan vezettek.

A volt zsidó templom épülete
Lendván

Az említett rabbi több mint tizenöt éves tevékenysége után, 1860-ban hagyta el a hitközséget. Helyébe 1861-ben Schacherlesz Mózeszt választották rabbinak. Az ő lelkes és önfeláldozó munkája 1866-ban felbuzdította a hitközség tagjait új templom építésére. A hívők anyagi támogatásával 1868-ban megépült az új, 80 férfi és 60 női ülőhelyet tartalmazó templom. Schacherlesz Mózes rabbi több mint három évtizedig volt a hitközség élén, és 1892. november 16-án halt meg. Az ő tevékenységét a hitközség nagyra értékelte. Halála után két évig üres volt a rabbiszék.

Utódjaként Dr. Rudolfer Antalt választották meg 1894-ben. Nagy műveltségű rabbi volt, és köztisztviselőként állt nem csak a zsidók, hanem a többi polgárság körében is. Ő is több évtizeden át volt a zsidó hitközség rabbija, 1934-ben halt meg. A lendvai zsidók többsége elkötelezettje volt vallásának, hiszen összetartozásuknak és összefogásuknak erejét a vallási élet is ösztönözte. Az utolsó hitoktató a hitközségben Löwy Mór volt. A lendvai zsidók saját templomukban 1944. április 26-án gyűltek össze kényszerrel, nem istentiszteletre, hanem utolsó útjukra a gázkamencékbe.

A háború után a zsidó templom már többé nem a hitfelekezethez szolgált. A kereskedelmi vállalat raktára lett. Nem műemlék értékű épület, azonban mégis más sorsot érdemelne, hiszen történelmünk szerves része, és mint ilyen kötelességünk volna megőrizni.

Izraelita nőegylet

A zsidók önszegélyező, egymást segítő készsége köztük általánosan ismert szükség volt, hiszen a zsidóságnak évszázadokon át egyetlen védőfegyvere a szolidaritás, a szoros összetartás. Egymást segítették anyagilag is, hogy könnyebb legyen létkérdésük megoldása. Az a zsidó, aki anyagilag jobban állt, segítette azt, aki ugyancsak többre akarta vinni, de nem volt gazdasági alapja. A szolidaritás megvolt köztük, bárhová is vitte őket a sors.

A zsidó nők általában csak a család körüli feladatokkal voltak elfoglalva még a 19. század vége felé is. A lakás, a főzés, a mosás, a gyerekeknevelés volt fő feladatuk, különösen azoknak a zsidó asszonyoknak, akik kisebb városokban vagy falun éltek.

Lendván már 1880 körül a zsidó asszonyok izraelita nőegyletet alakítottak. Az egylet meghatározott alapszabály szerint működött. A fő feladata az volt, hogy a zsidó nőket az iskolai oktatás után tanítsa mindazokra a feladatokra, amelyek szükségesek a férjhezmenés előtt álló nőnek, egy családanyának. Tanfolyamokat szerveztek főzés, varrás, horgolás, gyermeknevelés, a betegségek ellen való védekezés elsajátítására. Az egyesület azonban rövid életű lehetett, mert már 1897-ben arról olvashatunk a helyi újságban, hogy hasznos volna újraébreszteni.

Az Izraelita Nőegylet hivatalosan is 1899. február ötödikén alakult újra 46 taggal, akik közül 36 rendszeres és 10 pártoló tag volt. Új alapszabályt fogadtak el, amelyben még pontosabban meghatározták az egylet feladatát. Már az előbb felsorolt célok mellé az egylet önszegélyező feladatát is tűzött maga elé. Ezért az egyletnek anyagi eszközökre is szüksége volt. Bevezették a kötelező tagsági díjat a rendes tagok számára, és ugyanúgy a pártoló tagok számára is. A tagsági díj nagysága a zsidó családok anyagi

Zsidó színjátszó csoport 1925-ben. Az "Iglói diákok" című színművet adták elő. Az előadást rendezte a ma is élő (balról a negyedik) Blau Lajos; mellette nővére, Blau Margit.

A lendvai zsidók részt vettek a város művelődési életében is. A fényképen a lendvai zenekar tagjai 1930-ban, köztük Blau Lajos, Stern Ferenc és Freyer László zsidók.

állapotától is függött, azért a tagok hozzájárulása különböző. Az alakuló közgyűlésen az egyletben az anyagilag jobban állók kaptak vezető szerepet. Az említett alakuló közgyűlésen elnöknek Dr. Wollák Adolf ügyvéd feleségét választották meg.

Önsegélyzős feladat volt az anyagi támogatás. Ilyen feladatok közé tartozott az árván maradt zsidó gyerek taníttatása, mert annak költségeit az életben maradt szülő nem tudta fedezni. A leggyakoribb segélyező feladat — amely talán a legérdekesebb is — az volt, hogy mindazokat a férjhezmenés előtt álló fiatal lányokat, akiknek nem volt megfelelő anyagi alapjuk, segítsék. Az ilyen nőknek beszerezték az akkori szokás szerinti és szükséges hozományt, és még meghatározott összegű pénzt is adtak nekik. Mindezt azzal a céllal is, hogy a szegény zsidó lány esetleg vagyonosabb családba kerülhessen. Ilyen formában is segítették a szegényebb zsidó családokat abban, hogy könnyebben kiemelkedhessenek a szegénységből. Természetesen ehhez pénz is kellett. Ezt azonban csak a tagsági díjból nem lehetett fedezni, ezért az egylet évenként több rendezvényt is szervezett, amelynek tiszta jövedelmét a már említett tevékenység támogatására fordították. Rendezvényeikre nem csak a zsidókat hívták meg, hanem Lendva akkori tekintélyes polgárait is, akik aztán ilyenkor ugyancsak belenyúltak a pénztárcájukba. Az akkori Alsó-lendvai Híradó című hetilap számaiban többször is olvashatunk ilyen esetekről.

Az Izraelita Nőegylet más forrásokból is kapott anyagi támogatást: a Hungária Esernyőgyártól és az Alsó-lendvai Takarékpénztártól is. A takarékpénztár 1890. és 1914. évi igazgatóbizottságának jegyzőkönyvében rendszeresen olvashatunk arról, hogy évenként mekkora összeget kapott az egyesület. Ez 1907-ben már nem a nőegylet címet viselte, hanem az Alsó-lendvai Izraelita Jótékony Nőegylet nevet vette föl. Ez a név jobban kifejezésre juttatta tevékenységének tartalmát is. A lendvai zsidó nők szervezete fennállt még 1937-ben is.

A zsidótemető

Hiteles adatok szerint Lendván 1773-ban jegyezték fel az első zsidó család letelepedését. A későbbi adatok szerint 1837-ben a számuk már annyira növekedett, hogy önálló hitközséget alakítottak, 1834-ben pedig már temetkezési szentegyletet. Ez már azt is jelentette, hogy számuk olyannyira nőtt, hogy a zsidó vallási előírások szerint önálló temető létesítésére is gondoltak.

A lendvai izraelita közösségnek a 76. számú telekkönyvi betét tulajdoni lapja szerint 1862-ben már temetője van a lendvai határban 285-ös helyrajzi szám alatt, az úgynevezett dombi dűlőben. Arról azonban nincs adat, hogy ezt a területet használták is volna temetkezésre. Viszont hiteles adatok bizonyítják, hogy 1850-ben Hosszúfalu határában a ma is meglévő temetőben kezdték temetni halottaikat, és 1880-ban a temetőt már megnagyobbították és kerítéssel vették körül.

A temetőben a legrégebb kő az 1857-es évből való, a név olvashatatlan. Az utána következő síremlék 1864-ből származik Rosenberg Albert névvel. A környékbeli falvakban lakó zsidó családok is, amelyek rendszerint boltosok, vendéglősök voltak, halottaikat itt temették el. A temetőben több múlt századi síremlék van héber írással.

Emléktábla az Alsó-lendvai Izraelita Hitközség temetőjében

Részletek a hosszúfalui zsidó temetőből, a fasiszmus áldozatainak emlékművével

Századunk elején az Alsó-lendvai Izraelita Hitközösség a zsidótemető halottasházában emléktáblát helyezett el a Zsinagóga 5666. évében, időszámításunk szerint 1906-ban, és ezen az emléktáblán föl van jegyezve tizennégy izraelita hitközségi tag neve is. A halottasházban van egy héber betűs feliratú másik tábla is, amelyen a zsidó bibliából van idézet. A tábla keletkezésének ideje 1882.

A temetőben több szép és értékes feketemárvány síremlékmű van; többnyire az 1900—1940-es időszakban állították őket. Ezek a síremlékek a zsidó családok vagyoni helyzetének javulásáról is tanúskodnak, hiszen az előbbi síremlékek igen egyszerűen műköből készültek, ami azt igazolja, hogy a zsidók abban az időben anyagilag rosszabbul álltak.

A második világháború előtt Lendván és környékén mintegy 75 zsidó család élt 230 családtaggal. Amikor azonban Magyarországon 1944-ben a nyilasok vették kezükbe a hatalmat, a lendvai és a környékbeli zsidókat internálták. A kíméletlen fasiszta uralom keze alatt többnyire az auschwitz-i gázkamrákban fejezték be életüket.

A háború után Lendvára csak néhányan tértek vissza. Ez az életben maradt néhány zsidó a hosszúfalusi zsidótemetőben szerény fehérmárvány emlékművet állíttatott a háborúban tragikusan elhunyt lendvai és környékbeli zsidók emlékére — jeléül annak, hogy poraik messze idegen földre kerültek. Az emlékmű első pillantásra nem is fejezi ki azt a tragikumot, amely a lendvai zsidókat érte, csak ha jobban szemügyre vesszük, akkor értjük meg teljesen a lényegét. A kettétört fatörzs a foszladozó kéreggel azt jelképezi, hogy ez a fa már többé nem hoz új hajtást, még a háborúból visszatért egynéhány lendvai zsidó számára sem. A márvány síremlékek ugyan dacolnak az idő viharával, de több gondozást érdemelnének.

Dobronak

A szombathelyi püspökség 1792. évi falvak szerinti kimutatásából kitűnik, hogy Dobronakon ebben az évben 10 izraelita vallású személy élt. Az említett év után megszakítás nélkül 1944 áprilisáig éltek zsidók Dobronakon. Név szerinti kimutatást a dobronaki zsidó családokról csak az 1860 utáni évekből találtam.

Dobronakon a földesúri rendszer idején volt két uradalmi kocsmá, amely az Esterházy-hercegséghez tartozott. Ezeket a vendéglőket a tulajdonos bérbé szokta adni. A föltételezés szerint a zsidók is bérelték őket, és így kerültek Dobronakra a zsidók. Az első írásos bizonyítékok a dobronaki családok neveiről, amelyet sikerült felkutatnom, az 1860-ban készült jobbágyfelszabadítási jegyzőkönyvek és a telekkönyvi tulajdoni lapok. A 212. számú telekkönyvi tulajdoni lapon Mülhoffer Márton izraelita és neje, Engel Rozália van feltüntetve. Ezt a telekkönyvi tulajdonlapot Mülhoffer saját kezűleg, héber írással írta alá, amit igazol a falusi esküdt is.

A birtoklási lapon fel van tüntetve mindazoknak a parcelláknak a száma, amelyek az említettek tulajdona volt. Ez azt bizonyítja, hogy a Mülhoffer család Dobronakon már jóval előbb letelepedett, hiszen a telekkönyvek készítése előtt is jobbágyi művelésben lévő földjei voltak. Háza ekkor még nem volt, azt csak 1869 után vásárolt. Ez a család Dobronakon 1860-tól 1944 áprilisáig folyamatosan, megszakítás nélkül élt. A

sorsuk ugyanaz lett, mint a többi zsidóé: internálták őket. A háború veszélyeit ketten túlélték a családból: Hugo és Elemér, de ők már nem tértek vissza Dobronakra, hanem Budapesten telepedtek le. Ennek a családnak Dobronakon 1860-tól 1944-ig vegyeskereskedése volt, és földműveléssel is foglalkozott. Saját temetője a családnak Dobronakon, a paphegyi szőlőjük végében volt, amely még 1980-ban is megvolt 11 sírhalmossal, néhány héberbetűs feliratú kő síremlékkel. Az új földtulajdonos ezt a temetőt az említett év után szétrombolta. Néhány síremléket a falusi temetőbe vittek át.

A második zsidó család, amely a faluban élt, ugyancsak az 1860-as telekkönyvi lapon igazolható. Ez a család Mayer Mihály és neje, Rosenberger Mária, akiknek ekkor már telekkönyvezett földtulajdonuk volt Dobronakon, és az egyik községi kocsmát bérelték. Később azonban, 1883-ban ezt a vendéglőt megvásárolták, de már 1888-ban eladták, és elköltöztek a faluból.

Dobronakon és körzetében több mint három évtizeden át, 1901-től 1934-ig élt és működött egy zsidó körorvos, név szerint dr. Kollin Ignác, aki igen népszerű és megbecsült ember volt a vidéken. Nyugdíjba vonulása után Csáktornyára költözött.

Lehetséges, hogy Dobronakon időnként éltek más zsidó családok is, de erről semmilyen írásos bizonyítékot nem sikerült találnom. Ezt a feltételezést azonban alátámasztják a statisztikai adatok is 1895-ből, 1908-ból és 1914-ből, hiszen mindössze két zsidó házaspárnak nem lehetett olyan népes családja, mint az a számokból kitűnik.

Göntérháza

A falut két irányban, a Lendva és Dobronak, valamint a récsei vasútállomás és a Turnišće felé vezető út szeli át. Már a földesúri rendszerben is volt a faluban uradalmi kocsmá, az úgynevezett Hetési csárda. Ezt a kocsmát a földesúr bérbé is adta, és egy zsidó bérlője is volt. Az 1854. évi statisztikai kimutatás szerint Kámaházán élt egy zsidó család, amelynek bérelt vendéglője volt. A telekkönyvi adatok szerint Kámaházán ilyen vendéglő nem volt, ezért feltételezhető, hogy a kámaházi zsidó család a göntérházi vendéglő bérlője volt.

A göntérházi uradalmi, később községi kocsmát 1874-ben egy Büchler Adolf nevű zsidó vette bérbé, aki ekkor a faluba költözött. A kocsmát és a telket 1882-ben megvásárolta. A zsúpfedeles faépületet lebontatta, és helyébe újat építtetett, amelyben lakása, vegyeskereskedése és vendéglője volt.

Néhány évvel később, 1889-ben Büchler kezdte építtetni a még most is meglévő malomépületet, amely abban az időben az akkori lendvai járásban, sőt Muravidéken a legnagyobb és legkorszerűbb, gőzgéppel hajtott malom volt. 20 kilométeres körzetben zömében ez a malom őrlötte a gabonát. A malom jövedelmező lehetett, akár a kocsmá is, hiszen a tulajdonos újabb építkezésbe kezdett. A malom mellé 1900 táján saját részére nagy emeletes lakást építtetett, istállókat és kocsiszíneket a távolabbi falvakból a malomba jövő fogatoknak. Ebben az időben építtette a Perič család lakóházaként még most is meglévő kocsmáépületet, amelyben vegyeskereskedés is volt, nagy borospincével, vendégistállóval és kocsiszínnel. Ugyancsak ő építtette a volt jégvermet, amely a jelenlegi Univerzál üzlet helyén állt. A mostani iskolaépület helyén a malom személy-

zete (molnárok, gépész, fűtő, kocsisok) számára ugyanabban az időben lakásokat építtetett. Ezt az épületet 1945 után bontották le. A Büchler családnak a göntérházi, kámaházi határban több hektár földterülete volt.

A felsoroltak azt igazolják, hogy vagyonos család volt. A faluban is tekintélynek számított Büchler, hiszen községi elöljáró volt, amit a közbirtokossági legelő felosztására vonatkozó 1894-es és 1898-as okmányok is igazolnak. Írástudó ember volt. Az, hogy a vagyonosabb zsidók közé tartozott abban az időben, az alábbi hirdetésből is látható, amely az Alsó-lendvai Híradó 1903. évi 18. számában jelent meg. A hirdetés szövege a következő: „Aki gazdaságot akar szerezni, most van rá alkalom! Göntérházán, Büchler Adolf-féle gőzmalom és korcsma melléképületekkel, földekkel, rétekekkel részletfizetésre és örök árban eladó.”

A telekkönyvi tulajdonjog bejegyzése szerint Büchler a göntérházi malmot lakóházával és részben a földjeit 1913-ban Weinstingl Jakabnak és nejének, Schwartz Amáliának, a kocsmát és a vegyeskereskedést, valamint földjeinek egy részét Koller Jánosnak, az akkori gáborjánházi vegyeskereskedőnek adta el. Weinstingl a malmot és ingatlanait 1919-ben Eppinger Samu lendvai téglagyárosnak és malomtulajdonosnak adta tovább. A malom 1928-ban dr. Strasser Armin lendvai ügyvéd tulajdonába került, majd 1935-ben Rochtlitz Lajoséba, aki már előbb bérelte, majd 1937-ben ő is eladta. De már nem zsidó tulajdonosnak, és ezzel a zsidó lakosság végleg megszűnt a faluban. A kocsmát és a vegyeskereskedést szolgáló épületet minden ingatlannal együtt Koller János 1920-ban adta el — ugyancsak nem zsidó tulajdonosnak.

Kámaháza

A kimutatás szerint a faluban már 1854-ben éltek zsidók. Nevükről, foglalkozásukról azonban a kezdeti időkből nem találtam adatokat. Feltételezhető azonban, hogy Kámaházán laktak, de a göntérházi uradalmi kocsmá bérlői voltak. A telekkönyvi tulajdoni lapok bejegyzéseiből állapítható meg, hogy 1879-ben Deutsch Leopold mumori lakos (Lenti melletti) vegyeskereskedő házat vett a faluban, és boltot nyitott. Mindössze csak néhány évig volt a faluban, hiszen a házat már 1881-ben eladta, és elköltözött a faluból. Ezután a faluban többé nem élt zsidó.

Zsitkóc

Zsitkócon aránylag csak rövid ideig tartózkodtak zsidó családok. Az adatok szerint 1864-ben Neufeld Lajosnak és nejének ekkor a faluban saját háza volt. Foglalkozásukról nem sikerült adatot találnom. Néhány évvel később ez a család már elköltözött a faluból, és már 1874-ben egy Blau nevezetű zsidó névvel találkozhatunk a faluban. Neki csak bérelt háza lehetett, mert a telekkönyvi tulajdonosok között nem szerepel a neve. Ez a család is csak néhány évig lakhatott a faluban. 1885-ben Mayer Frigyes neve van bejegyezve a telekkönyvbe. Neki ingatlantulajdona volt, és kereskedéssel is fog-

lalkozott. Azonban 1895 után már ő is elköltözött a faluból, és azután a falunak nem volt zsidó lakosa.

Radamos

A statisztikai kimutatás szerint a faluban majdnem négy évtizeden át éltek zsidók. Zsidó család nevééről, Sommer Jakabról csak 1880-tól 1892-ig található adat, amikor saját háza és kereskedése volt. 1892-ben házat eladta, és elköltözött a faluból. A későbbiek során a faluban bérházban lakó zsidó családok élhettek, mert telekkönyvi tulajdonbejegyzést nem találtam.

Kebele — Kobilje

A statisztikai feljegyzés szerint az első zsidó család a faluban 1874 táján található. A telekkönyvi tulajdonlapok azonban azt igazolják, hogy már 1864-ben a faluban élt Meiszl Antal (neje Lebrrold Erzsébet), akinek saját háza volt, és mészáros mesterséggel foglalkozott. Ez a család 1899-ben eladta a házat és elköltözött a faluból. A másik zsidó család: Schwarcz Bernát és neje, Singer Juli 1874-ben telepedett le a faluban. 1887-ben saját házában lakott, és kereskedéssel foglalkozott. Ő építette később a téglagyárat is, amelynek utolsó tulajdonosa Schwarcz Mór volt 1945-ig. A faluban még 1916-tól 1921-ig az Eppinger családnak is háza, illetve kereskedése volt. A falu polgárainak elmondása szerint a faluban, illetve a falusi temető egyik sarkában néhány sírhalommal zsidó temető is volt, de ez a háború után gazdátlanul maradt, és teljesen megsemmisült.

Völgyifalu

Völgyifaluban csak a múlt század vége felé találhatunk adatot arról, hogy zsidó család élt a faluban. Név szerint azonban nem lehet meghatározni a családot, mert telekkönyvileg bejegyzett tulajdona nem volt. Csak 1912-ből van adat arról, hogy a faluban akad egy Spiegel Adolf nevű vendéglős. Csak bérelt vendéglője volt az első világháború kezdetén, de már a háború végén elhagyta a falut.

Petesháza

A petesházi határban a Mura közelében volt az Esterházy uradalmi csárda. Ezt a csárdát 1874-ben egy Blau nevű zsidó tartotta bérben. A csárdát az uradalom 1894-ben eladta egy Bayer Mavro nevű zsidónak, akinek a tulajdonában 1899-ig volt. A csárdát 1899-ben Rosenfeld Jakabnak adta el, akinek a tulajdonában 1907-ig állt. Ezután ő is eladta, és az új tulajdonos Maschauser Zsigmond lett 1910 végéig. Lehetséges, hogy a faluban élt zsidó kereskedő család is, de erről adatokat nem találtam.

Alsó- és Felsőlakos

A feljegyzések szerint az első zsidó család Alsólakosban Schwarz Mór volt, aki házat és üzletét 1873-ban Gergöly Jánosnak és nejének, Hishler Máriának adta el. Alsólakosban volt egy Sommer Salamon nevű vendéglős is, aki vendéglőjét Finsterbery Józsefnek adta el, ő pedig 1901-ben Dzubánnak, aki már nem volt zsidó.

Felsőlakosban az első zsidó kereskedő Schwarz József és neje Muschanszker Antónia volt. 1873-ban vettek a faluban házat a főút mellett. Később, 1879-ben a faluban vettek még egy házat, az úgynevezett Nagymező-dűlő mellett, amelyet 1895-ben eladósodás miatt a bíróság adott el az Alsó-lendvai Takarékpénztárnak. Később a két ház és gazdasági épület dr. Wollák Adolf ügyvéd tulajdonába került, aki 1905 táján eladta, de már nem zsidó tulajdonosnak. Felsőlakosban az Alsó-lendvai uradalom területén az 1900-as évek elején a Macshanszker zsidó család házat építtetett, amelyben üzlete volt. Az első világháború végén ebbe a családba beházasodott egy Spiegel nevű zsidó, és nekik volt üzletük a faluban 1944 áprilisáig, amikor a családot internálták. A haláltáborból a családtagok közül csak egy személy menekült meg.

Kapca

A hivatalos feljegyzés szerint az első zsidó kereskedő Stern Henrik volt 1874-ben. Néhány évvel később ő elköltözött a faluból, és utána a faluba Ebspanger Lipót és neje, Schwarz Berta költözött. Ez a család 1880-ban házat vásárolt, amelyben üzlete volt 1923-ig, amikor a családfő meghalt. Utódai a házat és az üzletet később eladták Balazsic József helyi lakosnak, és elköltöztek a faluból. A falusi temető közelében volt a zsidó temető, amely még most érintetlen terület, néhány volt sírhalommal, síremlék nélkül.

Turnišče

A faluban az első zsidó kereskedő, név szerint Schönauer családot 1874-ben jegyezte fel a statisztika. Ez a család rövid ideig élt a faluban, mert néhány évvel később már nincs a nyilvántartásban. Később, 1906-ban Weiszentern Ignác zsidó költözik a faluba. Vendéglője volt, és az első világháború után néhány évvel ő is elköltözött a faluból.

Odranci

A hiteles adatok szerint a faluban az első zsidó kereskedő Ebspanger Lina (szül. Braun) volt, aki később házat és üzletét Pollák Józsefnek és nejének, Nagy Karinának adta el.

Črenšovci

Črenšovcin majdnem egy évszázadon át megszakítás nélkül éltek zsidók. A faluban a beltinci uradalomnak volt egy kocsmája, és ezt az épületet bérbe szokta adni. Feltételezhető, hogy az első zsidó család 1854-ben mint bérlő került a faluba. A kocsmáépületet 1893-ban Bauer Jakab zsidó megvásárolta az uradalomtól, a régi épületet lebontotta, és helyébe még a ma is meglévő épületet építette, amelyben vendéglője, mészárszéke, lakása és gazdasági épületei voltak. Ezt a családot, akárcsak a többi zsidót, 1944-ben internálták, és a családból csak egy tag tért vissza (Jancsi), aki 1949-ben Argentínába vándorolt.

A másik zsidó család a faluban, Ebenspanger Dávidé, 1885-ben telepedett le, és vegyeskereskedése volt. Házát, illetve boltját 1890-ben eladta Pollák Lázárnak, akinek családját ugyancsak 1944-ben internálták, és a családtagok közül senki sem élte túl a háborút. Házuk később az úgynevezett Szabó vendéglő lett.

A faluban 1926-tól saját tulajdonában lévő vegyeskereskedése volt egy Weis Oszkár nevű zsidónak, aki a házát 1933-ban eladta, és elköltözött a faluból.

Velika Polana

Ebben a faluban a többiekhez viszonyítva későn jelentkeznek a zsidók. Az első zsidó a faluban — név szerint Reich Henrik — 1909-ben vásárolt házat, amelyben vegyeskereskedése volt, valamint bor- és pálinkaméréssel is foglalkozott. Valamivel több mint egy évtizedet töltött a család a faluban, hiszen az első világháború után, 1919-ben elköltöztek.

Utószó

A lendvai községben élő zsidók történetét Fanči Šarf ljubljanaei etnológus javaslatára írtam meg. Vele először 1986 januárjában találkoztam Lendván. Ő ekkor kezdte meg az „Etnološka Topografija Slovenskega etničnega ozemlja 20. stoletja” című Lendva községre vonatkozó kiadvány anyagának gyűjtését. Többszörös beszélgetés során (segítkeztem neki az anyag gyűjtésében) szó esett a zsidókról is, mert az említett kiadványban róluk is szándékozott részletesen írni, viszont igen kevés anyag állt rendelkezésére. Többször is javasolta, hogy próbáljam meg az összegyűjthető dokumentumok alapján, habár töredékesen is, megírni a zsidók történetét a lendvai községben. Indoklása abból eredt, hogy a zsidók jelenléte vidékünkön történelmi tény, és így történelmünk szerves része.

Így vállalkoztam a zsidókra vonatkozó adatok gyűjtésére. Azonban már a kezdetben tisztában voltam azzal, hogy egy szerény történelmi összefoglaló megírásához is nehéz lesz az adatgyűjtés, mert a lendvai zsidók egyházi, iskolai és családi iratai 1944-ben teljesen megsemmisültek.

Az adatok gyűjtését más forrásművek segítségével kezdtem el. A történelmi összefoglalóban csak azt jegyeztem le, amit írásos dokumentumokkal is bizonyíthatok. Ezért ez az összefoglaló tartalmában talán helyenként hézagos, de mindenképpen arra törekedtem, hogy a leírt szöveg hiteles legyen. Ez az összefoglaló tehát csak azokat a tényeket tartalmazza, amelyekre adatokat találtam. A falvakban a volt zsidó családokról a fiatal generáció már csak a hallottak alapján tud valamit. Felhasználható szóbeli adatot jóformán egyik faluban sem tudtak közölni. Ezért a falvakban élt zsidó kereskedő, kocsmáros vagy iparos családok adatait a lendvai járásbíróság 1864. évi telekkönyveinek tulajdonbejegyzési lapjaiból és részben a helyi újság 1897—1916. évi számaiból merítettem. A falvakban élő zsidó családok jelenléte ezért igen röviden van vázolva, de amit följegyeztem, az pontos.

Forrásművek

Általános történelmi rész

1. Új magyar lexikon, VI. kötet, Budapest, 1962.
2. Vallástörténeti kislexikon, Budapest, 1983.
3. Magyar művelődéstörténet, III., IV., V. kötet, Budapest, é.n.
4. Magyarország története 1790—1848., I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
5. Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve, 1898., 26. oldal
6. Catalogus Cleri Divecesis Sabariensis, 1792., 1810., 1822., 1844., 1854., 1863., 1874., 1885., 1895., 1906., 1914.
7. Popis prebivalstva z dne 31. 1. 1921. v. Kraljevini SHS
8. Száraz György: Történelem a jelenben, Budapest, 1984.
9. Az alsó-lendvai járásbíróság, Alsó-Lendva telekkönyve 75. számú tulajdonlapja 1864-ből
10. Az alsó-lendvai Takarékpénztár jegyzőkönyvei 1882—1910 között
11. Az alsó-lendvai önkéntes tűzoltóegylet anyakönyve 1873-ból
12. Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve 1898., III—XXX. számú melléklet
13. Občina Lendava 30 let v svobodi 1975.
14. Alsó-lendvai Híradó, 1907/42. szám
15. Alsó-lendvai Híradó, 1915/24. szám
16. Dr. Strasser Ármin levele 1927-ből
17. Spolšni popis Dravske banovine, Ljubljana, 1939.
18. Večernik Maribor, dne 29. VIII. 1938.

A zsidó népiskola történetéből

1. Az alsó-lendvai nagyközség millenniumi emlékkönyve, 1898.
2. Az alsó-lendvai járásbíróság, Lendva város 76. számú telekkönyvi betétje
3. Zalai Gyűjtemény 9. száma, Zalaegerszeg, 1978.
4. Délzala Hetilap, Alsó-Lendva, 1897/4. szám
5. Alsó-lendvai Híradó, Alsó-Lendva, 1899. július 30-i száma
6. M. Kokolj, B. Horvat: Prekmursko šolstvo, Pomurska založba, 1977.
7. Az alsó-lendvai polgári iskola évkönyve az 1943—44-es tanévről

A zsidó hitközség

1. Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb, 1962. III. kötet, 285. oldal
2. Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve, 1898., 26—30. oldal
3. Alsó-lendvai járásbíróság telekkönyve (76. számú betét tulajdonlapja 1864-ből)

4. Duševni list 1934/11. száma
5. Az alsó-lendvai polgári iskola évkönyve az 1943/44-es tanévből
6. Krajevni leksikon Slovenije, Ljubljana, 1980.

Izraelita nőegylet

1. Az alsó-lendvai nagyközség millenniumi emlékkönyve, 1898.
2. Az alsó-lendvai Takarékpénztár jegyzőkönyvei, 1890—1914.
3. Alsó-lendvai Híradó, 1899/4. szám
4. Alsó-lendvai Híradó, 1907/8. száma
5. Leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937.
6. Etnološka topografija občine, Lendava, 1988.

A hosszúfalusi zsidó temető

1. Az alsó-lendvai nagyközség millenniumi emlékkönyve, 1898.
2. Az alsó-lendvai járásbíróóság 75. számú telekkönyvi tulajdonlapja és Hosszúfalu 60-as számú telekkönyvi tulajdonlapja (1864.)
3. Varga Sándor: Hosszúfalu múltja és jelene, Lendava, 1982.
4. Népújtság, 1987/20.

Dobronak

1. Alsó-lendvai járásbíróóság, Dobronak község 202. és 212. telekkönyvi tulajdonlapja (1864.)
2. Alsó-lendvai Híradó 1912/45., 1915/24. száma

Göntérháza

1. Alsó-lendvai járásbíróóság, Göntérháza község 62. számú telekkönyvi tulajdonlapja (1864.)
2. Községi bizonyítvány 1896. augusztus 30-án és 1897. február 3-án
3. Alsó-lendvai Híradó, 1914/27. szám

Kámaháza

1. Alsó-lendvai járásbíróóság, Kámaháza község 4. számú telekkönyvi lapja (1864.)

Zsitkóc

1. Alsó-lendvai járásbíróóság, Zsitkóc község 3. számú telekkönyvi lapja (1864.)
2. Umirali so v boju za svobodo, Pomurska založba, 1968.

Radamos

1. Alsó-lendvai járásbíróóság, Radamos község 127-es számú telekkönyvi betétje (1864.)

Kebele - Kobilje

1. Az alsó-lendvai járásbíróóság, Kebele község 87. és 159. számú telekkönyvi betétje (1864.)
2. Leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937.

Völgyifalu

1. Alsó-lendvai Híradó 1912/45. és 1915/24. száma

Petesháza

1. Alsó-lendvai járásbíróóság, Petesháza község 265. és 54. számú telekkönyvi betétje (1864.)
2. Umirali so v boju za svobodo, Pomurska založba, 1968.

Alsó- és Felsőlakos

1. Alsó-lendvai járásbíróóság 10., 11., 12., 19., 55. és 96. számú telekkönyvi tulajdonlapok (1864.)
2. Umirali so v boju za svobodo, Pomurska založba, 1968.

Kapca

1. Alsó-lendvai járásbíróóság 49. és 163. számú telekkönyvi tulajdonlapok (1864.)

Črenšovci

1. Az alsó-lendvai járásbíróóság, Črenšovci község 239., 4. és 461. számú telekkönyvi tulajdonlapok (1864.)

Velika Polana

1. Az alsó-lendvai járásbíróóság, Velika Polana község 105. számú telekkönyvi tulajdonlap (1863.)
2. Alsó-lendvai Híradó, 1915/42. szám

Turnišče

1. Umirali so v boju za svobodo, Pomurska založba, 1968.
2. Alsó-lendvai Híradó, 1915/42. szám

Odranci

1. Az alsó-lendvai járásbíróóság, Odranci község 41., 156. és 219. számú telekkönyvi tulajdonlapok (1864.)

The history of Jews living in Lendva and its environs between 1773 and 1949

(Abstract)

In 1783, Emperor Joseph II of Habsburg abrogated some of his economic regulations concerning the Jews. With this they were permitted to settle not only in Hungary's major cities, but also in country towns. Thus was it that the first Jewish families established themselves in the neighbourhood of Lendva.

While the first settlers were engaged in craftsmanship, after 1860, they also took up trading. After World War I, anti-semitism appeared in the Mura region too. After 1941, when the region was re-attached to Hungary, the anti-semitic laws of the Horthy-regime were extended to Jews living in the Mura region, in the environs of Lendva as well. In the spring of 1944, 220 Jews had been taken to detention camps, of whom not more than 20 returned.

By now only three of them have been living, even they without descendants. The memory of Jews, who once lived in the environs of Lendva, is kept only by their house of worship in Lendva and by their cemetery at Hosszúfalu.

The study also gives a historical outline of the Jewish elementary school, religious community, women's association, cemetery, and of the Jewish families having lived in the individual villages.

Zgodovina Židov v občini Lendava med 1773 in 1944

(Rezime)

Cesar Jožef II. je leta 1783 razveljavil nekaj gospodarskih prepovedi, ki so se nanašali na Žide. To je omogočilo, da so se lahko naselili ne le v večjih mestih, ampak tudi v podeželskih trgih na Madžarskem. Tako so prišle prve židovske družine v okolico Lendave.

Prvi naseljenci so se ukvarjali z rokodelstvom, po letu 1860 tudi s trgovstvom. Po prvi svetovni vojni se je največ Židov iz okolice Lendave preselilo na Madžarsko. Po letu 1933 se je tudi v Prekmurju pojavila nestrpnost v zvezi z Židi. Od leta 1941, ko so Prekmurje spet priključili Madžarski, so se protižidovski zakoni Horthyjevega režima nanašali tudi na Žide v okolici Lendave. Spomladi leta 1944 so internirali 220 Židov, od katerih se jih je vrnilo le 18.

Danes so le trije in sicer brez potomcev. Spomin na Žide v lendavski občini bosta ohranjali le njihova molilnica v Lendavi in pokopališče v Dolgi vasi.

V nadaljnjem se lahko seznanimo z zgodovino židovske ljudske šole, verske skupnosti, ženskega društva, pokopališča ter zgodovino židovskih družin po posameznih vaseh lendavske občine.

Összefoglalók

Gráfik Imre

Magyarságkutatás a regionalitás jegyében

E tanulmánykötet a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága Magyarságkutatási Munkabizottságának tevékenységét dokumentálja. Az 1989-ben csak még témabizottságként létrejött kutatói társulás 1990-ben alakult munkabizottsággá. Az elfogadott program szerint: az interdiszciplináris magyarságkutatás célja a Nyugat- és Észak-Dunántúl VEAB régiójával határos országokban (Ausztria, Cseh-szlovákia, Jugoszlávia; pontosabban: Burgenland, Szlovákia, Szlovénia és Horvátország) élő magyar kisebbség történelmének, kultúrájának vizsgálata. Az ajánlott kutatási program magába foglalja a magyar nemzeti sajátosságokra jellemző ismeretek, dokumentumok, tárgyak feltárását, gyűjtését, archiválását, tudományos feldolgozását és publikálását; különös figyelmet szentelve az etnikai csoportok és nemzetiségek együttélésének bonyolult és összetett történeti és társadalmi folyamataira, jelenségeire.

A munkabizottság a szombathelyi Savária Múzeumban kialakított szerény intézményi háttérrel, a Magyarságkutató Intézet erkölcsi és anyagi támogatásával, a VEAB régió tudományos és kulturális intézményeinek bevonásával végzi gyűjtő és feldolgozó tevékenységét.

A kutatói társulásban közreműködő munkatársak (26 belföldi és változó létszámban határon kívüli konzulensek) munkailéseken számoltak be vizsgálódásaikról, egy-egy tárgykörben, illetve témakörben elért eredményeikről.

Jelen tanulmánykötet a szlovéniai magyarság körében végzett kutatások anyagából közöl feldolgozásokat, kiemelt figyelemmel az etnikai és nemzetiségi együttélés, az akkulturáció folyamatának dokumentálására.

Radamos benépesedése, gazdasági és társadalmi viszonyai a XVIII—XIX. században

A történelmi Zala megyéhez, 1920 óta Szlovéniához tartozó Radamos (Radmožanci) egy jeles magyar néprajzi csoport, Hetés néprajzi értékekben ma is gazdag települése. Története nagy vonásokban hasonlít a többi hetési faluéhoz. Nevével 1267-ben találkozunk először. Több mint 250 éven át a Bánffy, 1644-től a Nádasdy, 1690-től pedig az Esterházy család birtoka. Közigazgatásilag már a XVI—XVII. században is az alsólendvai uradalom tartozéka, többnyire egy judicatus központja. A hódoltság idején a török és a magyar földesúrnak egyaránt adózott, hol több, hol kevesebb jobbágy lakta. A felszabadító háború során sokat szenvedett az átvonuló hadaktól is.

Az uradalom 1690-es összeírásakor Radamos a hetési judicatus legnépesebb települése 27 negyed telekkel. Az 1703-as összeírás idején a 25 gazda közül 8 már kézműves mesterséget is űzött, valószínűleg fazekas volt. Többnyire sok jószágot tartottak, és szőlőt is műveltek. Az I. táblázat a falu 1703 és 1851 közötti benépesedését szemlélteti. A nemes Rudas család a XVIII. század első évtizedeitől rendszeresen szerepel a különféle forrásokban.

Az 1800-ig nagyjából folyamatosan növekvő lakosság a környező hatalmas erdők irtásával jutott termőföldre, réthez és legelőhöz. Egy része kiegészítő jövedelemként fazekaskodott (II. táblázat). Esetleg más ipart űzött, 8-10 gazdának például kisebb-nagyobb résztulajdona volt egy-egy vízimalomban a Lendva patakon. A 2. és 3. táblázat — az 1750-es és 1770-es adóösszeírás alapján — falunk társadalmi összetételét és gazdasági helyzetét a szomszédos településekével veti össze. A termelés ekkorra — főleg az őszi gabonáé — erőteljesen fellendült. Az utóbbi összeírás részletes képet nyújt a különféle termények mennyiségéről. Mivel az uradalom ismételten kisajátította az irtásföldeket, az állatállomány ekkorra csökkent. A földesúr más téren is mind súlyosabb terheket rótt a jobbágyokra, ezért egyre nőtt az elkeseredettségük. Így Mária Terézia első, jobbágyokat védő rendeletei nyomán a radamosiak is megtagadták a robotot és egyéb szolgáltatásokat.

Az 1768-ban kihirdetett urbárium szerint a falut örökös jobbágyok lakják, az átlagos teleknagyság 0,65. (A legmódosabb gazdának 1 3/8-ad telke volt, de találunk 10 házas és 2 házatlan zsellért is.) Feltűnő a beltelkek igen változó nagysága. 1769-ben falunk hosszas alkudozás után árendás szerződést kötött az urasággal.

A II. József-féle népszámlálás idején 50 házban 379 személy lakott. A férfiak közül 10 nemes, 2 polgár, a többi paraszt, zsellér vagy egyéb jogállású (8. táblázat). Az ekkortájt készült térképen a hetési falvak még a Fekete-erdő ölelésében láthatók.

A gazdaságtörténeti vizsgálódások alapját az 1773 és 1845 közötti dikálisok képezik (6. és 7. táblázat). Elemzésükkel képet nyerhetünk a lakosság társadalmi szerkezetéről és az adózó háztartásokról. A szántóknak kb. 2/3-a a II., 1/3-a az I. osztályba tartozott.

1805 táján, majd az 1830-as években az uradalom újabb úrbérrendezést hajtott végre. Főleg a legelőktől és rétektől fosztotta meg a jobbágyokat, s korlátozta az erdei haszonvételt is, ennek következtében néhány gazda tönkrement, helyükre egy-két szlovén nevű jobbágy is került. Bomlásnak indultak a nagycsaládok, nőtt a zsellérek és szegényparasztok száma. A fazekasok ekkor már — a környék egyéb mestereivel együtt — céhbe tömörülve tevékenykedtek.

A dobronaki római katolikus plébánia iratainak tanúsága szerint a lakosság főleg az anyaegyházon belül házasodott, ami nagyban hozzájárult Hetés etnikai jegyeinek kialakulásához.

Radamos nagyobb vérvesztés nélkül vészelhette át az 1848—49-es szabadságharcot; az 1850/51-es összeírásban ugyanis 60 adózóval szerepel. Ezek fele azonban ekkor már házas zsellér. 1851-ben már 473 személyt írtak össze: közülük 469 magyar, 4 pedig német anyanyelvű volt. Az 1864. évi térkép szerint a falu szabálytalan, utcás településszerkezetű. A házak és gazdasági épületek rendszertelenül helyezkednek el a telken. A határt keskeny nadrágszíjparcellák tagolják. Nagyrészt kivágták már a Feketeerdőt, s megkezdődött a mélyen fekvő, mocsaras területek lecsapolása. A kiegyezést követő, 1870 és 1890 közötti években a falu gyorsan népesedett, de a művelhető föld nem gyarapodott. Ezért a parasztok nagy része elszegényedett. Néhányan kisiparosként próbáltak megélhetésükről gondoskodni, ám ők sem hagytak fel teljesen a gazdálkodással.

A családok életmódjára, a házak berendezésére a módos Füle család 1874-ben kelt „Böcsü levelé”-ből következtethetünk. Ez az idős gazda halála után készült, midőn az addig nagycsaládként élő örökösök megosztották a hagyatékon.

Kölcsönhatások

Az azonos történelmi és földrajzi környezetben együtt élő népeknél természetes jelenség a kulturális javak és értékek kölcsönös átvétele, átadása. A magyarok és szlovének, horvátok közötti kapcsolatok színhelye részben maga Pannónia, részben pedig az etnikumok határán lévő átmeneti területek (Őrség, Göcsej, Hetés, Somogy, Zala és Ormánság Baranyában).

A határ menti vidékek kutatói tanulmányaikban kitérnek a kölcsönhatásokra a szlovén, illetve magyar népi kultúrában. Ezek közül szeretnék idézni néhányat, s ezzel felhívni a figyelmet e kérdésre.

Magyar elemek a szlovén anyagi kultúrában: kerített ház, tulipános és ácsolt láda, gémeskút, cséplőgépek, vetőmagimport, aratókasza, aratókoszorú, gulyás, paprikás; férfi és női viseletdarabok; díszítőművészet.

A folkórban szinte csak a szlovének vettek át magyar elemeket: népdalok, táncok, Mátyás király alakja, vőfélyversek, Gergely-járás, betlehemezés. A magyarok a vőfély nevét és öltözetét vették át.

Az egymásra hatás kezdettől fogva kölcsönös volt, bár az első időkben a szlovéneké volt az erősebb. A kulturális elemeket azonban nem elsősorban a különböző nemzeti-ségű lakosságnak tulajdoníthatjuk. Ne azt kutassuk, ki kitől mit vett át! A földrajzi környezet az elsőrendű meghatározó elem az anyagi kultúra kialakulásánál. Példaként említhető a Mura és Rába közötti terület háztípusa. Ez a szlovének szerint a keleti szlovén típushoz, a magyarok szerint a nyugati magyar típushoz sorolható. Pedig egyszerűen pannon típusnak nevezhetnénk. Az egymás szomszédságában élő magyarok és szlovének kultúrájának hasonlósága, azonossága a közös európai kultúrából fakad.

Kót, a legkisebb szlovéniai magyar falu

Lendvától hét kilométerre fekszik Kót, a magyar Gyertyános, Kapca, a szlovén Hotiza és a horvát Marof és Žabnjek szomszédságában. Ezen a területen először 1378-ban említenek települést „Ribichi”, majd 1405-ben „Halászház” néven, mely az alsólendvai birtokhoz tartozott. Halászházát — 1600 körül — a törökök pusztították el. A zágrábi püspök 1693. évi canonica visitációjában az alsólendvai plebániához tartozó falvak között már Kót neve is szerepel. A XVIII. századi urbáriumok tanúsága szerint a falu jobbágysai fél és negyed telken gazdálkodtak. A jobbágyfelszabadítás után is csak átlag 7,8 hold jutott egy gazdára. A múlt század végén a kótiak egyre több földet vásároltak a szomszédos — szintén Esterházy-birtokhoz tartozó — muraközi falvakban. A legszegényebbek idénymunkát vállaltak aratás és répabetakarítás idején. A századfordulón sokan kivándoroltak Amerikába. Akik itthon maradtak, azok pedig hadba vonultak az első világháború idején. Trianon után először a horvátországi Muraközhez, majd a szlovéniai Muravidékhez került Alsólendva és vidéke. Így Kót is. Az 1923—24. évi földreform során a muravidéki magyarok nem kaptak földet, mondván, hogy földigényük jogtalan, települtek volna át Magyarországra. Ezért sokan szlovénnek vallották magukat, gyerekeiket szlovén iskolába írtatták, és beléptek a hatalmon lévő pártokba. Így 15 kóti gazda is kapott földet. Sok fiatal kivándorolt Észak-Amerikába, Francia- és Németországba. A második világháború után sok értelmiségi került ki a faluból. A kóti ember népi kultúrája részben hetési magyar, részben szláv hagyományokból tevődik össze. Az öregasszonyok 1903-ban még viselték a pacsát. A mai modern háziasszony még hisz a rontásban. A Mura melletti falu jellegzetessége volt a halászat.

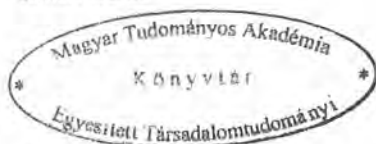
A Lendva környéki zsidók története 1773 és 1944 között

II. József császár 1783-ban visszavont néhány gazdasági intézkedést, melyek a zsidókra vonatkoztak. Ez lehetővé tette, hogy letelepedhettek nemcsak Magyarország nagyobb városaiban, hanem a vidéki mezővárosokban is. Így kerültek az első zsidó családok Lendva környékére.

Az első telepesek kézművességgel foglalkoztak, 1860 után pedig kereskedelemmel is. Az első világháború után a legtöbb Lendva környéki zsidó áttelepedett Magyarországra. A zsidóellenesség 1933 után Muravidéken is megjelent. Amikor Muravidéket ismét Magyarországhoz csatolták, 1941 után, a Horthy-rendszer zsidóellenes törvényei a Lendva környéki zsidókra is vonatkoztak. 1944 tavaszán 220 zsidót internáltak, akik közül csak 18-an tértek haza. Ma csak hárman vannak, azok is utód nélkül. A Lendva környéki zsidók emlékét csak lendvai imaházuk és hosszúfalusi temetőjük őrzi.

A továbbiakban megismerkedhetünk a zsidó elemi iskola, az egyházi közösség, a nőegylet, a temető és az egyes falvakban élő zsidó családok történetével.

Leltári szám:

Helyszám:

Kiadja a Teleki László Alapítvány
Felelős kiadó: Diószegi László
Műszaki szerkesztő: Benda István
Tördelőszerkesztő: Antal Béla
Szedés és tördelés: Teleki László Alapítvány Szerkesztősége
Készítette: VESZPRÉMI NYOMDA RT.
Felelős vezető:
FEKETE ISTVÁN
igazgató

A SZOROZATBAN MEGJELENT

- I. Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706, I–II. kötet.
Szerk.: Benda Kálmán (1989)
- II. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl
Szerk.: Fejős Zoltán–Küllös Imola (1990)
- III. A kolozsvári magyar egyetem 1945-ben
Szerk.: Barabás Béla–Joó Rudolf (1990)
- IV. A beregszászi magyar gimnázium története
Szerk.: Benda István–Orosz László (1991)
- V. Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989
Szerk.: Diószegi László–R. Süle Andrea (1990)
- VI. Tőkés István: A romániai magyar református egyház élete 1944–1989 (1990)
- VII. Népi kultúra és nemzettudat
Szerk.: Hofer Tamás (1991)
- VIII. Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz (1991)
- IX. Diószegi István: Üllő és kalapács (A nemzetiségi politika a XIX. századi Európában) (1991)
- X. Enyedi Sándor: Öt év a kétszázból. A Kolozsvári Magyar Színház története 1944 és 1949 között (1991)
- XI. Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről.
Szerk.: Kontra Miklós (1991)
- XII. Liszka József: Fejezetek a szlovákiai Kiszalföld néprajzából (1992)
- XIII. Pávai István: Az erdélyi és moldvai magyarság népi tánczenéje (1993)

MTA ETK

00034658